

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DÜNYANIN KONTROL EDİLEMEZLİĞİ

(UNVERFÜGBARKEIT)

Hartmut Rosa

Çeviri: Mücahid Kaya

atBaraka
Yayınlari

HARTMUT ROSA

Hartmut Rosa 1965 yılında Almanya'da doğmuştur. Humboldt Üniversitesinde PhD derecesini almasının ardından çeşitli üniversitelerde dersler vermiştir. Uluslararası Sosyoloji Birliği Araştırma Komitesinde (ISA RC35-COCTA) başkan yardımcılığı ve genel sekreterlik yapmıştır. Hâlen Jena Friedrich Schiller Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsünde profesör ve Erfurt Üniversitesi Max Weber İleri Kültürel ve Sosyal Çalışmalar Merkezinde direktördür. 2013 yılında Nouvel Observateur tarafından dünyanın en önemli 25 düşünürü listesine dâhil edilmiştir. *Cicero* dergisinin 2019'da yayımladığı Almanya'nın en önemli 500 entelektüeli listesinde ilk 50'dedir. Aldığı ödüller arasında Tractatus Award ve Paul Watzlawick Ehrenring (Avusturya), Eric Fromm Preis (Almanya) ve Rob Rhoads Global Vatandaşlık Eğitim Ödülü 2020 (UCLA) vardır. Uluslararası *Time and Society* dergisinde editörlük yapmıştır. Zamanın sosyolojisi ve kimlik oluşumu alanlarında çalışmalarını sürdüren Rosa yeni eleştirel teorisinin önde gelen temsilcilerinden biri olarak kabul edilir.

MÜCAHİD KAYA

1990 yılında Berlin'de doğdu. 2010 yılına kadar Almanya'da okudu ve çalıştı. 2015'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimini tamamladı. 2018 yılında İstanbul Üniversitesi Hadis Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans derecesini aldı. Şu anda aynı üniversitede Hadis Ana Bilim Dalı'nda doktora çalışmalarını sürdürmektedir. İlgi alanları arasında, 19. yüzyıl Alman oryantalistlerin sünnete dair iddiaları ve çalışmaları ile Memlükler dönemi Hanefi fakihlerinin hadis çalışmaları yer almaktadır. Almancanın yanı sıra İngilizce ve Arapça bilmektedir. Albaraka Yayınları'ndan Frank Griffel'in "*İslamı Düşünmek*" adlı kitabını Türkçeye tercüme etmiştir.

ALBARAKA YAYINLARI – 150
SOSYOLOJİ DİZİSİ – 9

Dünyanın Kontrol Edilemezliği

ORİJİNAL ADI Unverfügbarkeit

© 2018, Residenz Verlag GmbH
Salzburg-Wien

YAZAR Hartmut Rosa

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Ahmet Faruk Çağlar

ÇEVİRİ Mücahid Kaya

SON OKUMA Tuğçe Uzel

KAPAK TASARIMI Tali Creative / Emir Tali

MİZANPAJ Tali Creative

TÜRKİYE YAYIN HAKLARI © 2022 Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık
A.Ş.
Sertifika No: 41640

ALBARAKA YAYINLARI 1. Baskı, Ekim 2022

ISBN 978-605-4137-00-8

BASKI VE CİLT Özkaracan Matb. ve Ciltcilik San. Tic. Ltd.
Şti.
Sertifika No: 45469
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/C
Bağcılar/ İstanbul
Tel: 0212 515 49 47 Fax: 0212 602 02 10

Albaraka Yayınları, neşrini gerçekleştirdiği metinleri aslına sadık kalarak çevirir. Açıklamalı görüşlerini gerek gördüğünde önsoz ve dipnot aracılığıyla aktarır. Bu ve benzeri vasıtalarla görüş belirtilmeyen hususlara Albaraka Yayınları'nın katıldığı varsayılmaz.

ALBARAKA KÜLTÜR SANAT VE YAYINCILIK A.Ş.

Kuloğlu Mahallesi, Turnacı Başı Caddesi, No: 2/1A/1, 34433, Beyoğlu / İSTANBUL

www.albarakakultur.com

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DÜNYANIN KONTROL EDİLEMEZLİĞİ

(UNVERFÜGBARKEIT)

Hartmut Rosa

Çeviri: Mücahid Kaya

alBaraka
Yayınları

İÇİNDEKİLER

Kontrolün Ötesinde.....	7
Giriş: Kar Üzerine.....	11
I. Bir Saldırganlık Merkezi Olarak Dünya.....	15
II. Kontrol Edilebilirliğin Dört Boyutu	23
III. Paradoksal Diğer Taraf: Dünyanın Gizemli Geri Çekilmesi.....	27
IV. Bir Rezonans Merkezi Olarak Dünya.....	39
V. Şeylerin Kontrol Edilebilirliği ve Deneyimin Kontrol Edilemezliği Üzerine Beş Tez.....	49
VI. Kontrolü Elinize Almak mı? Yoksa Olduğu Gibi Hareket Etmesine İzin Vermek mi?: Yaşamın Altı Aşamasında Modernitenin Temel Çatışması.....	69
VII. Kurumsal Bir Gerekliklik Olarak Kontrol Edilebilirlik: Modernitenin Temel Çatışmasının Yapısal Boyutu.....	93
VIII. Arzunun Kontrol Edilemezliği ve Kontrol Edilemez Olana Duyulan Arzu.....	107
IX. Kontrol Edilemez Olanın Bir Canavar Olarak Geri Dönüşü.....	115
Sonuç	123
KAYNAKÇA.....	125
DİZİN	133

KONTROLÜN ÖTESİNDE

Yazarın Kitabın Temel Kavramı Üzerine Notu¹

Bu kitabın başlığı, Almanca dışındaki tüm diller için bir meydan okuma sunmaktadır. *Unverfügbarkeit*: Bunun anlamı nedir? Bu, çok yaygın olmasa da Almancada iyi yerleşmiş bir terimdir. Benim için *Unverfügbarkeit*, birisiyle veya bir şeyle *rezonans* içinde olmanın her deneyiminin temel unsurlarından biridir. Almanca olarak yazdığım makalede ilk kullandığımdan beri, onu İngilizceye nasıl çevireceğimi düşünüyordum. İlk denemem “*elusiveness*” [kavranamazlık, ele geçmezlik, tanımlanamazlık] olmuştu. Bununla, rezonansın –benim teorik kavramlarımdan biri– uykuya dalma anıyla karşılaştırılabilir bir şey olduğu gerçeğine işaret etmek istedim: Biz, uykuyu basit bir şekilde, öylece isteyerek gerçekleştiremeyiz. Onu ne kadar istersek o kadar az sahip oluruz, en azından bazen böyle olur. Rezonansta, kavrayışımızın dikkatinden kaçan bir şey söz ko-

Kitabın tercümesi Almanca aslından yapılmış olup bu kısmı İngilizce tercümesinden alıntılanmıştır. Zira yazar, kitabın İngilizce tercümesinin ön-sözünde, kitabın temel kavramı olan “*Unverfügbarkeit*” hakkında bazı notlandırmalarda bulunarak söz konusu kavramın başka dillere tercümesinde yaşanan güçlüklerle değinmiştir. Bu nedenle bu girişin Türk okuru için de faydalı olacağı düşünülmüştür. (e.n)

nusudur. Ama sonunda bu terimin aleyhine karar verdim, çünkü rezonans her zaman anlaşılmaz değildir. Bir hayal değildir. Bazen, kavraması zor olmayan gerçek ilişki ve karşılaşmanın güçlü deneyimlerine sahip oluruz. Bu yüzden “*unavailability*” [bulunmazlık, elde edilememe, kullanılamamazlık] kavramını denedim. Ancak bunu da hiç sevmedim. “We are sorry, this service is temporarily unavailable.” [Üzgünüz, bu hizmet geçici olarak kullanılamıyor.] Bunu telefonumda duyduğumdan beri, “*Unverfügbarkeit*”tan kastımın bu olmadığına ikna oldum. Bu sefer “*unpredictability*”yi [öngörülemezlik, tahmin edilemezlik] denedim. Bunu hâlâ seviyorum, çünkü rezonans deneyimleri iki şekilde tahmin edilemez. İlk olarak, bir şey ya da biri tarafından derinden etkilenmenizi ve dönüştürülmenizi ve bu temasa yaklaşarak tepki vermenizi olası kılan bir bağlam yaratmaya çalışabilirsiniz. Örneğin, bir konser için pahalı biletler alırsınız ya da sevgilimizle mum ışığında güzel bir akşam yemeği organize ederiz – ama her iki durumda da akşam yine de son derece sinir bozucu ve yabancılaştırıcı olabilir; oysa hiçbir şey beklemediğimiz diğer durumlarda, birdenbire bir şeyle veya biriyle güçlü bir rezonans yaşarız. Bu nedenle, rezonansın ne zaman veya nerede olacağı tahmin edilemez. Dahası, birisiyle veya bir şeyle rezonansa girerseniz, bu dokunulma ve dönüştürülme sürecinin sizin için ne anlama geleceğini veya size ne yapacağını tahmin etmek imkânsızdır.

Ancak “*Unverfügbarkeit*” aslında bundan daha derine iner. Bu [kavram] sadece öngörülemezlikle ilgili değildir, aynı zamanda mühendislik yapılamamasıyla da ilgilidir. Bu terim bana London School of Economics’te verdiğim bir derste önerildi ve uzun süre favorim oldu. Rezonansı “üretmenin”, onu araçsal olarak gerçekleştirmenin hiçbir yolu yoktur. Benzer şekilde, uykuya dalmayı veya karın yağmasını kolayca sağlayamayız –gerçi bugünlerde aslında uyku hapları alabiliyoruz, kış tatil yerleri de [yapay] kar üretme makinesini kullanabiliyorlar. Bu kitabın konusu tam olarak budur: **Modernitenin dünyayı tüm yönleriyle ölçülebilir, ön-**

görülebilir, kullanılabilir, erişilebilir, elde edilebilir (“*Verfügbar*”) hâle getirme konusundaki bitmeyen arzusu. Ve bu, ikiz paradoksla ilgilidir; ilk olarak bu şiddetli arzu dünyayla olan ilişkimizi farklılaştırır. Bir kar üretme makinesinden çıkan kar, gerçek bir kar yağışının deneyimsel kalitesine sahip değildir. Tamamen mühendislik yapılabilir bir dünya, nihayetinde “ölü bir dünya” olacaktır. İkincisi, bu kontrol etme arzusu, biz farkında olmadan sonunda tüm ilgili yönleriyle tamamen kontrol edilemeyen bir dünya üretir. Geç modern dünyamızı hiçbir şekilde kontrol edemeyiz: politik, ekonomik, yasal, teknolojik veya bireysel olarak. Kontrol edilebilirliğe yönelik dürtü ve arzu, sonuç itibarıyla canavarca, korkutucu kontrol edilemezlik biçimleri yaratır. *Kontrol edilemezlik* [“*uncontrollability*”]: Bu kitabın [onu İngilizceye çeviren] usta mütercimi Jim’in burada tartışılan “*Unverfügbarkeit*”ın tüm yönlerini yakalamak için bulduğu terimdir. Ve her nüansta “*Unverfügbarkeit*”a tam olarak eşdeğer olmasa da kesinlikle kullanabileceğimiz en yakın kavramdır. Ve “*Rezonans*” hakkındaki büyük kitabımı da çeviren Jim, çevirisinde metnin içindeki tüm bu nüansları yakalayacak kadar hassastı. Bunun için ona minnettarım!

Hartmut Rosa, Mart 2020

GİRİŞ:

KAR ÜZERİNE

Çocukluğunuzun, sonbaharın son aylarında veya kışındaki ilk kar yağışını hâlâ hatırlıyor musunuz? Farklı bir gerçekliğin meydana gelmesi gibiydi. Beklenmedik bir hediye olarak bizi ziyarete gelen, müdahalemizin olmadığı, yukarıdan aşağı süzülen ve bizi sarıp sarmalayan, dünyayı değiştiren, ürkek, nadir bir şey. Beklenmedik bir hediye. Kar yağışı, kontrol edilemezliğin belki de en saf tezahürüdür. Onu üretmeyiz, [yağması için] zorlayamayız, en azından uzun bir zaman öncesinde kesin olarak planlayamayız. Üstelik kara tahakküm edemez, onu kendimizin kılamayız. Elimize aldığınızda parmaklarınızın arasında erir, eve getirdiğinizde akıp gider, dondurucu paketine koyduğunuzda artık kar olmaktan çıkar, buz olur. Belki de bu yüzden pek çok insan –sadece çocuklar değil– Noel’de özellikle onu özlemektedir. Haftalar öncesinden meteorologlar soru yağmuruna tutulur: Bu yıl beyaz bir Noel olacak mı? (Kar yağma) ihtimali nedir? Ve elbette karı kontrol edebilmek için yapılan girişimler de vardır: Kış sporları merkezleri 15 derecenin üzerinde bile muhafaza edilebilen yapay

kar üreten makineler yardımıyla vaatlerini yerine getirerek “kar garantili” tatil reklamı yaparlar.

Karla olan ilişkimiz, kristal kürede görünen bir kehanet gibi modern dünyayla ilişkimizin bir dramasını yansıtır. “Modern” dediğimiz bu yaşam tarzının kültürel itici gücü, *dünyayı kontrol edilebilir* kılma düşüncesi, istek ve arzudur. Ancak canlılık, his ve gerçek deneyim; *kontrol edilemeyenle* karşılaşıldığında ortaya çıkar. Tamamen bilinen, planlanabilen ve kontrol edilebilen bir dünya, ölü bir dünya olurdu. Bu metafizik bir perspektif değil, gündelik bir deneyimdir: Yaşamlarımız, kontrol edebildiklerimiz ve bizim kontrolümüz dışında kalan, ancak yine de “bizi ilgilendiren” şeyler arasındaki bir etkileşim olarak gelişir. Yaşam bu sınırların içinde meydana gelir. Futbol gibi kitlesel bir fenomeni ele alalım. İnsanlar neden stadyuma gider? Alman millî takımının 1954 yılındaki antrenörü Sepp Herberger’in çok alıntılanan bir sözünde, “Çünkü nasıl biteceğini bilmiyorlar,” dediği rivayet edilir. Futbolun “*sadece para için*” yapıldığı yönündeki sık sık dile getirilen eleştirinin aksine, maçı bu kadar çekici kılan şey, galibiyetlerin ve yenilgilerin zorla satın alınamaması, yani kontrol edilememesidir. Futbol birçok insan için o kadar heyecan vericidir ki bir sonraki lig maçlarına kadar tüm hafta boyunca libidinal özlemlerinin [yaşam enerjisinin] merkezî odağını oluşturur; çünkü tabiatı gereği kontrol edilemezdir. Ancak elbette tümüyle kontrol edilemez değildir: Para ve idman, maçın seyrini değiştirebileceği her amatör oyuncu tarafından bilinen bir husustur. Sadece futbolda değil, aynı zamanda tenis, basketbol ve diğer tüm sporlarda, paranın ve idmanın apaçık bir etkiye sahip olduğu kesindir. İyi bir hazırlık, mental disiplin ve aşırı heyecana kapılmamaya çalışarak tenis kortunda şansınızı artırabilirsiniz; ancak galibiyeti, bir sonraki puanı asla garantileyemezsiniz. Dahası, sadece çabayı artırmakla da bir şey elde edemezsiniz. Golü veya bir sonraki puanı ne kadar çok kontrol etmeye çalışırsanız, ne kadar çok zorlarsanız o kadar az başarılı olursunuz. Bununla birlikte birçok amatör sporcu müsabakaya

çıkmadan önce kontrol edilemeyi kontrol edebilmek için dua ayinleri gibi farklı yöntemlere başvurmuştur. Sporun büyüsunü sürdüren şey, bu sınırdaki mücadele ve heyecandır.¹

Kontrol edilebilirlik ile kontrol edilemezlik arasındaki etkileşim sadece bazı spor türleri için değil, genel olarak satranç ve şans oyunlarının yanı sıra masa oyunları için de temel niteliktedir. Oysa kontrol edilebilen şey ve kontrol edilemeyen şey arasındaki ilişki büyük ölçüde değişebilir. Bir satranç maçında kazanan ve kaybeden yüksek bir oranla tahmin edilebilir; ancak Kızma-Birader oyununda veya kumar oyunlarında bu ihtimal daha düşüktür. Bu durum sadece oyunlarla sınırlı değildir. Kontrol edilemeyenle karşılaşmamız ve onu kontrol altına alma arzumuz ya da çabamız, yaşamımızın her alanına nüfuz eden ana fikri oluşturur. Uyku ya dalmayı ele alalım: Ne kadar çok uyumak istersek, o kadar az kendimizi buna zorlayabiliriz. Yine de, bunun olmasını kolaylaştırmak için –yürüyüşe çıkmak veya düzenli hazırlık rutinleri geliştirmek gibi– yapabileceğimiz birtakım şeyler vardır. Ya da aşka (bakalım). Toto Müzik Grubu'nun isabetli bir şekilde söylediği gibi: “*Hold the line, love isn't always on time [Hatta kal, aşk her zaman vaktinde gelmez]*” Ya da sağlık: Evet, nezlele yakalanma riskimizi azaltmak için çaba gösterebiliriz, sağlıklı beslenebiliriz ama nezlele yakalanma, kanser olma ya da bel fıtığına yakalanma –bunlar kontrol edilemeyenler arasındadır ya da kısmi kontrol edilebilenler mi demeliyiz?– hayatın bir parçasıdır. Oyundan aşka ve kardan ölüme, insan yaşamı ve insan deneyimi kontrol edilemezlik tarafından tanımlanır ve modernitenin dünyayla ilişkisi, yani çağdaş toplum kurumlarının ve kültürel pratiklerinin dünyayla nasıl bir ilişki kurduğu ve bunun akabinde modern öz-

¹ Bu noktaya dikkat çeken Anton Röhr'e teşekkür etmek isterim. O, tenisçilerin ritüel uygulamaları hakkında *Ready? Play! Ein Versuch zum Zusammenhang von Ritual und Resonanz im Tennis* [Hazır? Başla! Teniste Ritüel ve Rezonans İlişisine Yönelik Bir Girişim] (Erfurt: Max Weber Kolleg 2018) adlı bir çalışmada ele almıştır. <https://rantey.org>

neler olarak bizlerin dünyayla bireysel, kültürel, kurumsal ve yapısal olarak kontrol edilemeyenle ilişki kurma biçimimiz, analizin ana odağını oluşturmaktadır. İlerleyen sayfalarda, bu perspektiften neyin görülebileceğini göstermek için, bu odağı, çağdaş geç modern toplumların gündelik pratiklerine ve toplumsal çatışmalarına tutarlı bir şekilde uygulamaya çalışacağım. Çıkış hipotezim şudur: Biz geç modern özneler olarak sözü edilen tüm düzeylerde –bireysel, kültürel, kurumsal ve yapısal– dünyayı kontrol etmeyi amaçladığımız için, dünyayla her zaman bir “saldırganlık merkezi” ya da bir dizi saldırı merkezleri olarak karşılaşmaktayız. Bu saldırı merkezleri bir başka deyişle, bilinmesi, ulaşılması, fethedilmesi, hâkim olunması veya kullanılması gereken nesneler olarak ifade edilebilir. Bu tutumumuzdan ötürü “hayat” bize, canlı hissetme ve dünyayla gerçekten karşılaşma deneyiminden –rezonansı mümkün kılan şey– mahrum bırakır ve elimizden kaçıyor gibi görünür. Bu durum, kaygıya, hayal kırıklığına, öfkeye ve hatta umutsuzluğa yol açmakta ve daha sonra diğer şeylerin yanı sıra güçsüz siyasi saldırı merkezleri biçimiyle kendini göstermektedir.

I. BİR SALDIRGANLIK MERKEZİ OLARAK DÜNYA

Düşüncelerim, Fransız fenomenolog Maurice Merleau-Ponty'nin belirttiği gibi, insanların her zaman zaten bir “*dünyada*” (*au monde*) konumlanmış olduğu anlayışından ortaya çıktı. Sabah gözlerimizi açtığımızda veya narkozdan uyandığımızda bilincin ilk belirtisi ve hatta muhtemelen yeni doğmuş bir bebeğin ilk bilinçli izlenimi “*bir şey var, orada bir şey mevcut*” olduğu algısıdır.¹ Bu mevcudiyeti [varlığı], her ne kadar özne ve dünya arasındaki ayırmadan önce gelse de dünya olarak deneyimlediğimiz, keşfettiğimiz ve idrak ettiğimiz şeyin arketipi olarak anlayabiliriz. Bu “*bir şey var, orada bir şey mevcuttur*” arketipinden, öznenin ve dünyanın ön koşul olmadığına, ama bu mevcudiyetle ilişkimizin sonucu olduğuna ve buna bağlı olarak dünyayla ilişkimize dair sosyolojik bir bakış geliştirmeye çalıştım: Yavaş yavaş, gelişimimiz sırasında, bu “*bir şeyden*” deneyimleyen özneler olarak kendimizi ve karşılaştığımız dünyayı ayırt etmeyi öğreniriz. İkisinin birbiriyle ilişkili olma biçimi hem insan olarak ne olduğumuzu hem de dünya olarak neyle karşılaştığımızı oluşturur. Bu nedenle, aşağıda tekrar tekrar (deneyimleyen) özneler ve (karşılaşılan)

¹ Maurice Merleau-Ponty, *Das Sichtbare und das Unsichtbare*, Münih 1986: Fink, s. 209.

nesnelerden söz ettiğimizde bunlar, bir ilişkinin iki kutbu olarak –bir ben kutbu ve bir de dünya kutbu şeklinde– anlaşılmalıdır.

O hâlde dünyayla ilişkimizin sosyolojisinin temel sorusu şudur: *Orada mevcut olan bu şey nasıl oluşur?* Nazik ve iyileştirici mi, cazip ve umut verici mi, kayıtsız ve soğuk mu, hatta tehdit edici ve tehlikeli mi? İnsanın evrendeki konumu, bizim evrenle ya da doğayla olan ilişkimiz veya buna benzer soruyla profesyonel olarak ilgilenen filozofların, psikologların ve hatta ilahiyatçıların aksine, ben şu varsayımdan yola çıkıyorum:² Dünyayla ilişkimiz, sadece basit bir şekilde insan olmamız açısından belirlenmez, daha çok içinde sosyalleştığımız çevreye ve kültürel koşullara bağlıdır. Bilişsel “dünya görüşümüzün”, dünyanın ne olduğu ve neye ilişkin olduğuna dair bilinçli varsayımlarımızın ve inançlarımızın çok ötesine geçen dünyaya karşı belli bir tutumu öğrenir ve alışkanlık hâline getiririz. Bu denemede geliştirmek istediğim ilk yol gösterici tez, geç modern özneler [insanlar] için dünyanın basitçe bir saldırganlık merkezi hâline geldiğidir.³ Ortaya çıkan her şey bilinmeli, kontrol edilmeli, fethedilmeli, kullanılabilir hâle getirilmelidir. Kabaca söylemek gerekirse, bu başlangıçta saçma geliyor olabilir ama öyle değildir. Bu fikrin arkasında, tarihsel, kültürel, ekonomik ve kurumsal olarak dünyayla çok eskiye dayanan ilişkimiz yatmaktadır. 21. yüzyılda, özellikle dijitalleşmenin teknik olanakları, finansal piyasa kapitalizminin serbest rekabeti artırmaya ve optimize etmeye yönelik politik-ekonomik baskıları nedeniyle yeni bir radikalizme ulaşmıştır.

Bunu aşağıda daha ayrıntılı olarak açıklayacağım, fakat burada birkaç örnekle göstermek istiyorum: Kendi bedenimizle olan

Max Scheler, *Die Stellung des Menschen im Kosmos*. Yeni Baskı, Berlin 2016: Sammlung Hofenberg; William James, *Die Vielfalt religiöser Erfahrung. Eine Studie über die menschliche Natur*. Frankfurt am Main 1997: Insel-Verlag. Bkz. Herbert Marcuse, *Triebstruktur und Gesellschaft. Ein philosophischer Beitrag zu Sigmund Freud*, Frankfurt am Main 1977: Suhrkamp, s. 111. (Max Scheler, *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Kitap Arsivi - <https://rantey.org>)

ilişkimizi ele alalım. Bedenimize dair algıladığımız her şeyi optimize etme [iyileştirme] eğilimindeyiz. Tartıya çıkıyoruz: Ağırlık azaltılmalı. Aynaya bakıyoruz: Sivilce gitmeli, kırışıklık yok edilmeli. Kan basıncını ölçüyoruz: Düşürülmeli. Adım sayısı: Artırmalıyız. İnsülin direnci, göğüs çevresi vb.: Bu talebi görmezden gelebilsek veya reddedebilsek bile, bize her zaman iyileştirilmesi gereken bir davet olarak gelirler. Ayrıca daha rahat ve soğukkanlı, dikkatli ve çevreye duyarlı olmamız beklenir. Bununla birlikte kendimizin dışında karşılaştığımız şeyler de bu davet edici karakteri taşır: Dağlara tırmanılmalı, sınavlar geçilmeli, kariyer aşamaları çıkılmalı, hayat arkadaşı bulunmalı, yerler ziyaret edilmeli ve fotoğraflanmalı (“bunu kesinlikle görmelisin!”), kitap okunmalı, film izlenmeli vb. “Elde etme” arayışında olmadığımız yerlerde bile, bu tutum sadece gizli olarak değil, açıkça fark edilebilir: Mallorca’daki [ünlü Alman turist barı] Ballermann’da bira kovaları “yok edilmeli”, koro hâlinde hatasız bir şekilde “Mendelssohn” okunabilmelidir [Almanlara özgü bir eğlence yerinde bir eğlence tarzı]. Sözde “gelişmiş Batı” dünyasındaki ortalama geç modern özneler için günlük hayat, giderek kabaran “yapılacaklar listeleri”nin işlenmesiyle doludur ve bu listeye yazılanlar, dünyanın karşılaştığı saldırganlık alanlarını oluşturmaktadırlar: alışveriş, bakıma muhtaç teyzenin hâlini hatrını sorma, doktor randevusu, iş, doğum günü partisi, yoga kursu. Tüm bunlar çözülmesi, ilgililenmesi, tamamlanılması, halledilmesi gereken konular.

Elbette, bu noktada şu soruyu sormak gerekir: Bu normal bir durum değil midir? Bu her zaman böyle değil miydi? İnsanlar, dünya ve gerçeklik bize her zaman bir *direnç kaynağı* olarak görünmüyor mu?⁴ Benim tezime göre, saldırgan bir dünya iliş-

Bkz. Max Scheler, *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, ya da Herbert Marcuse, *Triebstruktur und Gesellschaft*. Marcuse, fethetmeyi amaçlayan “Promethean” dünyayla karşılaşma ilkesinin kapitalist modernite ile nasıl gelişip yoğunlaştığını ve diğer dünya -içinde- varlık olanaklarını nasıl bastırıldığını titizlikle eleştirir. PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kisinin normalleşmesi ve tabiileştirilmesi, yapısal olarak dinamik bir istikrar ilkesine ve kültürel olarak da sürekli büyüme ilkesine dayanan, üç yüzyıl içerisinde gelişen bir toplumsal oluşumun sonucudur. Bu karmaşık gelebilir, ancak temel düşünceler oldukça basittir. Bana göre, bir toplumsal oluşumun karakteri ve dinamikleri ancak onu oluşturan yapılar, kurumlar ve onu yönlendiren kültürel güçler; yani korkuları, vaatleri ve arzuları arasındaki etki-leşim açısından bakıldığında anlaşılabilir. Söz konusu toplumsal oluşumun yapısal boyutu, ampirik bilimsel gözlem araçları kullanılarak, yani gezegenlerin dairesel yörüngelerini gözlemlediğimiz ve tanımladığımız *üçüncü kişinin perspektifinden* tanımlanabilir. Bununla birlikte, toplumun dinamik ve enerjik yönü bununla kavranamaz: sosyal yaşam ve sosyal değişim, yalnızca bir oluşum içinde yaşayan insanların korkuları ve umutları temelinde gerçekleşir ve bu itici [güdüsel] anlar, yani korkular ve umutlar, yalnızca *birinci kişinin bakış açısıyla*, bağlamsal ve kültürel olarak yeniden inşa edilebilir. Modernite hakkındaki yapısal ve kültürel analizimi oldukça uzun uzadıya birkaç kitabımda açıkladığım için ⁵ burada sadece kısaca değinmek istiyorum.

18. yüzyıldan bu yana, modern “Batı” dünyasında yaşam her düzeyde yapısal bir değişime uğramıştır, bunun sonucunda modern toplumun temel kurumsal yapısı ancak istikrarlı ilerleme yoluyla korunabilmektedir. Benim modern toplum tanımım şu şekildedir: *Bir toplum, eğer kurumsal statükosunu korumak için istikrarlı (ekonomik) büyüme, (teknik) hızlanma ve (kültürel) inovasyon gerektiriyorsa, yani kendisini ancak dinamik olarak istikrara kavuşturabiliyorsa modern dir.* Kültürel algıda ilerleme beklentisi yavaş yavaş bir vaatten bir tehde dönüşür: büyüme, hızlanma

⁵ Hartmut Rosa, *Identität und kulturelle Praxis. Politische Philosophie nach Charles Taylor*, Frankfurt am Main 1998: Campus; *Beschleunigung. Die Veränderung der Zeitstrukturen in der Moderne*, Frankfurt am Main 2005: Suhrkamp; en son ve benim değerlendirmemin tamamı *Resonanz. Eine Soziologie der Weltbeziehung*, Berlin 2011: Suhrkamp.org

ve yenilik artık hayatı daha iyi hâle getirme vaatleri olarak değil; geleceğe yönelik ve klostrofobik bir tehdit olarak görünür: Daha iyi, daha hızlı, daha yaratıcı, daha verimli vb. olmadığımız takdirde işlerimizi kaybederiz, şirketler kapanır, harcamalar artarken vergi gelirlerimiz düşer, bütçe krizi patlak verir; sağlık sistemimiz çöker, emeklilik maaşımızı ve kültürel kurumlarımızı koruyamaz hâle geliriz, siyasi hareket alanı giderek daralır ve sonunda siyasi sistem meşruiyetini kaybeder. Bütün bunlar, 21. yüzyılın başlarında, örneğin Yunanistan'da devam eden [ekonomik] durgunluk krizinde açıkça gözlenebilir. İlerleme isteği, bireysel veya kolektif olarak, yaşam kalitesinde ilerleme vaadi ile değil, zaten elde edilmiş olanın (sınırsız) kaybedilmesi tehdidi üzerinden üretilir. Bu nedenle, modernite –daha yüksek, daha hızlı, daha ileri olma arzusu– tarafından yönlendirildiğini düşünen herkes, modernitenin yapısal gerçekliğini yanlış anlamıştır: İlerleme meselesini ayakta tutan daha fazlasının değil, *daha azının* korkusudur. Bu asla yeterli değildir, çünkü stabil varlıklar değilizdir, her zaman ve her yerde, yürüyen merdivendenlerde bile hareket hâlindeyizdir. Ne zaman bir yerde ara versek ya da duraklasak, sürekli rekabet içinde olduğumuz son derece dinamik çevreye karşı toprak kaybederiz. Durmamıza, hatta “Yeter!” dememize bile izin veren mevkiler veya yaylalar yok artık. Bu durum ampirik bir örnek olarak sözde *gelişmiş* toplumlardaki ebeveynlerin çoğunluğunun, çocukların bir gün kendilerinden daha iyi olabilecekleri umuduyla değil, *daha kötü durumda olmamaları* için ellerinden gelen her şeyi yapma arzusuyla motive oldukları gerçeğinde görülebilir.

Modern toplumlar kendilerini dinamik bir biçimde sadece yapısal ve kurumsal yönden giderek daha fazla dünyayı kontrol edilebilir hâle getirmeye; teknik, ekonomik ve politik olarak ulaşılabilir kılmaya, hammaddeleri kullanılabilir hâle getirmeye, pazarları açmaya, sosyal ve psikolojik potansiyelleri harekete geçirmeye, teknik olanakları artırmaya, bilgiyi derinleştirmeye ve kontrol olanaklarını vb. geliştirmeye odaklanmış durumdadır.

Bununla birlikte, modernitenin bu yayılmacı dürtüsünün tek motivasyon kaynağı olarak geride kalma korkusunu göstermek ciddi bir yanlış anlamaya yol açacaktır. Hiçbir toplumsal oluşum, yalnızca korkuya dayanarak, uzun süre (özellikle kapitalist modernitenin sahip olduğu kadar sağlam ve dirençli değilse) varlığını sürdüremez. Bu nedenle, *dünyaya erişimi genişletme* vaadi olarak tanımlayabileceğimiz ikinci –olumlu, çekici– bir güç oyununda olmalıdır.⁶ Dinamik istikrarın yapısal mantığıyla kültürel bir ilişki olarak modernitenin kendi anlayışında, psikolojik ve duygusal yaşamımızın en küçük gözeneklerine kadar daha iyi bir yaşamın anahtarının, dünya erişimimizin genişletmesinde yatacağı düşüncesi güçlü bir fikir hâline gelmiştir. *Dünyayı (daha fazla) erişilebilir hâle getirmeyi başardığımızda hayatlarımız daha iyi hâle gelir*; bu modern yaşamın dile getirilmeyen, ancak sürekli tekrarlanan ve somutlaştırılan anahtar cümlesidir. *Her zaman dünya erişimini artırmak için harekete geçin*: Bu kategorik zorunluluk, bu denememde göstermek istediğim gibi, geç modernitede yaşamın her alanında ve her yaşta, küçük çocuklardan yaşlılara kadar baskın karar verme ilkesi hâline gelmiştir. Bu, her şeyden önce paranın cazibesini göstermektedir: Erişebileceğimiz ne kadar dünyamız olduğu, doğrudan banka hesabımızdaki bakiyeden görülebilir. Eğer bakiyeniz çoksa, Akdeniz’de gemi yolculuğu, Alp Dağları’nda hafta sonu tatili, Hamburg-Winterhude’daki lüks daireler, Ferrari, elmas zinciri, Steinway & Sons’tan piyano, ayrıca Güney Hindistan’daki Ayurveda tedavisi veya Everest Dağı’na rehber eşliğinde güvenli bir tur bizim için erişilebilir (ulaşılabilir) hâle gelir; milyardersek, Ay’a ya da Mars’a bir uçuş bile düşünülebilir. Buna karşın, eksilerdeyse, artık eve giden otobüsü, sandviçi ve bodrum katındaki daireyi karşılayamayabiliriz. Bunlar finansal erişimimizin dışında kalır.

Görünür, ulaşılabilir ve erişilebilir açımızı genişletme vaadi, tüm teknoloji tarihinin arkasındaki güdüsel enerjiyi de şaşırtıcı bir şekilde açıklayabilir. Bu, ulaşım araçlarının tarihsel seyrine bakarak

kolayca anlaşılabilir. Çoğu çocuk için, bisiklete binmeyi öğrenmek ve ilk bisiklet deneyimi, dünyayla ilişkilerinin gelişimi için biçimlendirici anlardır. Neden? Çünkü ilk bisiklet deneyimiyle kendi başımıza neler başarabileceğimizin ufku önemli ölçüde genişler: *Artık göle, köyün kenarındaki ormana kadar sürebiliyorum – “benim” dünyam gözle görülür şekilde genişliyor.* En azından kırsal kesimdeki çocuklar için, bu deneyim daha sonra motosiklet ile yavaş yavaş tekrarlanır –ve bu vesileyle komşu köy ulaşılabilir olur– ve daha sonra, ehliyet almalarıyla ve kendi arabalarıyla bir sonraki büyük şehir, tüm cazibeleri ve vaatleriyle günlük bireysel pratik erişimi hâle gelir. Nihayetinde, uçak Londra, Rio ve Tokyo’yu, uzay mekiği de Ay’ı ulaşılabilir kılar, ancak bu, elbette günlük rutin bir deneyim değildir. Yayın medyasının tarihi de farklı değildir. Radyo, “Berlin’in sesini” akustik erişime, televizyon ise Tokyo’yu görsel erişime açar, yani dünyayı görünür ve işitilir kılar. Telefon, bireysel düzeyde de olsa, radyo ile aynı erişim sınırına ulaşırken, akıllı telefon tüm arkadaşlarımızın ve tanıdıklarımızın, tüm sevdiklerimizin ve daha az sevdiklerimizin her zaman sadece bir “tık” uzakta olmasına izin vererek bu hareketi tamamlar. Bu, dünyaya erişimimizin duyulmamış bir patlamasıdır: Genel kültür, tüm şarkılar, tüm filmler, tüm görüntüler ve veriler dijitalleştirildikçe, en yakınımızda durmaktadır. Kelimenin tam anlamıyla dünyayı üzerimizde taşıyoruz. Dünya, tarihsel olarak benzeri görülmemiş bir şekilde ayağımızın dibindedir.⁷ Bu süreçlerle bağlantılı olarak dünyayı erişilebilir kılma fikri –daha doğrusu inancı–, bedenlerimize, psikolojik ve duygusal eğilimlerimize kazınmıştır. Bu sadece paranın ve teknolojinin cazibesini değil, aynı zamanda insanların kırsal kesimde “yaşamayı tercih ettiklerini” iddia ettikleri ve bu özleme hizmet eden ve *Landlust* [Doğa Özlemi] veya *Landliebe* [Doğa Sevgisi] olarak adlandırılan dergilerin, kitapların ve gazetelerin patladığı yerlerde bile hâlâ işe yarayan büyük şehrin çekiciliğini de açıklar: Dünya çapında, insanların büyük şehirlere ve yerleşim bölgelerine sürükleniyor olması

nı *sadece* ekonomik (daha iyi iş, gelir veya daha iyi beslenme gibi) nedenlerle sınırlandırmak çok yetersiz kalacaktır. İnsanlar, özellikle gençler, şehirde yaşamak istemektedirler; çünkü buralarda müzeler ve tiyatrolar, alışveriş merkezleri ve sinemalar, diskolar ve stadyumlar, konser salonları ve operalar, hayvanat bahçeleri ve botanik bahçeleri, tren istasyonları, metrolar ve çok daha fazlası bulunmaktadır. Futbol stadyumları, hayvanat bahçeleri, tiyatrolar ve müzeler oralara hiç gitmeyenler için bile caziptir; çünkü oralara istediklerinde ulaşabileceklerini, neredeyse yürüme mesafesinde olduklarını ve şehrin zengin bir yaşam yeri gibi görünmesini sağlayan, tüm bu dünyaların her zaman ulaşılabilir ve erişilebilir olduğunun bilincidir. Bununla birlikte, bizi yeni beceriler ve yetenekler edinmeye motive eden ve yönlendiren şey, yeni dünyalara erişme dürtüsü değildir. Bu, yalnızca bize çok sayıda kariyer seçeneği ve ileri eğitim fırsatları sunan lise diploması gibi resmî dereceler için değil, aynı zamanda yabancı dil öğrenmek gibi hobiler için de geçerlidir. *İngilizce (veya Çince) öğren! Bununla sadece ilgili dili konuşan insanlarla iletişime geçmekle kalmazsınız, aynı zamanda kocaman yeni bir dünyaya kapı aralamış olursunuz; okuyabileceğiniz kitaplar, dergiler ve web siteleri, kapılarını size açan kurumlar ve şirketler vb.* Dağcılık dünyası, açık denizlerin dünyası, tango dünyası, penguenlerin dünyası, Dubai'nin alışveriş dünyası: Tüm bu fenomenler, bize “fethetmeye” veya “sahiplenmeye” değer dünya bölümleri olarak sunulur, çünkü “ufkumuzu genişletmektedirler”

Modernitenin sosyo-kültürel oluşumu, kontrol etme stratejisine dayalı olarak, bu şekilde çift taraflı olduğunu kanıtlamaktadır. Yapısal olarak (dışarıdan) bunu yapmaya zorlanırsınız ve kültürel olarak (içeriden) dünyayı bir saldırganlık meselesi hâline getirmeye yönlendiriliriz. Dünya bize bilinmesi, keşfedilmesi, ulaşılması, sahiplenilmesi, hükmedilmesi ve kontrol edilmesi gereken şey olarak görünür. Ancak, sadece bir şeyleri –dünyadaki tüm kesimleri– kontrol edilebilir kılmayı değil, daha çok onları daha hızlı, daha kolay, daha verimli, daha ucuz, daha dirençli, daha güvenli bir şekilde erişilebilir hâle getirmeyi amaçlamaktayız.

II. KONTROL EDİLEBİLİRLİĞİN DÖRT BOYUTU

Daha yakından incelendiğinde, kontrol edilebilirliğin homojen bir süreç olmadığı, en az dört farklı unsurdan oluştuğu veya dört boyuta ayrılabilceği açıkça görülmektedir.

- 1) Kontrol edilebilirlik, her şeyden önce *görünür hâle getirmek*, tanınabilir kılmak, *orada olanın* bilgisini genişletmek anlamına gelir. Örneğin, teleskoplarla uzayın derinliklerine ve mikroskoplarla en küçük maddeye daha ince ve daha hassas bir şekilde bakmaya çalışırız ve elektrik ışığının yardımıyla dünyayı geceleri dahi bu anlamda görünür ve kontrol edilebilir kılarız.¹
- 2) Bununla birlikte kontrol edilebilir hâle getirmek, aynı zamanda fiziki olarak *erişilebilir*, *ulaşılabilir* hâle getirmek anlamına gelmektedir. Örneğin, uzay roketi aracılığıyla Ay'a, uydular aracılığıyla uzayın derinliklerine, denizaltılar aracılığıyla derin denize, mikro teknolojiler

Bu hususta Michaela Christ'in çalışmasına bkz., "Die Zukunft liegt im Dunkeln. Dynamiken von Wachstum und künstlicher Beleuchtung in der Moderne", *Psychosozial* 143 (I/2016), s. 11-24.

aracılığıyla hücrenel yapılara veya arkeoloji yardımıyla geçmiş çağların batık dünyaları erişilebilir ve ulaşılabilir hâle gelir. Bu anlamda, Kristof Kolomb'tan bu yana erken modern denizcilerin hedefi, dünyanın yeni bölümlerini görünür ve erişilebilir hâle getirerek bilinen Avrupa dünyasını fiziksel olarak genişletmektir. Fiziksel manada “toprak işgali”² olarak da anlaşılabilecek bir anlayış.

- 3) Dünyanın bir bölümüne *hükmetme* olarak tanımlanabilecek kontrol edilebilir kılmanın üçüncü boyutu bununla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Sömürgecilik tarihi, bilgi üretiminin (örneğin haritacılık biçiminde), teknolojik ve siyasi-askerî kontrolün genişlemesiyle nasıl birlikte hareket ettiğine dair açıklayıcı, somut bir örnek sunar. Özellikle ulaştırma ve askeriyedeki teknik yenilikler ve altyapıların genişlemesi, uzak ülkeleri daha kolay ve hızlı erişilebilir hâle getirdi ve nüfuz derinliği olasılığını artırdı. Bununla birlikte siyasi ve idari yapılar, sosyal süreçleri ve ekonomik kaynakları (zorla) Avrupalı yayılmacıların kontrol altına almasına izin verdi. Ancak dünyayı kontrol altına alma çabaları, hiçbir şekilde toprak işgali süreçleriyle sınırlı kalmadı. Modern dünya ilişkilerinin tarihi, gecenin ışıqla, havanın uçakla, denizlerin gemilerle, bedeninin ilaçla, ortam sıcaklığının klimayla vb. ele geçirilmesinin ve tahakküm altına alınmasının tarihidir. Bu hükmetme biçiminin şartı, nedensel etki mekanizmalarının bilimsel analizi, onlara nüfuz edilmesi ve anlaşılmasıdır.

² Toprak işgalinin ekonomik konsepti hakkında bkz: Klaus Dörre, “Landnahme. Triebkräfte, Wirkungen und Grenzen kapitalistischer Wachstumsdynamik”, Backhouse, Maria/Gerlach, Olaf/Kalrmring, Stefan/Nowak, Andreas (eds.), *Die globale Einhegung – Krise, ursprüngliche Akkumulation und Landnahmen im Kapitalismus*, Münster 2013: Westfälisches Dampfboot, s. 112.

- 4) Dünyaya teknolojik ve politik veya en azından analitik olarak hükmetmenin bu tarzından farklı bir şekilde, dünyayı *kullanışlı* hâle getirerek ve hizmete sokarak kontrol edilebilir kılmanın dördüncü boyutu daha vardır. Bu boyutta, sadece dünyayı kontrol altına almak değil, aynı zamanda onu amaçlarımız için bir araç hâline getirmek de önemlidir. Bu aynı zamanda dünyayı şekillendirmek, tasarlamak, üretmek demektir. *Orada bulunan ve mevcut olan şey* araçsallaştırılır ve kendi projeksiyonlarımızın ve arzularımızın malzemesine ve nesnesine dönüştürülür. Bu özellikle seçim kampanyalarının her zaman ilerleme vaatleriyle yürütüldüğü siyaset alanında belirgindir. Sözgelimi, “*Bize oy verirseniz daha fazla iş, daha yüksek emekli maaşı, daha iyi ve daha ucuz konutlar, daha hızlı ulaşım yolları, daha güzel okullar olacak*” gibi söylemlerde ortaya çıkmaktadır.

Dünyayı kontrol edilebilir kılmanın; yani görünür, erişilebilir, hükmedebilir ve kullanılabilir hâle getirmenin bu dört boyutu, modern toplumun temel kurumlarına son derece sağlam bir şekilde yerleşmiştir. Bilim, tanımı gereği, bilinenin kapsamını genişletmekle ilgilenir; M-A-D formülüne (mevcut bilgi – araştırma – daha fazla bilgi) göre bilimsel çalışma, bu ufuk genişletilmesinin sürekli yenilenen vaadine dayanır. Teknoloji gelişimi, bilimsel olarak gelişmiş dünyanın çeşitli kesimlerini ve imkânlarını kontrol edilebilir hâle getirmekle ve böylece dünyayı tüm boyutlarıyla kontrol altına almakla ilgilidir. P-M-P (para – mal – daha fazla para) güdümlü sermaye artış programını izleyen veya daha doğrusu ona tabi olan *ekonomik kalkınma*, bunun için kaynak sağlar. Bu, sadece toplumsal düzeyde değil, aynı zamanda malları ve bununla birlikte bilgi ve araçları elde ederek ve dünyayı kendilerine özel olarak kontrol edilebilir kılan toplumun bireyleri için de geçerlidir. Son olarak, yasal düzenlemeler ve siyasi-idari aygıtlar, erişim genişletme programının sosyal ve kültürel önkoşulla-

rını ve sonuçlarını kontrol altına alma veya daha doğrusu sosyal süreçleri hesaplanabilir [öngörülebilir] hâle getirme görevine sahiptir. Düzenlemelerin ve yasaların giderek büyümesi, sosyal hayatı planlanabilir hâle getirme girişiminin açık ifadesidir ve yargı anlamında kontrol edilebilir hâle getirme girişimidir – aşağıda açıklayacağım üzere bu, dramatik bir şekilde başarısızlığın eşiğinde olan bir çabadır. Her açıdan gerçekleştirilen güç mücadelesi, aslında kontrol etme çabasıdır ve bundan dünyaya erişim sağlanması anlaşılabilir. Doğrudan komuta, ekonomik kaynaklara, mülkiyet haklarına veya diğer hükmetme biçimlerine bakılmaksızın hâkimiyet, kendi dünya erişiminin genişlemesinde, çoğu zaman başkalarının sırtından geçinmek suretiyle kendini gösterir; bu sayede diğerlerinin bireysel erişimi kısmen veya tamamen otoritenin kendi kontrolü ve tasarruf gücü altına alınır.

III. PARADOKSAL DİĞER TARAF: DÜNYANIN GİZEMLİ GERİ ÇEKİLMESİ

Burada detaylandırmak istediğim argümanı özetlemem gerekirse, bana göre, bu kurumsal olarak uygulanan program, dünyayı kontrol edilebilir kılma konusundaki bu kültürel vaat, sadece “işe yaramamak”la kalmamış, aslında tam zıddına dönüşmüştür. Bilimsel ve teknik, ekonomik ve politik olarak kontrole açık hâldeki dünya, gizemli bir şekilde bizden kaçır ve bizi engelliyor gibi görünür, geri çekilir, okunamaz ve sessiz hâle gelir. Daha da ötesi, hem tehdit altında olduğunu hem de tehdit oluşturduğunu ve böylece *yapısal olarak kontrol edilemez olduğunu kanıtlar*. Bu gelişmenin açık bir belirtisi, geç modernite kültüründe “dünya”nın bir *çevre* olarak ya da politik-ekonomik küreselleşmenin “küresel”i olarak baskın görünmesiydi.¹ İlk perspektiften bakıldığında bu durumun sonuçları, bizi giderek daha fazla tehdit eden “çevresel yıkım” algısına neden olur. Ancak diğer perspektif de farklı değildir. Zira günümüz siyasi söyleminde küreselleşme, güvenilir ve tanıdık olan sınırlı dünyamızı bunaltmakla tehdit eden kaotik, tehlikeli, kontrol edilemez bir dış dünyayı öne sürüyor

¹ Bu çevre anlayışının eleştirisi için Katharina Block’un çalışmasına bkz. *Von der Umwelt zur Welt. Der Weltbegriff in der Umweltsoziologie*, Bielefeld 2016: transkript. (Koblenz: Koblenz-Landau Üniversitesi, 2014)

ve aynı zamanda hudutlarımıza tecavüz eden militaristlere karşı setler, duvarlar, kendiliğinden ateşlenen silahlara [yaylı tüfekler] karşı koruyacağını vadediyor. Böylece dünya aynı anda hem ür-kütücü bir şekilde tehdit altında hem de korkutucu bir şekilde tehdit edici hâle gelmektedir –ve bu kontrol edilebilirliğin tam tersidir; kontrol edilemezlik hâlidir.

Yakın zamanda Almanya’da yapılan ve Erhard Eppler, Niko Paech ve Christiane Grefe’in² de hazır bulunduğu bir panelde, dünyanın insanlığın pençesinden çekilip alınması gerektiği açık bir şekilde dile getirildi. Eppler, kendisinin nasıl ekonomik büyüme eleştirmeni ve ekolojik düşüncenin öncüsü hâline geldiği sorusuna, çarpıcı ve somut bir şekilde yanıt verdi. Kalkınma İşbirliği Bakanı olarak ilk seyahatlerinden birinde Kuzey Afrika üzerinde uçarken, insanların ormanların daha da derinlerine in-meye ve tepelere, daha yükseğe çıkmaya çalıştıklarını ve bunun neticesinde, verimli yeni toprakların gelişmesine değil, tam aksine –bana göre: dünyanın dönüşümüne– erozyona yol açtığını gördü. Verimli topraklar deniz sahiline kadar itildi ve geriye sanki kahverengi bir halı bıraktı. Bu şekilde, dünyaya erişimini genişletmek, ormanları ve dağları kontrol etmeye çalışmak, dünyanın dışı açılan bölümünün sert, kısır ve bu anlamda düpedüz düşman hâle gelmesi anlamına geliyordu.

Ama hepsi bununla sınırlı değildir. Kültürel düzeyde dünyanın sessizleşmesi, grileşmesi ya da renksizleşmesi anlamında dünyayı kaybetme korkusu modernitenin, erişebilirliğin genişlemesi programına başından beri eşlik etti. Dünya kaybı neredeyse modernitenin ilkesel ve kurucu *temel korkusunu* ifade etmeye başladı. Aslında, hiçbir şeyi gözden kaçırmayan ve daha çok üçüncü şahıs perspektifine odaklanan sosyoloji disiplininin temelinde bile

² Erhard Eppler, Niko Paech, *Was Sie da vorhaben, wäre ja eine Revolution. Ein Streitgespräch über Wachstum, Politik und eine Ethik des Genug*, Münih 2016: OekomVerlag, s. 18, vd.

bu vardır. Örneğin, Karl Marx ilk yazıları *Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları*'nda [*Economic and Philosophic Manuscripts*] insanın doğaya karşı yabancılaşmasından bahsetmektedir. Marx'a göre, insan dünyaya (bizi çevreleyen doğa biçiminde) sahip çıktığı müddetçe, yani onu "işlediğinde", dünyanın insanı barındıracağını, besleyeceğini ve giydireceğini temin eder. Diğer canlılardan farklı olarak, insanlarla doğa arasındaki temel metabolik değişim süreci, doğayı yeniden şekillendirerek, emek aracılığıyla gerçekleşir. Böylece dünya bize önce üzerinde çalışılması gereken bir şey gibi görünür ama doğa üzerinde çalışırken insan [özne] aynı zamanda kendini oluşturur ve hatta bir bakıma kendini üretir. Bu şekilde oluşan insan da doğayı işlememize yardımcı olan üretici güçlerin, bilgi ve araçların birikimi ile tarihsel gelişimimiz içinde değişir. Dolayısıyla bu süreç, basitçe dünyanın "sahiplenmesi" niteliğini taşımaz; daha ziyade, kelimenin tam anlamıyla, uyarlanabilir bir *dönüşümdür*. Emek yoluyla insan kendisini, çevresini ve metabolik değişim sürecini şekillendirir ve dönüştürür. Bununla birlikte, Marx'a göre, bu dönüşüm süreci modernitede temelden bozulmuştur. Bu sebeple artık dünya (hammadeler, ürettiğimiz ürünler ve tükettiğimiz mallar biçiminde) sadece sahiplenilmiş fakat dönüştürülememiştir. Çünkü kapitalist koşullar altında (ücretli) işçiler ürettiklerine sahip olamadıklarından, bu ürünlere yabancılaştıkları ve aynı zamanda üretimin amaçlarını, araçlarını ve biçimlerini belirlemelerine de izin verilmediği için, çalışma süreciyle birlikte, dolayısıyla tüm varlıklarını oluşturan ve şekillendiren sürece de yabancılaşırlar. İşlenecek doğa sadece ekonomik bir hammadde ya da biçim nesnesi olarak karşılırlarına çıktığı için, kendilerini doğaya da yabancılaştırırlar. Bu yabancılaşmanın Marx için ne kadar önemli olduğu, William Petty'nin emeğin, insanın babası ve doğanın ya da yeryüzünün ise insanın annesi olduğu şeklindeki formülasyonunda gösterilir; bu anlamda hem babamızdan hem de annemizden aynı anda uzaklaşmakla karşı

karşıya kalırız.³ Marx'a göre, varoluşumuzun temeli ve özümüzle ve dünyayla emek yoluyla karşılaşmamız, yalnızca dışsal bir varoluş aracı olarak bir para kazanma yöntemi hâline gelmiştir. Fakat dahası, sosyal dünyayla olan ilişki de yabancılaşmıştır: İnsanlar birbirleriyle sürekli varoluşsal rekabet içinde oldukları için, genellikle rakip olarak ve dolayısıyla gizli düşmanlık içinde karşılaşırlar. Neticede, bu, geri dönülmez bir kendine yabancılaşmaya yol açar. Böylece Marx, öz-işliklerin ve dünya ilişkilerinin her zaman birbirine bağlı olduğu düşüncesini savunur –dünyayla sağlam bir ilişkimiz yoksa kendimizle de sağlıklı bir ilişkimiz kuramayız ve bunun tersi de geçerlidir. Kendilerini hissetmeyenler dünyayı dönüştüremezler ve kimilerine dünya dilsiz ve sağır görünüyorsa, [o kişiler] benlik duygularını kaybetmişler demektir. *Das Kapital* gibi sonraki yazılarında Marx, üretim araçlarının özel mülkiyetinden kaynaklanan ücret karşılığı emeğin, bu yabancılaşmanın temel nedeni olduğu varsayımından hareket ederken oldukça kararsızdı. *Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları*'nın [*Economic and Philosophic Manuscripts*] bazı yerlerinde, sanki yabancılaşmış bir dünya ilişkisi –dünyanın bir saldırganlık merkezi hâline geldiği– sermaye hareketinin, yani P-M-P'nin (para – mal – daha fazla para) sonsuz bir birikim süreci olarak tarihin gerçek öznesi hâline gelebileceği bir ekonomik sistemin kurulabilmesinin nedeniymiş gibi okunmaktadır.⁴

³ Karl Marx, *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie* [1867], cilt 1, içinde: Marx-Engels-Werke (MEW), cilt 23, Berlin 1972: Dietz-Verlag, s. 57 vd.

“İşçinin işle ilişkisi, kapitalistin onunla ilişkisini üretir [...] Özel mülkiyet, bu nedenle, yabancılaşmış emeğin, işin doğayla ve kendisiyle olan dış ilişkisinin ürünü, neticesi, zorunlu sonucudur. Özel mülkiyet, böylece, yabancılaşmış emek kavramından, yani yabancılaşmış insanın, yabancılaşmış emeğin, yabancılaşmış yaşamın, yabancılaşmış insanın kavramından analiz yoluyla neticelenir.” (Marx, Karl, *Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844* [Pariser Manuskripte], Marx-Engels-Werke [MEW], ek cilt 1, Berlin 1968: Dietz-Verlag, s. 519 vd.) / antey.org

Modern sosyolojinin diğer büyük “kurucu babası” Max Weber de insanların yaşamak için değil, çalışmak ve biriktirmek – kendi tabirimle: büyümek, hızlanmak ve yenilik yapmak– için yaşadıkları bir dünya ilişkisini son derece mantıksız bulmaktadır. Ve yine de bunu, yüzyıllar içerisinde özü ve merkezi, dünyayı ve yaşamı bilimsel, teknik, ekonomik, yasal, politik ve nihayetinde günlük yaşamda da öngörülebilir, hükmedilebilir ve hesaplanabilir hâle getirmek için gelişen “Batılı rasyonalizasyon sürecinin” bir parçası ve sonucu olarak görür.⁵ Ancak bu, dünyayı kontrol edilebilir kılmaktan başka bir şey ifade etmez. Weber bunu, ilerici bir yabancılaştırma süreci ya da rasyonelleşmenin diğer tarafı olarak dünyanın sessizliği şeklinde teşhis etmiştir ve “büyü bozumu” kavramı altında tanımlamaya çalışmıştır. Weber’in bazı yerlerde dile getirdiği derin karamsar analizine göre, yönetilebilir ve öngörülebilir hâle getirilen dünya sadece rengini ve büyüsunü değil, aynı zamanda sesini ve anlamını da kaybeder. Ekonomik ve bürokratik aklın ilerlemeci süreçleri dünyayı körü körüne peşinden sürüklediği için, deyim yerindeyse dünyayı “çelik gibi sert bir ka-

⁵ “Bilim ve bilimsel yönelimli teknoloji yoluyla bu entelektüel aklılığın pratikte, gerçekte ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturalım.. [...] Artan entelektüelleştirme ve rasyonelleştirme, [...] kişinin içinde yaşadığı yaşam koşulları hakkında artan bir genel bilgi anlamına gelmez. Daha ziyade, onun bilgisi ya da ona olan inanç anlamına gelir: Eğer kişi isterse her an onun hakkında bilgi edinebilir, prensipte bunda rol oynayan gizemli, öngörülemez güçler yoktur, daha çok her şey -prensipte- hesaplama ile kontrol edilebilir. Ama bu şu anlama gelir: dünyanın büyüsunün bozulması.” Max Weber, “*Wissenschaft als Beruf*” [*Meslek Olarak Bilim*] [1919], Johannes Winkelmann tezinin içinde, Tübingen 1988: Mohr, s. 582-613, burada s. 593; bkz. *Die protestantische Ethik. Eine Aufsatzsammlung* [*Protestan Ahlakı. Denemeler koleksiyonu*] [1905], ed. Johannes Winkelmann, Gütersloh 1991: GTB Siebenstern; *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie* [1921] [*Ekonomi ve Toplum. Sosyolojiye Giriş*], Tübingen 1972: Mohr; Wolfgang Schuchter, *Die Entwicklung des okzidentalen Rationalismus. Eine Analyse von Max Webers Gesellschaftsgeschichte* [*Batı Rasyonalizminin Gelişimi*]. Max Weber’in sosyal tarihinin bir analizi, Tübingen 1976: Mohr. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

buğa” dönüştürür, ruhsuz hâle getirir ve nihayetinde insan, “daha önce ulaşılmamış bir insanlık düzeyine tırmandığını” zanneden bir “hiç” hâline gelir.⁶

Klasik sosyologların fikirleri insanın dünyayla ilişkisini analiz etmeyi amaçlayan birer girişimdir. Başka bir deyişle [bu girişimler] *insan ile insan, insan ile şey ve insan ile dünya arasındaki tamamen değişken ilişki biçimlerini anlama çabası* şeklinde anlaşılabilir. Bu, özellikle sosyolojinin üçüncü kurucu babası olan Alman Georg Simmel’in düşüncesinde belirgindir. Ona göre disiplinin temel görevi *etkileşimlerin* analizidir. Ve Simmel de modern dönemde bireylerin dünya erişimini genişletme arasındaki kararsızlığıdan –onları diğer şeylerin yanı sıra, sosyal çevreleri genişletme süreci olarak ifade eder– ve insan ile dünya arasındaki ilişkinin kalitesindeki değişiminden bahsetmektedir. Modern metropolde, insanların birbirleriyle esasen bir varoluşsal çekingenlik, hatta gizli bir tikslenme kipinde, yani “Beni rahat bırakın!” tavrıyla karşılaştığını öne sürer. Asıl kaygıları, yabancıların onlara çok yaklaşmasını önlemektir. *Mesafeyi* korumak temel bir eğilimsel gereklilik hâline gelir. Bunun neticesinde ve özellikle metropollerin kalabalıkları arasında kişi yalnızlık ve izolasyon tehlikesiyle karşı karşıya kalır:

Yanılmıyorsam, bu dışsal çekingenliğin içsel yönü yalnızca kayıtsızlık değil, aynı zamanda, fark ettiğimizden daha sık olarak, sessiz bir isteksizlik, karşılıklı bir garipseme ve iticiliktir ve bu da bir şekilde yakın temasa neden olduğu anda derhâl nefret ve kavgaya dönüşecektir.⁷

⁶ Weber, *Die Protestantische Ethik [Protestan Ahlakı]*; Konu hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Rosa, *Resonanz*, s. 548-556.

Georg Simmel, “Die Großstädte und das Geistesleben” [1903], *Georg Simmel Gesamtausgabe*, Cilt 7: *Aufsätze und Abhandlungen: 1901-1908*, Cilt 1, ed. Rüdiger Kramme, Angela Rammstedt ve Otthein Rammstedt, Frankfurt am Main 1995, S. 123, https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Simmel#/media/Datei:G. Simmel - Die Großstädte und das Geistesleben.jpg s. 123.

Bu temel tutum, modern, kentli insan ile çevresindeki nesneler ve olaylar arasındaki ilişkiye de yansır. Onlarla, bugün soğukkanlılık [*coolness*] olarak tanımladığımız bıkkınlık hâliyle, yani *aman-ha-etkilenmeyelim* tavrıyla karşılaşır.

Bıkkınlığın özü, şeylerdeki farklılıkların algılanmadıkları anlamında değil [...], fakat şeylerdeki ve dolayısıyla şeylerin kendilerindeki farklılıkların anlam ve değerinin önemsiz olduğu hissedilecek şekilde köretilmesidir. Bıkkın kimseye, donuk ve gri bir tonda görünürler ve hiçbir diğere tercih edilmeye değer değildir.⁸

Nitekim, sosyolojinin Fransız kurucusu Emile Durkheim'a göre de bireyin diğer insanlarla, sosyal toplulukla ve dolayısıyla genel olarak dünyayla varoluşsal kopukluk anlamındaki ilişki eksikliği, sosyal patolojinin en tehlikeli biçimi olarak tanımladığı sosyal yaşamın kurlsızlık, düzensizlik ve kanunsuzluk *anomisi-nin* nedenidir. Burada da kontrol altına alma çabasının tamamen kontrol edilemezlik durumuna dönüşmesi, modern ambivalansın temel unsuru gibi görünmektedir. Bu ambivalans durumu, sosyoloji metinlerine kıyasla belirgin olarak modern literatürde önümüze çıkar. Örneğin, Friedrich Schiller 1788 yılında kaleme aldığı *Yunanistan'ın Tanrıları* [*Die Götter Griechenlands*] adlı şiirinde birçok açıdan kontrol edilemez antik tanrılar dünyası ile kontrol altına alınmış fakat aynı zamanda sesini yitirmiş modern bir dünya arasındaki hayalî ve "etkileyici" karşıtlığı tanımlamak ve eleştirmek için en güçlü metaforlarını kullanır. İlki, Amor'un [Aşk Tanrısı'nın] kurduğu bir dünyadır. Amor'un dünyası bir grup insanların, tanrıların ve tarihi kahramanların bir arada yaşadıkları, doğanın ve çiçeklerin sanatsal şarkıları uyum içinde icra ettikleri bir yerdir.⁹ Diğer ise, "ruhsuz bir ateş topu" gibi dönen, ormanları ve dalgaları sadece boş yankılananan "metruk

⁸ A.g.e., s.121 vd.

Friedrich Schiller, "Die Götter Griechenlands", *Schillers Sämtliche Werke*, Cilt 1, Stuttgart 1879, PDF'de <http://www.buchhandlung.de>, 4.49

bir âlemde” “mahzun bir sessizliğin” hüküm sürdüğü neşesiz bir dünyaydı. Schiller, “korkunç iskelet”, “karanlık kabuk”, “ürperme”, “kuzey kış ayları” gibi modern dünya deneyiminin rezonanssızlığını ifade etmek için birçok etkili imgeler sunar. Dünyaya yabancılaşma deneyimi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, örneğin Samuel Beckett’in “*Endspiel*” [Son Oyun] adlı dramasında bir kez daha çarpıcı bir biçimde gösterilmiştir. Bu dramada, dünya ile ilişki kuramama, kahramanların oturamaması, ayakta duramaması, bacaklarının olmaması ve/veya kör olmaları, saçları ve dişleri dökülürken görme ve işitme kaybının azalması gibi fiziksel özellikleri ile karakterize edilmiştir. Sonuç olarak, karakterlerin *dünyaya nasıl konumlandıkları* sorusunun kendisi sorunlu hâle gelmiştir. “Kadavra ve korku”, ölü ve kıyamet sonrası bir dünyada yaşayarak konumlarını temelde kaybettiler. Burada aslında, akla gelebilecek tüm rezonans eksenleri sistematik olarak sessizedir: dünyayla fiziksel ilişki patolojik olarak azalmıştır, doğa ölmüştür, fiziksel barınak bir çöp kutusu şeklini almıştır ve sosyal ilişkiler anlayışsızlık, isteksizlik ve tikslenme ile gösterilmiştir. Tek perde-lik dramın arka planı olarak ortaya çıkan küresel felaket, ölümcül bir rezonans felaketinden başka bir şey değildir.¹⁰

Albert Camus, felsefe ve edebiyat arasındaki sınırdaki sınırda, dünya ile insan arasındaki kurucu düşmanlık deneyimini, absürtlüğün doğuşunun kendinde ve içinde gerçekleştiği modernitenin temel deneyimi olarak tanımlar. Nefrette sınırını bulan bu düşmanlık, dünyayı bilme ya da dünyaya ulaşma konusundaki yetersizliğimize ve dolayısıyla temel bir kontrol eksikliğine dayanmaktadır. Camus’e göre absürtlüğü anlamak, “dünyanın ‘yoğun’ olduğunu algılamak, bir taşın bizim için ne derece yabancı ve indirgenemez olduğunu, ne yoğunlukta olduğunu algılamak anlamına gelir. [...] Binlerce yıldır var olan dünyanın temel düşmanlığı bize karşı ye-

¹⁰ Benzer bir dünya, Michel Houellebecq gibi çağdaş yazarlar tarafından da tasvir edilmektedir, özellikle de *Elementarteilchen* (Berlin 2004: Ullstein-Verlag) isimli romanında. Absürtlüğün getirdiği hayranlık, kontrolsüzlük ve kontrol edilemezlik, bu romanın temel temasıdır.

niden yükseliyor”¹¹ Buradaki absürtlük, ne öznenin tutumunda ne de yalnızca dünyanın oluşumunda, daha ziyade ikisi arasındaki ilişkide yatmaktadır. Camus, “Yaşamla ilişkimi belirleyen bu absürtlük, dünyaya bağlı olduğu kadar insana da bağlıdır,” der ve ona göre “Bu [absürtlük] başlangıçta aralarındaki tek bağdır, çünkü sadece nefret iki yaratılanı bir araya getirebilir.”¹² Hannah Arendt, yabancılaşma olarak tanımlanabilecek bu varoluşsal ilişkisizliğin yapısını, iç dünyasızlık ve dış dünya kaybı şeklinde karakterize etmektedir.¹³ İnsanlar, bir iş, sağlam aile bağları, politik aidiyet, bir inanç ve/veya gönüllü bir iş veya hobi gibi zorunlu canlı bir bağlılık hissetmeden dünyayla farklı birçok ilişkilere sahiptir. *Bunların hiçbirisi bana bir şey ifade etmiyor, benim için hiçbir anlamı yok, beni etkilemiyor ve dış dünya üzerinde herhangi bir etkim yok.* Bu deneyim, tüm rezonans eksenlerinin sessizleştiği ve “artık hiçbir şeyin bizimle konuşmadığı” depresif bir durumu karakterize etmektedir. Böyle bir dünya kaybı, artık dünyaya erişim sorunundan açıkça bağımsızdır. Bireysel ve kolektif olarak, hatta dünyanın teknolojik, ekonomik ve sosyal olarak büyük ölçüde elimizde olduğu yerlerde bile ortaya çıkabilir. *Dışarıdaki her şey ölü, gri, soğuk, boş ve ayrıca içimdeki her şey dilsiz ve sağır.* Bu durumun bugün tükenmişlik biçiminde döneme özgü moda ve kitlesel bir hastalık hâline gelmiş olması, modernitenin dünyayla

¹¹ Albert Camus, *Der Mythos von Sisyphos. Ein Versuch über das Absurde*, Reinbek 1997: Rowohlt, s. 21.

A.g.e., s. 28.

Hannah Arendt, *Vita Activa oder vom tätigen Leben* ([1960], Münih 1994: Piper) und *Was ist Politik?* [1993], Münih 2003: Piper; Arendt’in dünya kavramı için ayrıca bkz. Uta-D. Rose, “Lebenswelt und politische Welt. Eine phänomenologische Analyse”; XXI. Alman Felsefe Derneği Kongresi’nde sunulan bir seminer. 15.-19. Eylül 2008, Duisburg-Essen Üniversitesinde; http://www.dgphil2008.de/fileadmin/download/sections-posts/14-3_rose.pdf adresinde mevcuttur; en son 10/11/2018 tarihinde erişildi; ve Paul Sörensen, *Entfremdung als Schlüsselbegriff einer kritischen Theorie der Politik. Eine Systematisierung im Ausgang von Karl Marx, Hannah Arendt und Cornelius Castoriadis*, Baden-Baden 2016: Nomos; <https://nrs.trantey.org>

ilişkisi hakkında gerçekten çok şey söylemektedir. Önemli gördüğüm husus, tanı sıklığındaki artıştan ziyade, ne tükenmişlik ne de depresyon tarafından nesnel olarak tehdit altında görünmeyenlerin, bu fenomenle neredeyse saplantılı bir şekilde ilgilendikleri ve onu yakın bir tehdit olarak gördükleri gerçeğidir. Benim tezim, dünyanın sessizliğinin modernitenin temel korkusu olduğudur; o, çağdaş (ve belki de artan) ifadesini yalnızca burada bulur.¹⁴

Tüm bu düşünce ve gözlemleri dikkate alarak, modernitenin dünyayı dört boyutta ve giderek daha geniş bir erişimle kontrol edilebilir kılmaya yönelik bireysel ve kurumsal çabalarının, Marx'la dönüşüm yerine yabancılaşma, Adorno ve Lukács'ın canlılık yerine şeyleşme, Arendt'in dünya kazancı yerine dünya kaybı, Blumenberg'in anlaşılabilirlik yerine dünyanın okunaksızlığı ve Weber'in ilham yerine büyü bozumu olarak tanımlanabilecek paradoksal yan etkiler doğurduğu söylenebilir. Modernite *artık dünyayı duymama* ve dolayısıyla artık kendini hissetmeme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu, dünyayla olan ilişkimiz hakkındaki sosyolojinin sonucudur. Modernite *çağırılma ve ulaşılma* yeteneğini yitirmiştir. Eğer bu durumu sosyo-felsefi terimlerle, yabancılaşma başlığı altında, ilişkisizliğin bir ilişkisi olarak anlarsak, o zaman "dünyayla ilişkililik ilişkisi"nin ne olacağı sorusu yalnızca sosyolojik değil, aynı zamanda politik ve pratik bir aciliyet kazandırır. Dünya ile başarılı bir ilişki neye benzer? Eğer dünyayı bilim ve teknoloji, ekonomi ve politika için bir saldırganlık merkezi olarak anlama ve aynı zamanda onu bireysel olarak erişilebilir kılma arzusunun kültürel ve yapısal olarak sağlamlaştırılmış tutumu, dünyaya giderek artan bir yabancılaşmanın, dünya yıkımı-

¹⁴ Rosa, *Resonanz*, Bölüm 3; kültürel bir fenomen olarak tükenmişlik için ayrıca bkz. Alain Ehrenberg, *Das erschöpfte Selbst. Depression und Gesellschaft in der Gegenwart*, Frankfurt am Main 2008: Campus; Ayrıca bkz. Sighard Neckel, Greta Wagner, "Erschöpfung als 'schöpferische Zerstörung'. Burnout und gesellschaftlicher Wandel", Dies (Ed.), *Leistung und Erschöpfung. Burnout in der Arbeitswelt*, Berlin/2010, Suhrkamp, s. 203-218.

nın ve dünya sessizliğinin nedeni olarak ortaya çıkarsa o zaman şu sorulmalıdır: Farklı bir dünya tutumu düşünülebilir midir ve mümkün müdür? Bu soruyu cevaplamak, kapsamlı çalışmam olan *Rezonans*'ın amacıydı. Bir sonraki bölümde *kontrol edilebilirlik* ve *kontrol edilemezlik* arasındaki ilişkiyi anlamak için, hem dünyayla olan modern ilişkimizin sorunlarını göstermenin hem de ona potansiyel alternatifler sunmanın ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu göstermek istiyorum.

IV. BİR REZONANS MERKEZİ OLARAK DÜNYA

Yabancılaşma, öznenin ve dünyanın içsel olarak birbirine bağlı olmadığı, kayıtsız ve hatta düşmanca olduğu ilgisiz bir ilişki durumunu ifade eder. Bu ilişki tarzının kendisi, her ne kadar bilimsel, teknolojik ve ekonomik ilerlemenin muhteşem başarılarını ilk kez mümkün kılan bir ilişki olsa da saldırganlığın tohumlarını içerir. Bana göre, modernitenin kültürel başarısı, dünyayı uzak ve manipülatif bir erişime getirmek için insan yeteneğini neredeyse mükemmelleştirdiği gerçeğinden ibarettir. Bu mesafeli ve saldırgan dünya ilişkileri biçimi bana vazgeçilmez görünmektedir. Bunu yapabilme yeteneği muhtemelen antropolojik olarak tasarlanmış, kendisini kendisinden ve dünya ilişkisinden uzaklaştırabilen, yani kendisine olduğu gibi dışarıdan bakabilen ve uzaklaştırmaya zorlanan “eksantrik olarak konumlandırılmış” canlı varlığın ön koşullarından biridir.¹

“Eksantrik konumsallık” Helmuth Plessner tarafından geliştirilen bir terimdir; Bkz. *Die Stufen des Organischen und der Mensch*, Berlin/New York 1975: de Gruyter; Ayrıca bkz. Max Scheler, *Die Stellung des Menschen im Kosmos*.

Bununla birlikte dünyayla ilişkimizin saldırgan yönü, yaşamın her alanına nüfuz etmeye başladığında bir sorun hâline gelir, çünkü öznenin ve dünyanın bağımsız varlıklar olarak birbirlerinden ayrı bir biçimde var olmadıkları, aksine karşılıklı ilişkilerinden ve bağılıklarından ortaya çıktığı gerçeği unutulmaktadır. Özneler her zaman dünyadadır ya da “dünyaya daırdır”; kendilerini bir bütün olarak bir dünyanın içinde bulur, onun tarafından sarmalanır ve dünyayla ilişkilidir. Merleau-Ponty bu durumu, “[Tüm varlıklar] ile akrabalığımı tanıyorum, onlarla rezonansa girme, onları anlama, cevap verme kapasitesinden başka bir şey değilim” şeklinde formüle etmektedir.² Yanıt verme, hatta rezonansa girme yeteneği, yalnızca insan varlığının değil, tüm olası dünya ilişkilerinin “özü” hâline gelir; dünyaya bir mesafe koyma ve onu kontrol edilebilir hâle getirme yeteneğinin gerekli ön koşuludur. Ve bu yetenek –ya da daha da fazlası: rezonansa olan bu bağımlılık– sadece insan ruhu ve toplumsallığı için değil, aynı zamanda insanın saf maddeselliği, yani dünyayla dokunsal ve metabolik olarak etkileşime girme biçimi, hissetme ve sonra düşünme biçimi için de kurucu öneme sahiptir. Bir şeyleri kontrol edebilmek için değil, onlarla rezonansa girme, yani onları kendi yeteneğimiz –öz yeterlik– aracılığıyla bir cevaba ulaştırmak ve bu cevaba tekrar cevap vermek, insan varoluşunun temelidir; *Rezonans* adlı kitabımda mevcut tüm felsefi ve bilimsel araçlarla çözmeye çalıştığım şey tam olarak buydu. Fakat saldırganlık tarzına ve ona tekabül eden yabancılaşıma deneyimlerine karşıt olarak, dünyayla ilişki kurmanın bu yolunu nasıl daha kesin bir şekilde tanımlayabiliriz? Benim tezim, rezonansın sadece belirli bir deneyim için bir metafor olmadığı ve aynı zamanda konunun duygusal bir durumu anlamına gelmediği, aynı zamanda dört ta-

² Maurice Merleau-Ponty, “Das Metaphysische im Menschen”, *Das Auge und der Geist. Philosophische Essays*, Hamburg 2003: Meiner, s. 47–70, burada s. 63, Ayrıca krş. Bernhard Waldenfels, *Antwortregister*, Frankfurt Main 2007: Suhrkamp; Lambert Wiesing, *Das Mich der Wahrnehmung*, Frankfurt 2009: Suhrkamp.
Nispeti 2009, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 2680, 2681, 2682, 2683, 2684, 2685, 2686, 2687, 2688, 2689, 2690, 2691, 2692, 2693, 2694, 2695, 2696, 2697, 2698, 2699, 2700, 2701, 2702, 2703, 2704, 2705, 2706, 2707, 2708, 2709, 2710, 2711, 2712, 2713, 2714, 2715, 2716, 2717, 2718, 2719, 2720, 2721, 2722, 2723, 2724, 2725, 2726, 2727, 2728, 2729, 2730, 2731, 2732, 2733, 2734, 2735, 2736, 2737, 2738, 2739, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2745, 2746, 2747, 2748, 2749, 2750, 2751, 2752, 2753, 2754, 2755, 2756, 2757, 2758, 2759, 2760, 2761, 2762, 2763, 2764, 2765, 2766, 2767, 2768, 2769, 2770, 2771, 2772, 2773, 2774, 2775, 2776, 2777, 2778, 2779, 2780, 2781, 2782, 2783, 2784, 2785, 2786, 2787, 2788, 2789, 2790, 2791, 2792, 2793, 2794, 2795, 2796, 2797, 2798, 2799, 2800, 2801, 2802, 2803, 2804, 2805, 2806, 2807, 2808, 2809, 2810, 2811, 2812, 2813, 2814, 2815, 2816, 2817, 2818, 2819, 2820, 2821, 2822, 2823, 2824, 2825, 2826, 2827, 2828, 2829, 2830, 2831, 2832, 2833, 2834, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2840, 2841, 2842, 2843, 2844, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2851, 2852, 2853, 2854, 2855, 2856, 2857, 2858, 2859, 2860, 2861, 2862, 2863, 2864, 2865, 2866, 2867, 2868, 2869, 2870, 2871, 2872, 2873, 2874, 2875, 2876, 2877, 2878, 2879, 2880, 2881, 2882, 2883, 2884, 2885, 2886, 2887, 2888, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2896, 2897, 2898, 2899, 2900, 2901, 2902, 2903, 2904, 2905, 2906, 2907, 2908, 2909, 2910, 2911, 2912, 2913, 2914, 2915, 2916, 2917, 2918, 2919, 2920, 2921, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2931, 2932, 2933, 2934, 2935, 2936, 2937, 2938, 2939, 2940, 2941, 2942, 2943, 2944, 2945, 2946, 2947, 2948, 2949, 2950, 2951, 2952, 2953, 2954, 2955, 2956, 2957, 2958, 2959, 2960, 2961, 2962, 2963, 2964, 2965, 2966, 2967, 2968, 2969, 2970, 2971, 2972, 2973, 2974, 2975, 2976, 2977, 2978, 2979, 2980, 2981, 2982, 2983, 2984, 2985, 2986, 2987, 2988, 2989, 2990, 2991, 2992, 2993, 2994, 2995, 2996, 2997, 2998, 2999, 3000, 3001, 3002, 3003, 3004, 3005, 3006, 3007, 3008, 3009, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014, 3015, 3016, 3017, 3018, 3019, 3020, 3021, 3022, 3023, 3024, 3025, 3026, 3027, 3028, 3029, 3030, 3031, 3032, 3033, 3034, 3035, 3036, 3037, 3038, 3039, 3040, 3041, 3042, 3043, 3044, 3045, 3046, 3047, 3048, 3049, 3050, 3051, 3052, 3053, 3054, 3055, 3056, 3057, 3058, 3059, 3060, 3061, 3062, 3063, 3064, 3065, 3066, 3067, 3068, 3069, 3070, 3071, 3072, 3073, 3074, 3075, 3076, 3077, 3078, 3079, 3080, 3081, 3082, 3083, 3084, 3085, 3086, 3087, 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3093, 3094, 3095, 3096, 3097, 3098, 3099, 3100, 3101, 3102, 3103, 3104, 3105, 3106, 3107, 3108, 3109, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114, 3115, 3116, 3117, 3118, 3119, 3120, 3121, 3122, 3123, 3124, 3125, 3126, 3127, 3128, 3129, 3130, 3131, 3132, 3133, 3134, 3135, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3141, 3142, 3143, 3144, 3145, 3146, 3147, 3148, 3149, 3150, 3151, 3152, 3153, 3154, 3155, 3156, 3157, 3158, 3159, 3160, 3161, 3162, 3163, 3164, 3165, 3166, 3167, 3168, 3169, 3170, 3171, 3172, 3173, 3174, 3175, 3176, 3177, 3178, 3179, 3180, 3181, 3182, 3183, 3184, 3185, 3186, 3187, 3188, 3189, 3190, 3191, 3192, 3193, 3194, 3195, 3196, 3197, 3198, 3199, 3200, 3201, 3202, 3203, 3204, 3205, 3206, 3207, 3208, 3209, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214, 3215, 3216, 3217, 3218, 3219, 3220, 3221, 3222, 3223, 3224, 3225, 3226, 3227, 3228, 3229, 3230, 3231, 3232, 3233, 3234, 3235, 3236, 3237, 3238, 3239, 3240, 3241, 3242, 3243, 3244, 3245, 3246, 3247, 3248, 3249, 3250, 3251, 3252, 3253, 3254, 3255, 3256, 3257, 3258, 3259, 3260, 3261, 3262, 3263, 3264, 3265, 3266, 3267, 3268, 3269, 3270, 3271, 3272, 3273, 3274, 3275, 3276, 3277, 3278, 3279, 3280, 3281, 3282, 3283, 3284, 3285, 3286, 3287, 3288, 3289, 3290, 3291, 3292, 3293, 3294, 3295, 3296, 3297, 3298, 3299, 3300, 3301, 3302, 3303, 3304, 3305, 3306, 3307, 3308, 3309, 3310, 3311, 3312, 3313, 3314, 3315, 3316, 3317, 3318, 3319, 3320, 3321, 3322, 3323, 3324, 3325, 3326, 3327, 3328, 3329, 3330, 3331, 3332, 3333, 3334, 3335, 3336, 3337, 3338, 3339, 3340, 3341, 3342, 3343, 3344, 3345, 3346, 3347, 3348, 3349, 3350, 3351, 3352, 3353, 3354, 3355, 3356, 3357, 3358, 3359, 3360, 3361, 3362, 3363, 3364, 3365, 3366, 3367, 3368, 3369, 3370, 3371, 3372, 3373, 3374, 3375, 3376, 3377, 3378, 3379, 3380, 3381, 3382, 3383, 3384, 3385, 3386, 3387, 3388, 3389, 3390, 3391, 3392, 3393, 3394, 3395, 3396, 3397, 3398, 3399, 3400, 3401, 3402, 3403, 3404, 3405, 3406, 3407, 3408, 3409, 3410, 3411, 3412, 3413, 3414, 3415, 3416, 3417, 3418, 3419, 3420, 3421, 3422, 3423, 3424, 3425, 3426, 3427, 3428, 3429, 3430, 3431, 3432, 3433, 3434, 3435, 3436, 3437, 3438, 3439, 3440, 3441, 3442, 3443, 3444, 3445, 3446, 3447, 3448, 3449, 3450, 3451, 3452, 3453, 3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3459, 3460, 3461, 3462, 3463, 3464, 3465, 3466, 3467, 3468, 3469, 3470, 3471, 3472, 3473, 3474, 3475, 3476, 3477, 3478, 3479, 3480, 3481, 3482, 3483, 3484, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489, 3490, 3491, 3492, 3493, 3494, 3495, 3496, 3497, 3498, 3499, 3500, 3501, 3502, 3503, 3504, 3505, 3506, 3507, 3508, 3509, 3510, 3511, 3512, 3513, 3514, 3515, 3516, 3517, 3518, 3519, 3520, 3521, 3522, 3523, 3524, 3525, 3526, 3527, 3528, 3529, 3530, 3531, 3532, 3533, 3534, 3535, 3536, 3537, 3538, 3539, 3540, 3541, 3542, 3543, 3544, 3545, 3546, 3547, 3548, 3549, 3550, 3551, 3552, 3553, 3554, 3555, 3556, 3557, 3558, 3559, 3560, 3561, 3562, 3563, 3564, 3565, 3566, 3567, 3568, 3569, 3570, 3571, 3572, 3573, 3574, 3575, 3576, 3577, 3578, 3579, 3580, 3581, 3582, 3583, 3584, 3585, 3586, 3587, 3588, 3589, 3590, 3591, 3592, 3593, 3594, 3595, 3596, 3597, 3598, 3599, 3600, 3601, 3602, 3603, 3604, 3605, 3606, 3607, 3608, 3609, 3610, 3611, 3612, 3613, 3614, 3615, 3616, 3617, 3618, 3619, 3620, 3621, 3622, 3623, 3624, 3625, 3626, 3627, 3628, 3629, 3630, 3631, 3632, 3633, 3634, 3635, 3636, 3637, 3638, 3639, 3640, 3641, 3642, 3643, 3644, 3645, 3646, 3647, 3648, 3649, 3650, 3651, 3652, 3653, 3654, 3655, 3656, 3657, 3658, 3659, 3660, 3661, 3662, 3663, 3664, 3665, 3666, 3667, 3668, 3669, 3670, 3671, 3672, 3673, 3674, 3675, 3676, 3677, 3678, 3679, 3680, 3681, 3682, 3683, 3684, 3685, 3686, 3687, 3688, 3689, 3690, 3691, 3692, 3693, 3694, 3695, 3696, 3697, 3698, 3699, 3700, 3701, 3702, 3703, 3704, 3705, 3706, 3707, 3708, 3709, 3710, 3711, 3712, 3713, 3714, 3715, 3716, 3717, 3718, 3719, 3720, 3721, 3722, 3723, 3724, 3725, 3726, 3727, 3728, 3729, 3730, 3731, 3732, 3733, 3734, 3735, 3736, 3737, 3738, 3739, 3740, 3741, 3742, 3743, 3744, 3745, 3746, 3747, 3748, 3749, 3750, 3751, 3752, 3753, 3754, 3755, 3756, 3757, 3758, 3759, 3760, 3761, 3762, 3763, 3764, 3765, 3766, 3767, 3768, 3769, 3770, 3771, 3772, 3773, 3774, 3775, 3776, 3777, 3778, 3779, 3780, 3781, 3782, 3783, 3784, 3785, 3786, 3787, 3788, 3789, 3790, 3791, 3792, 3793, 3794, 3795, 3796, 3797, 3798, 3799, 3800, 3801, 3802, 3803, 3804, 3805, 3806, 3807, 3808, 3809, 3810, 3811, 3812, 3813, 3814, 3815, 3816, 3817, 3818, 3819, 3820, 3821, 3822, 3823, 3824, 3825, 3826, 3827, 3828, 3829, 3830, 3831, 3832, 3833, 3834, 3835, 3836, 3837, 3838, 3839, 3840, 3841, 3842, 3843, 3844, 3845, 3846, 3847, 3848, 3849, 3850, 3851, 3852, 3853, 3854, 3855, 3856, 3857, 3858, 3859, 3860, 3861, 3862, 3863, 3864, 3865, 3866, 3867, 3868, 3869, 3870, 3871, 3872, 3873, 3874, 3875, 3876, 3877, 3878, 3879, 3880, 3881, 3882, 3883, 3884, 3885, 3886, 3887, 3888, 3889, 3890, 3891, 3892, 3893, 3894, 3895, 3896, 3897, 3898, 3899, 3900, 3901, 3902, 3903, 3904, 3905, 3906, 3907, 3908, 3909, 3910, 3911, 3912, 3913, 3914, 3915, 3916, 3917, 3918, 3919, 3920, 3921, 3922, 3923, 3924, 3925, 3926, 3927, 3928, 3929, 3930, 3931, 3932, 3933, 3934, 3935, 3936, 3937, 3938, 3939, 3940, 3941, 3942, 3943, 3944, 3945, 3946, 3947, 3948, 3949, 3950, 3951,

nımlayıcı özellik tarafından kesin olarak belirlenebilen bir ilişki türünü ifade ettiğidir.

1) *Dokunma anı (duygulanım)*: Başka bir insanla, hatta bir manzarayla, bir melodiyle veya bir fikirle rezonansa girmek, “içten” ulaşılmak, dokunulmak veya onlar tarafından hareket ettirilmek anlamına gelir. Bu duygulanım anı aynı zamanda “çağrı” olarak tanımlanabilir. Bir şey aniden bizi çağırır, bizi dışardan hareket ettirir ve kendi iyiliği için bize önemli hâle gelir. Böyle bir çağrıyı deneyimlediğimiz kişi ya da şey bize sadece araçsal değere sahip değil, aynı zamanda “özünde” bir öneme sahip gözükmektedir. Böyle bir dokunuşu, örneğin, kederli yüzümüz aniden parladığında veya aniden gözlerimizde yaşlar olduğunu fark ettiğimizde tanıyabiliriz. Bu işaretler, genellikle artırma ve optimizasyona, hesaplama ve tahakküm etmeye odaklanmış bir dünyada faaliyet gösterdiğimiz şeyleşme kabuğunun bir an için delindiğini ve saldırganlık tarzını terk ettiğimizi göstermektedir. Fenomenolojik bir perspektiften bakıldığında bu, bir rezonans tarzının, özne ve dünya arasındaki bir tür ikili hareket yoluyla yabancılaşma durumundan farklı olduğu anlamına gelir. Bir yandan özne dünyadan etkilenir, başka bir deyişle, karşılaşılan dünya bölümüne içsel bir ilgi geliştirir ve olduğu gibi “yönlendirilmiş” hissedecek şekilde dokunulur veya hareket ettirilir.

2) *Öz yeterlik anı (cevap)*: Öte yandan, rezonansın gerçekleşmesi ancak ve ancak bu dokunuşa (veya çağrıya) ayrı, aktif bir yanıtla mümkündür. Bu, günlük dilde “tüyleri diken diken eden” ya da korkudan “ödümüzün patladığı” veya “soğuk bir ter attığımızda” olarak tanımlayabileceğimiz ve tıbbi terimlerle vücut direncimizde, nefes alma hızımızda, kalp atış hızımızda veya kan basıncımızda bir

değişiklik olarak ölçülebilecek fiziksel bir reaksiyonda kendini gösterir.³ İkincisi, rezonans, çağrıya tepki vermemiz ve bize dokunan şeye doğru hareket etmemiz anlamına gelir. Duygu kelimesi bu ikinci özelliği tanımlamak için çok uygundur, çünkü etimolojik olarak, dışa doğru bir hareketi, bir cevabı ifade eder. Bu perspektiften bakıldığında, tam anlamıyla rezonans ancak kendi tarafımızdan diğer tarafa ulaşabildiği zamanda ve yerde gerçekleşir, yani dünyaya etkili ve canlı bir şekilde bağlı hissettiğimizde ortaya çıkar, çünkü kendimiz dünyada bir etki yaratırız. Bu nedenle, bu ikinci ânı öz yeterlik olarak adlandırıyorum. Karşılıklı bakışma veya iki kişinin diyalogu, böyle bir rezonans ilişkisinin en basit örnekleridir. Gözler rezonansa açılan pencerelerdir; birinin gözlerinin içine bakmak ve karşı bakışı hissetmek, diğeriyle rezonansa girmek anlamına gelir –tabii, düşmanca bir bakışla karşı tarafın bakışını savuşturmadığımız veya donuk bir bakışla karşınıkine set koymadığımız sürece. Böyle yaptığımız takdirde kendimizi, bir yabancılaşma durumunda, ilişkisel bir kayıtsızlık veya düşmanlık tavrında buluruz.

Yanıt veren bir sesin kendisine ulaşması ve bu sesle kendisinin kastedilmesi ve tersine, sadece kendi sesini duyulabilir kılmak için değil, aynı zamanda onu etkili olarak deneyimlemek insanın, [çocukluk, gençlik, yaşlılık gibi] farklı dönemlerinden önce gelen en temel deneyimdir. Bebekler için hayati bir keşif olmasının yanı sıra, bağırma ve baskılama/susturma yerine dinleme ve cevap verme biçiminde uygulandığında demokrasinin güzel vaatlerinden biridir. Hem etkileyen hem de etkilenen olarak öz yeterliliğimizi, sadece insanlarla sosyalleştığımız durum-

³ Bkz. Brian Massumi, *Parables for the Virtual. Movement, Affect, Sensation*, Durham/London 2002, <http://www.brianmassumi.org>

larda değil, aynı zamanda bir müzik aleti çaldığımızda, okyanusa atlayarak yüzdüğümüzde veya bir somun ekmeği pişirdiğimizde de deneyimliyoruz. Daha ince bir anlamda, bir kitabı okumakla kalmayıp onu aynı zamanda işlediğimizde de öz yeterliliğimiz devreye girmektedir.

- 3) *Dönüşüm anı*: Ne zaman bir insanla, bir kitapla, bir müzikle, bir manzarayla, bir fikirle veya herhangi bir nesneyle rezonansa girsek, çok farklı şekillerde de olsa, karşılaşmanın içinde ve aracılığıyla dönüşürüz. Bizi “farklı bir insan”a dönüştürdüğünü söylediğimiz karşılaşmalar vardır. Bunun yanı sıra hiçbir etkisinin olmadığı ya da farklı ruh hâllerimizde yaşadığımız şekliyle kısa süreliğine etkisini hissettiğimiz dönüşümler deneyimleriz. Her hâlükârda, dünya ilişkisinin değişimi, rezonans deneyiminin kurucu bir unsurudur. Dünyayla ne zaman rezonansa girsek, aynı kalmamız mümkün değildir. Rezonans deneyimleri bizi dönüştürür ve canlılık deneyimi de işte burada yatar. Kendimizin çağrılmasına veya dönüştürülmesine izin vermediğimizde ve etrafımızdaki seslere etkili bir şekilde yanıt vermediğimizde, o zaman kendimizi içsel olarak ölü, taşlaşmış, kısacası rezonanstan yoksun hâlde buluruz. Bu, depresyonun belirtisidir, tüm rezonans eksenlerimizin sessizleştiği ve uyuştugu bir durumdur, artık hiçbir şey bize dokunmuyor veya harekete geçirmiyor gibidir. Aynı zamanda kimsenin bize ulaşamayacağını, “donuk” hâlde geldiğimizi ve dolayısıyla değişemeyeceğimizi hissederiz. Nihayetinde kendi kendimize, dış dünyada her şeyin boş ve ölü olduğunu ve iç âlemimizde her şeyin sessiz ve soğuk olduğunu söyleriz. Artık dünyaya erişimin artması bile bizi bu durumdan kurtaramayacaktır. Bu açıdan bakıldığında hayatta olma hissi, kesin konuşmak gerekirse, her iki tarafın dönüşümüne bağlıdır. Bruno Latour veya Philippe Descola’nın farklı bir dönüşümün olmadığını

bilakis tek taraflı yanıtın ve rasyonalist-bilimsel modern dünya görüşüne özgü sorgulanabilir bir durum olduğunu, her şeyin sessiz ve “ölü” kabul edilmesi gerektiğini ve yankılanma yeteneğinin yalnızca insanlara atfedilmesi gerektiği fikrini savunsalar da nesnelerin (bizim için) rezonans deneyimi yoluyla önemli ölçüde değiştiğini savunurlar.⁴ Tırmandığım dağ (benim için) sadece uzaktan veya televizyonda gördüğümünden farklıdır ve aynı şekilde kitaplar, müzik, diller ve fikirler de dönüşüm sürecinde değişmektedir. Fakat, “şeyler olması bakımından” onlar, bizim için zaten erişilebilir değildir.

Üçüncü husus, rezonans ilişkileri, öznenin ve karşılaşılan dünyanın onlarla birlikte ve içlerinde değiştiği gerçeğiyle tanımlanabilir. Bana dokunmasına müsaade etmeden, bana bir şeyin hareket etmesine izin vermeden ya da kendimde bir şeyi değiştirmeden bir kitap satın alabilir, hatta okuyabilirim veya aynı sonuçla dua edebilir, bir konsere katılabilir, bir dağa tırmanabilir ya da evlenebilirim. Bir başkası tarafından dokunma anlamında “af<fect”, ilişki kurulduğunda, öz yeterliliğin bir yanıtı olarak ortaya çıkan “e→motion” ve dönüştürücü olmadan, sahiplenme ve ilişki eksikliği olmaya devam eder. Üç anın, yani dokunmanın, öz yeterliliğin ve dönüşümün karşılıklı etkileşiminin gerekliliği, bir yandan –bir keman ya da gitar gibi– kendimize dokunulmasına ve değiştirmesine izin verecek kadar açık olmamız gerektiğini, diğer yandan da kendi sesimizle ve kendi kendimizi etkili bir şekilde tanımlayacak kadar kapalı olmamız gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Şiddet sebebiyle travma geçiren ve

⁴ Dahası, bu, yalnızca şiirsel olanla değil, aynı zamanda şeylerin ve (işleyen) materyallerin bize çeşitli şekillerde “hitap ettiği” ya da “vaat ettiği” ya da “bizi öylece bıraktığı” günlük “şeylerin deneyimi” ile çelişiyor gibi görünen bir düşüncedir. (Bkz. *Reşat Nuri Güntekin*, *Kitap ve Anı*, s.131-134) <http://www.kutubxane.org>

bu nedenle dokunmayı bir yaralama olarak hissedener, herhangi bir dokunuşu engellemeye çalışacaklardır ya da kendilerini kapatacaklardır; tersine, her şeyden ve herkesten etkilenenler, kendi seslerini duyma ve geliştirme yeteneklerini kaybedeceklerdir. Duygusal bir etkiye sahip olmaya cesaret edemeyen, herhangi bir deneyimi yaşamayan veya içsel bir dokunuşu ya da etkin bir yanıt alabileceğini öğrenmemiş kimseler, kendisini insanların ve şeylerin dünyasına agresif ve manipülatif bir şekilde yaklaşmakla sınırlandıracaktır.

- 4) *Kontrol edilemezlik anı*: Rezonans, son olarak zikredilen “patolojik” durumları sadece istemekle değiştiremez ve üretmez, bunun gerçekleşmesi için dördüncü bir şeye ihtiyaç duyar: kontrol edilemezlik. Bu aynı zamanda kitabın başlığını oluşturmamda da etkili olmuştur. Her şeyden önce insanlarla veya şeylerle rezonansa girebileceğimizi garanti edebilecek yöntem veya bir rehber yoktur. Tüm öznel, sosyal, mekânsal, zamansal ve atmosferik arka plan koşullarını kontrol altına almaya çalışsak ve bunları tamamen bir rezonans deneyiminin kolaylaşmasına uygun hâle getirsek bile, mum ışığındaki karşılaşma, şafaktaki dağ, en iyi konser salonunun en pahalı yerinden gelen müzik, bizi “tamamen soğuk” (hatta daha da fazlası) ve kayıtsız bırakabilir. Bunu, Noel arifesinde, örneğin, Noel öncesi stresten tam olarak kurtulmaya, her şeyi kenara bırakıp sevdiklerimiz için tamamen orada olmaya, kendimizi İncil hikâyelerinden, ilahilerden, Noel ruhundan etkilenmeye bıraktığımızda, kısacası dinlemeye ve cevap vermeye çalıştığımızda deneyimliyoruz. Sevgi-
limizle mum ışığında akşam yemeğine oturduğumuzda veya en sevdiğimiz sanatçının konserinde bir yabancılaşma deneyimlese bile, yabancılaşma riski hiçbir zaman

Noel arifesindeki kadar büyük değildir. Rezonansın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ve eğer gerçekleşecekse ne kadar süreceği asla tahmin edilemez. Rezonans doğası gereği kontrol edilemezdir. Tıpkı uykuya dalmakta olduğu gibi, bunu gerçekleştirmek için ne kadar çok çalışırsak o kadar az başarılı oluruz. Bunun tersi de olabilir; kontrol edilemezlik durumu, rezonansın (uykuya dalmakta olduğu gibi) ortaya çıkmasına engel olamayacağı anlamına gelir. Rezonans, olumsuz veya radikal olarak yabancılaştırıcı koşullar altında bile, pek mümkün gözükmese de ortaya çıkabilir. Bu nedenle, rezonansın kendine özgü bir niteliği, mutlak bir kesinlikle ne zorlanabilmesi ne de önlenebilmesidir.

Rezonans doğası gereği bir diğer ve daha önemli anlamıyla kontrol edilemezdir. Ne zaman meydana gelse bizi dönüştürür; ancak tam olarak nasıl değişeceğimizi ve bu dönüşümün nihai sonucunun ne olacağını tahmin etmemiz mümkün değildir. Bir insana, farklı bir yaşam biçimine, bir fikre, bir kitaba, bir manzaraya gerçekten dâhil olduğumuzda ne şekilde ve hangi derinlikte değişeceğimiz, dönüşüm süreci tamamlana kadar prensipte bilinmezdir. Ancak bu, bir rezonans ilişkisinin dönüştürücü etkisinin her zaman ve kaçınılmaz olarak öznelere kontrolünden ve planlamasından kaçındığı anlamına gelir. Bu dönüştürücü etkiler, ne öngörülebilirler ne de kontrol edilebilirler ve bu, aşağıda detaylandıracağım üzere kontrol edilebilirlik eleştirisi için özellikle kritik bir öneme sahiptir. Rezonans, sonuçları açısından doğası gereği açık uçlu olduğundan ve dünyayı sürekli bir saldırganlık merkezi olarak algıladığından sürekli artışın ve optimizasyonun toplumsal mantığıyla temel bir gerilim içindedir. Rezonansın kontrol edilemezliği, onun biriktirilemeyeceği, dopalanamayacağı veya araçsal olarak geliştirilemeyeceği anlamına gelir. Örneğin en sevdiğim müziği her gün veya

peş peşe on kez dinleyen, ilgili şarkıyı nasıl söyleyeceğini bilir; yoğun bir anın rezonans potansiyelini bir veya birçok dijital fotoğrafta saklamaya çalışan herkes bunu yaşar. Dahası, kontrol edilemezlik, rezonans için savaşılmayacağımız anlamına da gelir. Kavga ilişkisine girdiğimizde veya agresif bir tutuma geçtiğimizde kendimizi dış dünyaya kapatırız ve rezonans olasılığını azaltmış oluruz. Artık ulaşılabilir olmak değil, kendimizi savunmak isteriz. O zaman etkilemeyi değil, araçsal-manipülatif öz yeterliliği hedefleriz. Pahalı Sahra safarisini veya gemi yolculuğunu satın alabiliriz, ancak doğayı ve rezonansı satın alamayız. Reklamcılığın ve genel olarak kapitalist meta ekonomisinin işlevi, varoluşsal rezonans ihtiyacımızı, yani ilişkisel yaklaşımımızı nesne arzusuna dönüştürdüğü gerçeğine dayanır. Malları (safari) satın alırız ve doğa ile rezonans deneyimi yaşamayı ümit ederiz –birincisine sahip olmak garanti edilebilir, fakat ikincisine asla. Bu durumu kontrol etmeye çalıştıkça daha az olası hâle gelir. Evet, Sahra safarisinde aslanla karşılaşmayı isteriz, fakat bu karşılaşma uzun sürmemelidir; sonuçta, akşam yemeği için zamanında geri dönmek isteriz. Aynı zamanda yağmura tutulmayı ya da güneş yanığıyla otelimize geri dönmeyi istemeyiz.

Yukarıda geliştirdiğim sosyolojik tezime göre modernite kültürel olarak işaret edilen duruma yöneliktir. Modernitenin kurumsal yapısı dünyayı hesaplanabilir, kontrol edilebilir, öngörülebilir ve her bakımdan kontrol edilebilir kılmaya odaklanmıştır. Yine de rezonans, bilimsel bilgi, teknik hâkimiyet, politik kontrol, ekonomik verimlilik gibi benzer olgularla kontrol edilebilir hâle getirilemez: Bu toplumsal oluşumun büyük ve ana sıkıntısı budur, aynı zamanda temel çelişkisidir; yeni varyantlarıyla sürekli öfkeli yurttaşlar üretir. Bu kitabın ikinci bölümündeki amacım, bu temel çelişkiyi tüm çeşitli tezahürleriyle

ve sosyal-psikolojik sonuçlarıyla, onu bulmayı bekleme-yebileceğimiz yerlerde bile, yani günlük eylemlerimizde ve toplumsal çatışma alanlarında izlemektir. Bunu yaparken, moderniteyi sadece doğayla ilişkisinde değil, aynı zamanda dünyayla ve kendisiyle olan politik ve öznel ilişkisindeki zorluklarla da ele almayı umuyorum. Rezonans arzumuz ile kontrol edilebilirlik talebimiz arasındaki fay hatlarını ve gerilimleri sabırla tanımlamadaki ikinci amacım, bu çelişkinin gelecekte nasıl çözülebileceği veya üstesinden nasıl gelinebileceği konusunda bazı fikirler geliştirmektir.

V. ŞEYLERİN KONTROL EDİLEBİLİRLİĞİ VE DENEYİMİN KONTROL EDİLEMEZLİĞİ ÜZERİNE BEŞ TEZ

Rezonans ve kontrol edilemezlik arasındaki ilişkinin daha ayrıntılı bir analizi bize, rezonansı nihai olarak kontrol edilemez bir biçimde anlamanın, hatta onunla eşitlenmenin yetersiz kaldığını açıkça ortaya koymaktadır. Aslında diğer insanlarla veya Şeylerle rezonansa girebilmemiz, ancak bir Şekilde “yarı kontrol edilebilir” olduklarında, yani tam kontrol edilebilirlik ve bir bütün olarak kontrol edilemezlik arasında hareket ettiklerinde mümkündür. Daha doğrusu, rezonans *deneyimlerinin* kontrol edilemezliği ile rezonansa girdiğimiz Şeylerin veya insanların temel kontrol edilebilirliği arasında ayrım yapmamız gerekir. Bu perpektiften bakıldığında, ilk olarak, ikisi arasındaki çelişki gerçekten çözülebirmiŐ gibi görünmektedir. Modernite, arzu edilen dünyayı ve rezonans deneyimlerini yerine getirme olasılığını artırmak için mümkün olduğunca kontrol edilemez bir “dünyayı” kontrol edilebilir hâle getirmeyi amaçlamaktadır.

Tez 1: Rezonansın doğasında var olan kontrol edilemezlik ve şeylerin temel kontrol edilebilirliği tek başına bir çelişki oluşturmaz.

Bir başkasıyla rezonansa girebilmemiz için, ikinci bölümde tartışılan dört boyuttan *en az birinin* kontrol edilebilir olması gerekir. Bir insanla veya manzarayla fiziksel olarak karşılaştığımızda rezonansa girmemiz muhtemel olsa da bir resim, belki de bir haber veya bir ses kaydı da rezonansa girmemiz için yeterli olabilir. Theodor Adorno gibi, bir müzik parçasının sadece notasına bakarak âşık olabilen ustalar olsa da genel olarak rezonansa girebilmemiz için müziği veya melodiyi duymamız gerekir. Bu, bir bütün olarak kontrol edilemeyen şeylerle rezonansa girmenin imkânsız olduğu anlamına gelir. Bu nedenle, önce istek ortaya çıktı ve daha sonra müziği kontrol edilebilir hâle getirmek için çeşitli teknikler geliştirildi: başta düzenli, profesyonelleştirilmiş performans pratikleri kuruldu ve daha sonra kayıt ortamında ses kaydederek müziği kontrol edilebilir ve erişilebilir hâle getirildi. Kayıt teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, müzikle derin rezonans deneyimi yaşayanlar, daha büyük plaklar ve CD koleksiyonları oluşturmaya başladı. Belli bir zamandan sonra raflarında Bach, Mozart, Beethoven veya Mahler'in tüm eserleri ya da Pink Floyd, Rolling Stones, Beatles veya 1960'ların vs. tüm albümleri bulunuyordu; bunlarla rezonansı deneyimlemek istediklerinde anında onlara ulaşabilecekleri (kontrol edilebilirliğin 2. boyutu) erişime ya da kontrole güvenilebilirlerdi. Ve şimdi, modern aygıtlar ve uygulamalar aracılığıyla, bilinen ve kaydedilen müziğin neredeyse tamamına, her zaman ve nispeten küçük bir ücret karşılığında kolay erişime sahipler. Açıkçası, paralel ve yapısal olarak benzer olgular metinlerin, kitapların, resimlerin ve filmlerin kontrol edilebilirliği hakkında da söylenebilir. Bu, erişimimizi genişletmek için modern çabaları yönlendiren motivasyonun aslında rezonans arzumuzdan başka bir şey olmadığını göstermektedir. Tam da rezonansın kendisi kontrol edilemez olduğu için, amaç, doğru an geldiğinde “dünyayı” kont-

rol altına almaktır. Biriyle konuşmak istediğimde, yollarımızın bizi tesadüfen bir araya getirmesini beklemek zorunda değilim, buluşmak istediğim kişiyi aramam yeterlidir ya da Beethoven'ın 5. Senfonisi'ni dinlemek istediğimde, konserde icra edilene kadar, hatta müzik koleksiyonunu eve alana kadar beklememe gerek yoktur; akıllı telefonuma, en yüksek ses kalitesine sahip bir kaydı hemen indirmem mümkündür. Mısır'ı görme arzum varsa hafta sonları veya gecenin bir yarısında uçuş bileti alabilirim. 7/24 rezonansın kontrol edilemezliğine karşı tutarlı bir yanıt gibi görülebilir. Böylece modernitenin sözde temel çelişkisi basitçe çözülmüş gibi görünecektir. Fakat bu hikâyede ters bir şey yok mu?

Rezonans ilişkisinin biçimini analiz etmeyi gerektiren bu zor sorunun teorik cevabı, rezonansın her zaman ikili hareketi ima etmesinde yatar. Dünyaya erişimin olması ve dünyayı ele geçirebilmek yeterli değildir. Rezonans, kendimin çağrılmasına izin vermemi, etkilenmemi, dışarıdan bir şeyin bana ulaşmasını gerektirir. Bu, çağrılma deneyiminin ortadan kalkmasından başka bir şey ifade etmeyen ve 3. bölümde tartışılan dünyanın “ses-sizleştirilmesi” sebebiyle ortaya çıkan sınırsız erişim ve kontrolün bir sonucudur. Ve aslında, sahip olduğumuz rezonans ilişkilerine daha yakından fenomenolojik bir bakış attığımızda, sadece deneyimlerin değil, karşılaştığımız şeylerin de kontrol edilemezlik unsuru barındırması gerektiğini görebiliriz. İnsanların hayat hikâyelerini anlatan uzun süreli belgeseller neredeyse çoğu vakit biyografik dönüm noktalarına işaret eden önemli rezonans deneyimleri etrafında yapılandırılmıştır. Bunlar neredeyse her zaman beklenmedik bir karşılaşma biçimini alır: *sonra bu kişiyle tanıştım, bu kitabı okudum, bu gruba katıldım, biri beni bu yere getirdi ve hayatımı değiştirdi*. Beklenmedik olana –burada kabaca, mecazi olarak “çağrılmak” olarak adlandırdığım şeye– açık olmak, aynı zamanda daha küçük, daha günlük rezonans deneyimlerinin bir şartı gibi görünmektedir. Aslında tam da bu, (ilk) kar yağışının veya gün batımının kontrol edilemezliği, potansiyel olarak

onunla ilişkili rezonans deneyiminin yoğunluğunu çağrıştırır. Ve elbette bu, insanın her karşılaşması için de geçerlidir. Başka bir kişinin –bu bir aile üyesi olabilir, bir arkadaş, bir meslektaş veya bir yabancı da olabilir– benimle diyalogla veya fiziksel olarak rezonanslı bir ilişkiye girip girmemesi, kontrol edemediğim bir şeydir. Muhatabımızın “hayır” veya “şimdi değil!” diyebilmesi, onlarla rezonansa girebilmemiz için bir ön koşuldur. Bize her zaman haklı olduğumuzu söyleyen, fikirlerimizi her zaman teşvik eden veya paylaştan ve her dileğimizi ve arzumuzu yerine getiren biriyle (“aşk robotu”yla hedeflenen) rezonansa giremeyiz. En iyi ihtimalle onunla bir “yankı ilişkisi” yaşayabiliriz.¹ Açıkça söylemek gerekirse bu benim evcil kedim için de geçerlidir. Bir bütün olarak kedimi tamamen kontrol edemediğim için, onun mırıldanmasını ve bana bağlılığını gerçek bir rezonans deneyimi olarak tecrübe ediyorum; çünkü benden kaçabilir, mırıldanmayadabilir, tırmalar ya da ısırabilir. Benim tezime göre; istediğim zaman kar yağdırabilseydim, o zaman yağın kar tarafından çağrılmayı asla deneyimleyemezdim. Kedim her zaman mırıldayan ve okşanmak isteyen programlanabilir bir robot olsaydı, benim için ölüden bir farkı olmazdı. Başka bir anlamda, bu, *bana söyleyecek bir şeyleri* olduğunu düşündüğüm şiir için de geçerlidir. Bir şiir ancak *tam* olarak kavrayamadığım, anlayamadığım, işlemeyediğim (boyut 3) ve beni meşgul etmeye devam ettiği ve hâlâ benden bir şeyler saklıyor gibi görüldüğü sürece benimle rezonansa girebilir.

Bu nedenle, burada net olarak gösterememiş olsak da bana öyle geliyor ki yalnızca deneyimlerimizde veya dünyayla olan ilişkimizde değil, aynı zamanda şeylerin kendisiyle de rezonanslı bir ilişkiye girebilmek için kurucu bir kontrol edilemezliğin bir yönü olmalıdır.

Rezonans ve eko arasındaki kategorik ayrım için bkz. Rosa, *Resonanz*, s. 312 vd., 327, 370-372.

Tez 2: Dört boyutta tamamen sahip olduğumuz şeyler, rezonans kalitelerini kaybederler. Rezonans bu nedenle, yarı kontrol edilebilirlik anlamına gelir.

Bu “yarı kontrol edilebilirlik” tezi, vatanın [Heimat] neden sadece onu kaybettiğimizde bir rezonans kavramı hâline geldiğini açıklamaya yardımcı olabilir. Vatan [Heimat], başka bir yerde göstermeye çalıştığım gibi,² dünyanın dönüştürülebilir bir bölümünün umududur; dünyada şeylerin (bitkiler ve ağaçlar, dağlar ve akarsular, köprüler ve yollar, evler ve kulübeler, insanlar ve hayvanlar) bizimle konuştuğu, bize söyleyecek bir şeyleri olduğu bir yer bulma veya yaratma arzumuzu temsil eder. Bu anlamda, dünyanın bir kesimi tamamen kontrol edilebilir olduğu takdirde rezonans niteliğini kaybeder. Ve çok geçmeden sessizleşir ve bizi sıkar. Bu sadece dünyanın fiziksel bölümleri için değil, her türlü karşılaşma için geçerlidir: “Bir şeyi hallettiğimizde”, artık onun kontrolüne tam olarak sahip olduğumuz için, bize söyleyecek başka bir şeyi yoktur. Bu nedenle insanlar bir kitabı, örneğin İncil’i veya Marx’ın *Das Kapital*’ını, bir başka rezonans deneyimi olarak tecrübe ettiklerinde, bunun tek nedeni, onu henüz tam olarak kavrayamadıklarını hissetmeleridir; çünkü bu metinler harekete geçirmeye, hatta bazen öfkelenmeye devam eder. Son ve oldukça açıklayıcı bir örnek vermek gerekirse, tanınmış Alman-Rus piyanist Igor Levit’e, haftalık dergi *Die Zeit*’e verdiği röportajda, *Ay Işığы Sonatı*’nın [Mondscheinsonate] son derece popüler ilk mısrasını hâlâ dinleyip dinleyemeyeceği soruldu. O da, “Evet. Sonatı daha yeni çaldım. Sonatı ne kadar sık çalarsam, üzerinde ne kadar çok çalışırsam, onu o kadar az anlarım, benden

² Hartmut Rosa, “Heimat als anverwandelter Weltausschnitt – Ein resonanztheoretischer Versuch”, *Costadura*, Edoardo/Ries, Klaus, Wiesenfeld, Christiane (ed.), *Heimat global. Modelle, Praxen und Medien der Heimatkonstruktion*, Bielefeld, transkript (yayınlanacak); Hartmut Rosa, “Heimat im Zeitalter der Globalisierung”, *Der Blaue Reiter. Journal für Philosophie*, 23/2007, s. 19-23.

bir o kadar uzaklaşır ve bu, beni o kadar mutlu eder ki onu daha sık icra etmeme neden olur. [...] Şunu asla söylemek istemem: Bunu anladım, lütfen bir sonrakisine geçelim. Amacım her zaman başa dönmektir.”³

Levit burada mutluluk deneyimini sadece sonatın kontrol edilemezliğiyle (boyut 3 anlamında) açıkça ilişkilendirmekle kalmıyor, düşünceleri aynı zamanda “Beethoven’ı zaten duydum, şimdi başka bir şey dinlemek istiyorum”, “Alpler’e zaten gittim, şimdi başka bir yere gitmek istiyorum” veya “Noel her zaman aynı, bu yıl tatillerimi güney sahillerinde geçireceğim” gibi ifadelerin kategorik olarak kastedildiğinde, Beethoven’ın, Alpler’in veya Noel’in bu tür şeyler söyleyen insanlar için rezonans eksenleri oluşturduğuna dair şüpheler uyandırıyor. Levit’in deneyimi, aynı zamanda, yetkinliğinin kesinlikle rezonans düşmanı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bir piyanist olarak Levit, müzikal yetkinliğini, sonatı konuşturmak ve onunla daha derin bir diyaloga girmek için, her iki tarafın da her zaman söyleyecek ve cevaplayacak yeni şeyleri olacak biçimde geliştirmektedir. Bu, teknik olarak yönetilebilir (boyut 3) ve ticari olarak kullanılabilir (boyut 4) hâle getirmek için, bir parçaya yalnızca teknik olarak hâkim olmayı ve uzmanlaşmayı amaçlayan birinden tamamen farklı bir yetkinlik biçimi veya kullanımınıdır.

Bu nedenle, robotik kedi örneğine geri dönersek, herhangi bir rezonans ilişkisinin doğasında bulunan kontrol edilemezlik, bir randomizasyon [rastgele sayı üreticisi] programı tarafından üretilmez. Akşamları kedim tarafından değil, kocaman sevimli gözleri olan pofuduk bir robot tarafından karşılaşılsaydım, bir randomizasyon programı, kedinin ortalama olarak on kereden dokuzunda benim tarafımdan sevilme ve okşanma istemesini, diğer yüzde onunda ise mırıldanıp benden kaçmasını sağ-

³ “Es ist so unheimlich geil.” Moritz Uslar’ın Igor Levit ile röportajı: *Die Zeit* No. 22/2016, son erişim: 11 Ekim 2018.

layabilirdi. Bu şekilde, öngörülemezlik ve plansızlık anlamında bir kontrol edilemezlik anı “ilişkimizde” yer alabilirdi. Öyleyse, robotik kedim ile aramda, gerçek kedimle olan ilişkiye benzer bir rezonans ilişkisi gelişebilir mi? Tahminimce bu, en azından aynı şekilde gerçekleşmeyeceğidir, çünkü robotun davranışı ile benim davranışım arasında yanıt-sal bir ilişki olmayacaktır. En azından, randomizasyon programını bilseydim, robotun davranışını düzensiz ve dolayısıyla yanıt-sız olarak yorumlamak zorunda kalırdım. Bana bir şey söylemeye çalışmadığını, beni dikkate almadığını, davranışlarının benimle hiçbir ilgisinin olmadığını düşünürdüm. Ancak, bu spekülatif düşünceye bir ekleme yapacak olursak: Robotun bir şekilde öğrenme yeteneğine sahip olduğunu ve davranışını benimkine uyarladığını hayal edelim. Bana öyle geliyor ki, bu ilişkiyi daha da “sessiz” bir durumu getirecektir, çünkü o zaman kaçınılmaz olarak hangi öğrenme mekanizmalarının diğerinin davranışını harekete geçirdiğini veya ürettiğini anlamaya çalışacaktım.

Öngörülemeyen kontrol edilemezliğin yalnızca rezonansla hiçbir ilgisi yoktur, tam tersine onu yok etme ve muazzam yabancılaşma deneyimleri yaratma potansiyeline de sahiptir. Daha önce bir PC veya tablet kullanmış olan herkes bunu bilir. Bu cihazlar devamlı olarak anlamadığımız, *mantıksız* ve *sebepsiz* görünen şeyler yaparlar. Bize bir şekilde direnmektedirler. Bir bilgisayar tüm komutlarımıza rağmen bize direnç gösterdiğinde öfkemizin ne kadar büyük olabileceği son derece açıklayıcıdır. Bu kontrol edilemezlik biçimini neden bu kadar itici buluyoruz? Muhtemelen, bir bilgisayarın düzensiz davranışı öz yeterliliğimizi baltaladığı için bu şekilde hareket ediyoruz. Kendimizi tamamen güçsüz hissediyoruz, bu da tanımı gereği rezonansı imkânsız kılıyor. Ama hepsi bununla sınırlı değil. Böyle durumlarda, bilgisayarların arayüzleri diyalog ve karşılıklı davranış için tasarlanmış olsa da “eylemlerini” gerçekten tepkisiz [yanıt vermeyen] olarak deneyimliyoruz. Bilgisayarlar rezonansı yalnızca algoritmalar üzerin-

den simüle eder; gerçekten de kendi eylemlerimizle neden-sonuç ilişkisi içindedirler, ama “yanıt veren” bir eylemde değil, mekanik bir ilişkidedirler; ancak yine de olumsal ve dengesiz olduklarını kanıtlarlar. Simüle edilmiş rezonans ile “kör” veya “sessiz” direnç arasındaki uyumsuzluk, yoğun bir hayal kırıklığı ve hatta bazen öfkeyi uyandırıyor gibi görünmektedir.

Ancak bu, karşıtımızın rezonans ilişkisindeki kontrol edilemezliğinin, yalnızca tesadüfi veya olasılıklarının bir sonucu değil, kontrol edilemezliğin *nitelikli* bir biçimi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Sadece “kendi sesiyle konuşan”, kendi iradesi veya karakteri gibi bir şeye sahip olan ya da en azından kontrolümüz dışında kalan kendi içsel mantığına sahip bir karşıtımızla rezonansa girebiliriz. Ve dahası, karşıtımız, bir sesle bizimle konuşurken anlayabilmeliyiz ve bir birey olarak yanıt verebilmeliyiz. Bu anlamda, örneğin dağcılar, her dağın “kendi karakterine” sahip olduğu gerçeğinden bahsederler ve denizciler de denizi anlamak için onu dikkatlice dinlemeniz gerektiğini söylerler.

Tez 3: Rezonans, “konuşan” bir kontrol edilemezlik gerektirir; bu olumsallıktan daha fazlasıdır.

Peki, kar yağışı bu anlamda kontrol edilemez midir? Bir dağ, kendi karakterine sahip olsa bile, *benimle konuşabilir* mi? Bu tezin en zor, en kritik, en tartışmalı ve en az kanıtlanabilir tez olduğunun farkındayım. Bu hacmi küçük kitapta, kendimi dünyayla ilişkimizin olgusal yönüyle sınırlamak istiyorum, yani dağın “kendisinin” konuşup konuşmadığını değil (zaten bunu kimse bilemez), sadece dağla ilgili deneyimlerimizi sorguluyorum. Burada, bana belirleyici derecede önemli görünen şey, “*Bu dağın bana söyleyecek bir şeyi var*” ve “*Bu dağ benimle konuşuyor*” ifadeleri arasındaki küçük, dilsel olarak ince deneyimsel farktır. İnsanlar bir dağla, bir kitapla, bir şarkı parçasıyla veya ilk kar yağışıyla rezonans yaşadıklarında, bu, kendilerini bir şekilde ilgilendiren, onlar

için anlamı olan bir şeyle karşılaştıkları veya yüzleştikleri anlamına gelir. Gerçekten de, günlük dilde bile, bu hissin en banal biçimlerini tanımlamak için: “Bu kitap (veya bu müzik parçası) bana hitap ediyor” gibi şeyler söylüyoruz. Bununla, söz konusu kitabın ya da şarkının aslında bizimle somut ya da metafizik bir anlamda konuştuğunu değil, bir şekilde onun tarafından çağrılmayı deneyimlediğimizi ve aynı zamanda bizim ya da içimizdeki bir şeyin ona yanıt verdiğini kastediyoruz. Elbette, bu tür bir algı genellikle her iki tarafta da en iyi ihtimalle yarı bilinçlidir. Bize neyin hitap ettiğini ve içimizde buna neyin tepki verdiğini tam olarak bilmiyoruz. Bu tür deneyimler –karşıtımızın bir insan, bir kitap, bir müzik parçası, bir dağ veya kar yağışı olup olmadığına bakılmaksızın– yine de ilk olarak içsel bir dönüşüm veya değişim hissini, ikincisi ve hepsinden önemlisi, tam olarak anlamadığımız veya henüz tüketmediğimiz için, bize hitap eden şeyle daha yakından ilgilenmeye değer olabileceği varsayımını veya umudunu içerir. Rezonans ilişkisi var olduğu sürece, karşıt şey, bir başkası, tıpkı Igor Levit’in çok ayrıntılı bir şekilde tanımladığı gibi, sürekli olarak bizden kaçan veya bize direnen bir şey olarak kalır. Böylece rezonans hiçbir şekilde “saf güzellik” veya “saf uyum” deneyimiyle bir tutulamaz. Ahenk [uyum] çok iyi bir şekilde rezonans olarak deneyimlenebilir, ancak yalnızca bir farklılık deneyiminin zemininde olduklarında. İki bağımsız ve farklı ses geçici olarak bir araya geldiğinde, bu gerçekten müthiş bir rezonans deneyimi biçimi üretebilir, ancak yalnızca diğerini bilinçli olarak (kontrol edilemez) bir öteki biçiminde algıladığımız sürece.

Bu, karşılaştığımız ötekinin kendi gerçek iradesine sahip olması gerektiği anlamına gelmez; ancak rezonansı deneyimlemek, herhangi bir “mekanik” kontrol biçimine direnen bağımsız (karşıt) bir kuvveti deneyimlemek gibi bir şeyi ifade eder. *Bu dağda, bu resimde, bu ağaçta bir şeyler var* dediğimizde, bunun bizden talepleri var söylemine ihtiyaç duyarız. Onunla gerçekten karşılaşmak istiyorsak buna izin vermeliyiz. Böylelikle, Schopenhauer’in neden her şeyi bir iradeye sahip olarak gördüğünü içgüdüsel

olarak anlamaya başlayabiliriz.⁴ Belki de inatçılık kavramı bu algıyı kavramsallaştırmak için en uygun olanıdır. Bu, Igor Levit'in, Beethoven'ın *Ay Işığlı Sonatı*'na karşı hissettiği, bağlantı kurduğu, ondan tekrar tekrar kaçındığı inatçılıktır; dağcının dağla ilişkisi de bundan farklı değildir. Artık rezonans, bu inatçılığın sadece sabit olduğu değil, özellikle de onunla karşılaştığımızda dinamik olarak değiştiği anlamına gelir. Bir kitabın, *Ay Işığlı Sonatı*'nın veya Matterhorn'un bize ne söylediği de ona nasıl tepki verdiğimizize bağlıdır. Bir rezonans ilişkisinin üçüncü özelliği, her iki tarafın da (sürekli) dönüştüğünü ima eder. Charles Taylor'a göre, Alman romantizminin ve şiirinin temel başarısı, Hölderlin, Friedrich, August Schlegel, Novalis ve Schelling'in çalışmalarında gördüğümüz gibi, gerçekliğin bu şekilde, özne ile dünya arasındaki karşılıklı bir tepkimeyi mümkün kılmış olmasında yatmaktadır.⁵ İlişkisel ontolojileri detaylandırmayı amaçlayan çağdaş felsefe, hatta fizik teorileri (örneğin yeni materyalizm), bu fikri modern epistemolojik terimlerle daha da geliştirmiştir.⁶ Ancak bu kitabın amacı, daha önce belirttiğim gibi, fenomenolo-

⁴ "Sihirli bir sözcük gibi bize doğadaki her şeyin en içteki varlığını izhar etmesi gereken irade sözcüğü, hiçbir şekilde bilinmeyen bir niceliği, tündengelimlerle elde edilen bir şeyi [gösterir], ama kesinlikle hemen tanınır ve okadar iyi bilinir ki, iradenin ne olursa olsun her şeyden çok daha iyi olduğunu bilir ve anlarız. – Şimdiye kadar irade kavramı kuvvet kavramının altında değerlendirilmişti: Ben ise bunu tersine çeviriyorum ve doğadaki her kuvvetin irade olarak düşünülmesini istiyorum. Bunun bir tartışma ya da önemsiz bir konu olduğunu düşünmeyin: tam tersine, bu çok mühimdir." (Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung* [1818]. *Sämtliche Werke* Cilt I, Darmstadt 2004): *Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, §22, s. 172).

Charles Taylor, "Resonanz und die Romantik", Peters, Christian Helge/Schulz, Peter (ed.), *Resonanzen und Dissonanzen*. Hartmut Rosa'nın tartışılan eleştirel teorisi, Bielefeld 2017: transkript, s. 249-270.

Bkz. Karen Barad, "Meeting the Universe Halfway. Realism and Social Constructivism without Contradiction", Hankinson, Lynn/Nelson, Jack (ed.), *Feminism, Science, and the Philosophy of Science*, Dordrecht 1996: Kluwer Press, s. 161-194. Bruno Latour, *Wir sind nie modern gewesen. Versuch einer symmetrischen Anthropologie*, Frankfurt 2008: Suhrkamp.

jik yönüyle, yani dünyayla karşılaşma ve deneyimleme biçimimizin analizi ile sınırlıdır.

Karşıt şeyle *işimizin bitmediğini ve orada hâlâ tüketilir bir şeylerin olduğunu* düşünerek onu kontrol altına almaya, erişmeye ve istediğimiz zaman kullanabilmeye, yani “ele geçirme”ye teşvik eden ölümcül şekildeki algımızdır/hissimizdir. “Rezonanslı” karşılaşmaları, fotoğraf ya da film çekimleri gibi, medyatik olarak güvence altına alma çabalarımız, bunun özellikle açıklayıcı bir örneğidir. Bu tür medya araçları, kar yağışı ve gün batımı gibi doğal olarak geçici fenomenleri “zamanın dışında” almamızı mümkün kılarak, onları gelecek için erişilebilir ve kontrol edilebilir hâle getirir. Ancak ne yazık ki, rezonans dinamiğini ele geçirmeye çalışmak genellikle onu felç etmek anlamına da gelir. Bir manzaraya, bir olaya veya bir nesneye bir fotoğrafçının gözüyle yaklaştığımızda, bu şeyler bizimle konuşmayı bırakır. Bir manzaranın bize söyleyecek bir şeyleri olacağını algılayabiliriz/hissedebiliriz, zaten bu sebeple onu ele geçirmek isteriz, fakat bakışlarımızı fotoğrafa sabitlediğimizde bizimle artık konuşmaz. Bu gözlemi ampirik olarak kanıtlamak zordur, ancak herkes istediği zaman kendisi için deneyimleyebilir. Kamerayı tutma, dikkatinizin odağını ve dünyaya yaklaşma tutumunuzu değiştirir. Kamera ekranına baktığınızda –hatta çekmeden önce, birini veya bir şeyi potansiyel olarak fotojenik bulduğunuzda– onu ele geçirebilmek için dünya potansiyelinin bir kısmını (“orada bir şey var”) âdeta dondurmaya yönelik bir tavır benimseriz. Bu değişim, Erich Fromm’un terimleriyle, bir varoluş tarzından ya da varoluş yöneliminden sahip olma biçimine doğru bir değişim olarak anlaşılabilir. Fromm’un dinamik-açık kendiliğindenlik tutumu ile sabit-birikimli kontrol tutumu arasındaki farka ilişkin analizi, şaşırtıcı bir şekilde, rezonans ve sessiz bir dünya ilişkisi arasındaki fark hakkındaki düşüncelerime benzemektedir.⁷ Buradan hareketle dördüncü tezim türetilbilir:

⁷ Erich Fromm, *Haben oder Sein. Die seelischen Grundlagen einer neuen Gesellschaft, Gesamtausgabe Cilt 2: Analytische Charaktertheorie*, ed. Rainer Funk, Münih 1989: dtv, s. 269-416.

Tez 4: Dünyanın bir bölümünü ele geçirmeyi, ona hâkim olmayı ve onu kontrol edilebilir kılmayı amaçlayan bir tutum, rezonans yönelimi ile bağdaşmaz. Böyle bir tutum, rezonans deneyiminin içsel dinamizmini felç ederek yok eder.

Dünya ve özne arasındaki ilişkide dinamik açıklık ile karakterize edilen ve gücünü ondan alarak belirsizliği ortadan kaldırmaya çalışan bir dünya tutumu (her zaman riskleri beraberinde getirir) arasındaki mahirane geçiş, alışılmış fiziksel tepkilerimizde düşündüğümüzden daha net bir şekilde kavranabilir. Sadece kameraya uzandığımızda dünyayla ilgili fiziksel varlığımızdaki değişimde değil, aynı zamanda neler olup bittiği üzerinde güvenli bir kontrolümüz olmadığının farkına vardığımız müzik veya spor yapma anlarında da kendini göstermektedir. Örneğin, bir piyanist, bir parça çalarken –belki de ezberinden– o ince içsel devrilme anını bilir ve parmakları doğru tuşları kendileri bulur. Birdenbire oyununun kontrolünün kendisinde olmadığını fark eder ve bilinçli olarak kontrolü ele geçirmeye çalışarak, bir hata yapmak ve bu dinamik dengeden düşmek üzere olduğunu hissederek. Aynı şey, bir sonraki topla ne yapacaklarını düşünmeye başladıklarında tenisçilere de olur.

Bir diğer yönden,, özellikle metin yazmak zorunda olanları rahatsız eden erteleme olgusunda bu görülebilir. Yazmada başarılı olacak mıyız, metinle rezonansa girebilecek miyiz gibi soruların en makul cevabı; irademize ve çabalarımıza bağlı olmadığını bildiğimiz gerçeğiyle bizi yüzleştirir. “Doğru ruh hâlinde olmadığımız” için metnin inatçılığını yakalayamayacağımıza dair korkumuz, denemekten bile vazgeçirebilir. Yapılacaklar listemizdeki diğer görevlerin çoğunu yaptığımız gibi, hâlâ yazılmamış metne bir saldırganlık merkezi olarak yaklaşamayız ya da basitçe “yok sayamayız”. Belki de bu yüzden “görevlerin” tamamlanmasına yönelik farklı, rezonansa duyarlı bir dünya tutumuna alışkın olma-

duğumuz için, üniversitelerin psikososyal danışma merkezleri acı çeken erteleyenler tarafından istila edilmektedir.⁸

Bu son örnekler, kontrol edilebilirlik ve kontrol edilemezlik arasındaki ilişkiyi tanımlarken sadece deneyimin özne tarafına veya şeylerin nesne tarafına (veya her ikisine) odaklanmanın yeterli olmadığını göstermektedir. Rezonans ilişkilerinin kontrol edilemezliği aslında bir özne boyutuna, bir nesne boyutuna ve bir *süreç boyutuna* sahiptir. Daha önce de gördüğümüz gibi, *özneler* tarafındaki kontrol edilemezlik, kendimize öngörülemeyen şekillerde dokunulmasına ve değiştirilmesine izin vermeye istekli olmamız gerektiği anlamına gelir. Rezonans, kırılğanlığı ve kendini savunmasız hâle getirme isteğini ifade eder. *Nesne tarafında* kontrol edilemezlik, karşılaştığımız şeyin hesaplamasının ve kontrolünün dört boyutundan en az birinde bize direnmesi gerektiği anlamına gelir. Bize söyleyecek bir şeyleri olan, bizim için anlamlı olan en az bir “inatçı kalıntı” olmalıdır. Başka bir kişi, *Ay Işığı Sonatı*, bir şiir, okumaya ya da yazmaya çalıştığımız bir metin ya da bir dağ, hepsi bir rezonans nesnesi olabilir ya da **Rezonans** kitabımın terminolojisinde bu anlamda bizim için rezonans eksenleri olabilir. Fakat ilgili kişiyle, şiirle ya da metinle rezonansa girmeye çalıştığımızda ya da rezonans, pasif bir “çağrışı” ima ettiğinde tam olarak ne olur? İkinci bölümde ele alınan soru tam olarak budur ve benim buna cevabım, orada tanımlanan rezonans ilişkilerinin dört anıdır. Bununla birlikte, kontrol edilemezlik kategorisini, [metinde bahsi geçen] diğer üç ana uygulamaya değerlidir. Her şeyden önce, “çağrılmak” veya etkilenmek olarak adlandırdığım şey kontrolümüz dışındadır. En sevdiğim şiiri okuduğumda (birdenbire) bana artık hiçbir şey söylemiyor olabilir, kendimi akışın içinde bulamayabilirim; ve aynı şey müzikte ya da en iyi arkadaşımla yaptığım bir sohbetle ya da yazmaya çalıştığım

Bkz. Anna Höcker, Margarita Engberding ve Fred Rist'e. Prokrastination. Ein Manual zur Behandlung des pathologischen Aufschiebens, Göttingen 2017: Hogrefe.

metinde de başıma gelebilir. O zaman ortaya çıkan soru şudur: *Bütün bunlar ne ifade ediyor?*

Öz yeterlik araştırmalarında, bir yandan öz yeterlik beklentisi ile diğer yandan deneyimi arasında bir ayrım yapılır.⁹ Öz yeterlik beklentileri olmadan rezonans deneyimleri pek mümkün değildir. Eğer bir kitap yazabileceğimi, futbol oynayabileceğimi ya da şiirlerle “bir şeyler yapabileceğimi” beklemiyorsam, o zaman bu faaliyetlerle rezonansa girmem olası değildir. Hatta, yazmanın, futbolun ya da şiirin benimle konuşmadığına çabucak inanırım. Bu sefer veya bugün bir şeyle rezonansa girmeyi başarıp başaramayacağım, haklı ve yüksek öz yeterlik beklentilerine sahip olduğumda bile var olan temel kontrol edilemezliklerden biridir. Burada belirtelim ki, rezonans teorisi bağlamında öz yeterlik, belirli bir faaliyetin süreci veya sonucu üzerinde kontrol sahibi olmak değil, daha çok erişebilirlik, açık uçlu bir sürecin parçası olarak bir şeye veya birine ulaşabilmek anlamına gelir. Sonucundan emin olduğumuz faaliyetlerde bulunduğumuzda başarıyı deneyimleyebiliriz, ancak rezonansa girmek mümkün olmayabilir. Mihaly Csikszentmihalyi, “akış” deneyimi teorisinde kapsamlı bir şekilde tam olarak bu fikri geliştirir.¹⁰ Csikszentmihalyi’ye göre, akış –ki bunu bir rezonans deneyimi olarak yorumlayabiliriz– ne aşırı ne de az zorlanmış hissettiğimiz faaliyetlerde bulunduğumuzda ortaya çıkar. İlk durumda, öz yeterlilikten yoksun olurduk; ikincisinde, başarımızın kesinliği, rezonans yaşamamızı engelleyecektir. Bu nedenle, “yarı kontrol edilebilirlik” kavramı,¹¹ bir kez daha rezonansı mümkün kılan şeyi tam olarak

⁹ Bkz. Albert Bandura, “Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning”, *Educational Psychologist* 28/1993, s. 117–148.

Mihaly Csikszentmihalyi, *Flow. Das Geheimnis des Glücks*, Stuttgart 2013: Klett-Cotta; özellikle de Thomas Schmaus’un, *Philosophie des Flow-Erlebens. Ein Zugang zum Denken Heinrich Rombachs*, Stuttgart 2012: Kohlhammer.

İlk bakışta, “yarı kontrol edilebilirlik” kavramı daha net veya en azından daha profesyonel görünebilir, ancak daha yakından incelendiğinde bunun

ortaya koyuyor gibi görünmektedir. Müzisyenler kendi aralarında doğaçlama yaptıklarında,¹² gazeteci, yazar ve akademisyen yazarken, bir futbol takımı rakibiyle oynarken bunu yaşarlar. Bana göre, futbolu bu kadar çekici kılan şey, bir topu ayaklarıyla kontrol etmenin ellerinden çok daha zor olduğundan kaynaklanmaktadır. Bu, hem futbolcuların bireysel oyunları (şut ya da orta gibi) hem de aralarındaki paslaşma gibi takımın “uyumu” açısından oyunun kontrol edilemezliğini arttırır.¹³ Bununla birlikte, topla oynama becerilerinin kazanılması ve arttırılması, rezonans deneyimlerinin olasılığını azaltmaz, daha çok yukarıda tartışılan piyanist örneğinde olduğu gibi, kalitelerini artırma olasılıklarını yükseltir. Kontrol edilebilir olan (“teknik olarak mümkün olan”) ile kontrol edilemez olan arasındaki sınır sabit kalmakla birlikte sürekli olarak birincisinin lehine değişir. Yarı kontrol edilebilirlik, aynı şekilde, dağcılar en yüksek ve en dik kayalıklara çeken ve yürüyüşçüleri vahşi doğaya doğru yola çıkmaya iten şeydir. Rotayı iyi bilseler bile yürüyüşün çekiciliği, kontrol edilemeyen anlarda, küçük, beklenmedik karşılaşmalarda yatmaktadır.

Bu bölümde geliştirilen fikirler, belki de en iyi şekilde, *erişilebilirlik* ve *kontrol edilebilirlik* arasındaki ayrım açısından kavram-sallaştırılabilir; bu, deneyimleyen özneye, söz konusu öznenin karşılaştığı nesneye veya karşıtlarına ve ikisi arasındaki etkileşime uygulanabilir. Öznenin erişilebilirliği, rezonansın gerçekleşmesi

yanlış bir çıkarım olacağı anlaşılır. Buradaki ilişki, daha ziyade, bütünüyle kontrol edilemeyen ama kesinlikle etkilenebilen bir ilişkidir. Bu nedenle yarı-kontrol-edilebilirlik, kontrol-edilebilirlik ve erişilebilirlik arasındaki farka işaret eder.

Yakında bununla ilgili daha fazlası: Martin Pfeiderer ve Hartmut Rosa, “Musik als Resonanzsphäre” [henüz yayımlanmamış notlar].

Bu anlamda rezonans-teorisini, spor sosyolojisine uyarlamak son derece ilginç olabilir. Dünya genelinde futbolun hentboldan daha çekici görünmesi bundan kaynaklanabilir; basketbolun çekiciliği ise ellerin topun üzerinde güvenli bir şekilde kontrol etmesini engellemez, çünkü basketbol potasına atılan top, burada kontrol edememe anını geri getirir.

için temel olarak dokunulabilir, çağrılabilir olması gerektiği anlamına gelir. Bununla birlikte, gördüğümüz gibi, öznel rezonans kapasitelerini kontrol edemezler. “*Bugün kendime dokunulmasına izin vereceğim!*” ya da “*Randevumun beni etkilemesine izin vereceğim!*” gibi ifadeler her ne kadar böyle bir “çağrı”yı devamlı olarak istesek bile –Noel Arifesi! Mum ışığında akşam yemeği gibi– gerçekleşebilir bir planı göstermez. Aynı şekilde, “*Bu gece için pahalı konser biletleri aldım! Özel bir safari için ödeme yaptım, bu yüzden ilgili deneyime hakkım var!*” gibi metalaştırma yoluyla deyim yerindeyse bir hak elde etmek de bunun gerçekleşebilirliğini mümkün kılmaz. Aynı zamanda, erişilebilirlik saf olumsuzluk anlamına gelmez. Elbette, kendimize dokunulmasına izin vermek için ruhsal ve durumsal koşullar yaratmaya çalışabiliriz. Örneğin müzeler, genellikle araçsal bir amaç peşinde koşmadığımız, kontrol edilebilir hâle getirmek yerine rezonanslı karşılaşmalara yönelik, içsel olarak açık ve çağrılmaya hazır olarak şeylerle temas kurma istediğimiz yerlerdir.

Aynı şey, gördüğümüz üzere, karşılaştığımız nesneler için de geçerlidir. Onlara bir biçimde ulaşamadığımız veya erişemediğimizde rezonans deneyimi imkânsız olur (onunla rezonansa girmek için İncil’i veya Marx’ın *Das Kapital*’ini okuyabilmeli veya bir müzik parçası dinleyebilmeliyiz). Aynı şekilde kontrol edilebilirliğin her dört boyutu gerçekleştiğinde de imkânsız hâle gelir. Bununla birlikte, temel olarak, başarmak ve sahip olmak arasındaki 0, süreç boyutuyla ilgilidir. Erişilebilirlik, ilk olarak, “temas kurmanın”, yani anlamlı bir iç bağlantı kurmanın temel olasılığını; ikincisi, temas ettiğimiz nesneye ulaşabilmek anlamında öz yeterlik deneyimini ya da en azından beklentisini; ve nihayet üçüncüsü, benlik ve dünya arasındaki karşılıklı etkileşimde yanıt verme unsurunu ima eder. Birbirleriyle “konuşan”, yani anlamlı olarak deneyimlenen şeklinde tepki verirler. Söz konusu bu anlam (prensipten) bize ya da dışarıdan birine aşikâr olmasa bile geçerlidir. Etkileşim süreçlerini (örneğin hasta bakımında veya

eğitimde ve aynı şekilde araştırmada veya politikada olduğu gibi) sonuç odaklı bir şekilde kontrol ve optimize etme girişimi aynı zamanda rezonans ekseninin sessizliği ile sonuçlanır. Bu, yukarıda rezonansın kontrol edilemezlik anı olarak tanımladığım şeyin özüdür. Rezonans, karşılaşılan şeyin kontrolünden ve de karşılaşma sürecinden vazgeçmeyi, aynı zamanda diğer tarafa ulaşmayı ve onunla duyarlı iletişim/temas kurabilme yeteneğini gerektirir.

Bir önceki bölümde tanımlamaya çalıştığım modernitenin temel çatışması, erişilebilirlik ve kontrol edilebilirliğin kategorik karışıklığından ibarettir. Her üç boyutta da modernite, erişilebilirliği kontrol edilebilirliğe çevirmek, hatta daha fazlasını hedeflemek zorunda kalır. Örneğin, kendini optimize etme süreçlerinde ve dünyayı kontrol altına almak için geliştirilen teknolojiye bu görülmektedir.

Tez 5: Rezonans, sınırsız bir şekilde kontrol edilebilen bir dünya değil, ulaşılabilen bir dünya gerektirir. Erişilebilirlik ve kontrol edilebilirlik arasındaki karmaşa, modernitede, dünyanın sessizleşmesinin kökeninde yatmaktadır.

Belki de kontrol edilemezlik kavramının aslında teolojik bağlamdan gelmesi tesadüf değildir. Teoloji, konusu gereği, insanın dünya ilişkisinde Tanrı'nın doğasına dair tüm metafizik varsayımları kabul ettiğinde sosyolojik, felsefi ve aynı zamanda psikolojik ilgisini temel bir unsur hâline getirir. Hermann Deuser'in işaret ettiği gibi, kontrol edilemezlik [Unverfügbarkeit] kavramı, 1930'larda Rudolf Bultmann tarafından Kierkegaard'ın varoluş felsefesinin incelenmesinde ve dünyanın, insanların ve yaşamın kapsamlı bir teknik kontrol edilebilirliği fikirlerinden ayırt etmek için en başından beri kullanılmıştır.¹⁴ Anladığım kadarıyla, Yahudi-Hristi-

¹⁴ Hermann Deuser, "Unverfügbarkeit", Gröschner, Rolf/Kapust, Antje/Lembcke, Oliver (ed.), *Wörterbuch der Würde*, Münih 2013: Wilhelm Fink, 202 vd.; Rudolf Bultmann, *Theologische Enzyklopädie*, ed.

yan Tanrı anlayışının özü, tamamen rezonans teorisine uygun bir fikirden oluşur. Tanrı, temelde ve genel olarak erişilemez; kontrol dışı olarak olumsuz teolojik terimlerle tasavvur edilse bile, Tanrı ile insan arasındaki bağın karşılıklı ilişki ve ulaşılabilirlik ilişkisi olduğu anlaşılır. İnsan, Tanrı'yı dinlemeli ve emirlerini yerine getirmeli ve duada da onunla iletişime geçebilmelidir. Ancak bu kesinlikle Tanrı'nın herhangi bir cisim olarak kendisine erişilebileceği anlamına gelmemektedir. Yanıtlanabilirlik burada –tüm bitmek bilmeyen teolojik tartışmalara rağmen–¹⁵ birbirini dinleyen, ilişki içine giren, dönüştürücü gücü her iki taraf için de “kendi sesleriyle” cevap verme özgürlüğüne bırakan anlamlarına gelir. Bu durumda, rezonansın devreye girip girmeyeceği ve sonucunun ne olacağı hususu ise belirsizliğini korur. Bana göre, bu anlayış ya da bu ilişki biçimi, başka türlü anlaşılamayan dua pratiğinin altında yatmaktadır. Büyü ya da simya pratiklerinin aksine, bu, diğer tarafı ya da belirli bir sonucu ya da olayı manipülatif bir şekilde erişilebilir kılma girişimi değil, içeriği henüz belirlenmemiş yanıtı ya da bir cevap olayını hissetme girişimidir.

Ancak burada yine, kontrol edilemezlik, basitçe olumsuzluk anlamına gelmez. Tanrı'nın lütfu veya rahmeti gibi dinî kavramlar, “karşılık verme”nin kazanılamayacağını, talep edilemeyeceğini veya zorlanamayacağını, bunun yerine lütuf veya rahmeti açık olması gerektiği sürece, alıcı öznenin katkıda bulunabileceği bir müsaitliğe dayalıdır.¹⁶ Sosyolojik terimlerle bu, rezonansın, bize bahşedilen ya da başımıza gelen bir şeyin her zaman bir lütuf ol-

Eberhard Jüngel ve Klaus W. Müller, Tübingen 1984: Mohr Siebeck. Terimin tarihi için ayrıca bkz. Hans Vorster, “Unverfügbarkeit”, Ritter, Joachim/Gründer, Karlfried (ed.), *Wörterbuch der Philosophie*, Cilt 11 (U-V), Darmstadt 2001: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 331-336.

Rezonans kavramının farklı teolojik değerlendirmeleri ve eleştirileri için antolojiye bkz. *Zu schnell für Gott? Theologische Kontroversen zu Beschleunigung und Resonanz*, ed. Tobias Kläden ve Michael Schüßler, Freiburg 2017: Herder.

Bkz. Deuser, *Unverfügbarkeit*, a.y., s. 203.

duğu anlamına gelir. Rezonansın içsel kontrol edilemezliğinde tam olarak bu kastedilir.

Rezonans ilişkilerinde kontrol edilebilir ve kontrol edilemezlik arasındaki bağı, her ne kadar geçici ve soyut bir şekilde tanımlamaya teşebbüs etmiş olsak da, şimdi dünyayı kontrol edilebilir hâle getirme çabalarımız ile onunla rezonansa girme isteğimiz arasındaki temel çatışmaya ilişkin analizimize dönebiliriz. Bir sonraki bölümde, bu çatışmadan kaynaklanan karmaşık problemlerin farklı ve yeni yönlerini bir dizi günlük pratikler aracılığıyla takip etmek istiyorum.

VI. KONTROLÜ ELİNİZE ALMAK MI? YOKSA OLDUĞU GİBİ HAREKET ETMESİNE İZİN VERMEK Mİ?: YAŞAMIN ALTI AŞAMASINDA MODERNİTENİN TEMEL ÇATIŞMASI

İşleri ve olayları öngörülebilir, yönetilebilir ve kontrol edilebilir hâle getirme çabalarımız ve isteğimiz, sezgimiz veya özlemimiz ile “hayatın” doğal akışına izin verme, onu dinleme ve daha sonra ona spontane ve yaratıcı bir şekilde yanıt verme arasındaki çözülemez gerilim; doğumdan ölüme kadar tüm yaşam sürecinde, yaşamın her aşamasında, neredeyse her yerde önümüze çıkmaktadır. İlgili sorunların kategorik bir sunumu için belki çok yardımcı olmasa da hayatın kronolojisini takip ederek bu gerilimleri göstermek istiyorum.

Doğum

Hakikaten insanoğlunun doğumu kontrol edebilirlik ve rezonans yönelimi bakımından, en az üç açıdan bir çatışma alanını temsil eder. Birincisi, çocuk sahibi olma arzusunun planlanması ve gerçekleştirilmesi meselesi ile ilgilidir. Modern kontraseptif [doğum

kontrol] yöntemlerinin icadına kadar, hamile kalma ve dolayısıyla “çocukların bahşedilmesi” büyük ölçüde kontrol edilemezdi; kürtaj, her yönden yüksek meşakkatli, gerçekleştikten sonrada kontrol altına alma konusunda oldukça sorunlu bir girişimi temsil etmektedir. Ancak bugün, hamilelik kesinlikle planlanabilir, hesaplanabilir ve kontrol edilebilirdir. Hayatta çocuk sahibi olmak için “doğru zaman” ne zaman? “Social Freezing” [doğurganlık rezervi] ile, yani yumurta hücrelerini daha sonraki, daha uygun bir tarihe kadar dondurma imkânı ortaya çıktı. Bu vesileyle bir kadının anne olma yaşı bile kontrol edilebilir hâle geldi. Tabii ki, bu kontrol biçiminin her iki uç için zayıf yönleri vardır. Birincisi, gebe kalma, planlanmadan önce de istemsizce gerçekleşebilir ve ikincisi, kadınlar, kendileri ve eşleri arzu etseler bile hamile kalamayabilirler. Her ne kadar modern tıbbi üreme yöntemlerini inatla kullanmaya meyyal olsak da, yeni yaşamın ortaya çıkmasında hâlâ kontrol edilemeyen bir şeyler bulunur. Tüp bebekten taşıyıcı anneliğe ve evlat edinme haklarının genişletilmesine kadar modern toplum, çocukları daha “kontrol edilebilir/mevcut” hâle getirmenin yollarını bulmuştur. Evlatsızlık ya da çok sayıda çocuğa sahip olmak, artık hayatımızın akışı içinde dinlememiz ve yanıt vermemiz gereken bir tür görev ya da meydan okuma olarak bize verilen bir “kader” değil; ya bir plan ya da bir hatadır. Yanlış anlaşılın istemiyorum: Burada hiçbir şekilde önceden iyiyken şimdi kötüdür demiyorum. Geçmiş dönemlerde, “çocuklarla rızıklandırılmış” olmak ya da çocuk doğurmamak, kelimenin tam anlamıyla ölümcül sonuçlara yol açarak herhangi bir rezonans olasılığını ortadan kaldırabilirdi. Burada sadece varoluşsal öneme sahip bir şeyin kontrol edilemezler alanından kontrol edilebilirler alanına geçtiğini belirtmek istiyorum; göstermeye çalıştığım gibi, bu başlı başına ne iyi ne de kötüdür.

Doğum alanına dair kontrol edilebilirlik ve kontrol edilemezlik arasındaki ahlaki ikinci yön, çocuğun veya embriyonun genetik veya biyolojik “kalitesi” meselesiyle ilgilidir. Çok yakın

zamana kadar, bir çocuğun çağdaş standartlara göre “sağlıklı” mı yoksa “hasta” mı doğduğu, tamamen kontrolümüzün ötesinde bir kader meselesiydi. Ancak günümüzde embriyo taramaları, amniyotik sıvı testleri ve diğer çeşitli tıbbi muayene yöntemleri, doğumdan önce bile bir çocuğun beklentilerimizi karşılayıp karşılamadığını belirlememize ve değilse de yaşamını sonlandırılmasına olanak tanımaktadır. Burada gerçekten yaşam ve ölüm kontrol edilebilir hâle getirildi; kabul etmeye istekli olduğumuz ana rahmindeki çocuğun engellilik derecesi hesaplanabilir ve kontrol edilebilir. Şimdi ise fiziksel ve belki de karakter özelliklerini potansiyel olarak kontrol edilebilir hâle getirmekten pek uzak görünmüyoruz. Bu tür örneklerle, bu gelişmelerin etik açıdan ne kadar sorunlu olduğunu açıklamak ve bu tür işlerden uzak durmamız gerektiğini söyleyenlerin korosuna katılma gayretinde değilim. Benim buradaki ilgim sadece sosyolojiktir: İki kez planlanmış doğumlar, tıbbi ve kişisel dünya erişimimizi ne kadar genişlettiğimizi ve daha önce kontrol edilemeyen fenomenleri kontrolümüz altına aldığımızı göstermektedir. Ancak bununla birlikte, etik açıdan beni ilgilendiren husus, kontrol edilemezliği rezonansın temel anı olarak kabul etme konusundaki isteksizliğimizin, onu deneyimleme şansımızı azaltıp azaltmadığı sorusudur. Bu, dinleme ve yanıt verme, planlama, harekete geçme ve hesaplama farklı bir tutumdur. İstemsizce evlatsız kalırsam, “hayatın bana ne anlatmaya çalıştığını” dinlemeye çalışabilir ve hayatımı nasıl yaşadığım şeklinde cevap verebilirim ki bu da beni bir insan olarak kesinlikle değiştirecektir. (Benzer şekilde, belki engelli bir çocuğu dinleyebilir ve ona cevap verebilirim?) Ama çocuklara ya da [fiziksel olarak] nasıl çocuklara sahip olup olmayacağım durumu benim ya da doktorların elindeyse, bu benim yaşamla ilişkimi değiştirmez mi?¹ Bir sosyoloğun bu soruya doğru yanıt verme zorunluluğu yoktur, ama bunu sorabilmesi gerekir.

¹ Giovanni Maio (ed.), *Abschaffung des Schicksals? Menschsein zwischen Gegebenheit des Lebens und medizin-technischer Gestaltbarkeit*, Freiburg 2014: Herder.

Kontrol edilebilirlik ve kontrol edilemezlik arasındaki mücadelenin üçüncü yönü, çocuğun doğumundan itibaren başlar. Doğum yapmak, çoğu kadın için varoluşsal bir deneyimdir ve birçok açıdan kontrol edilemez bir süreçtir –ancak bu süreç giderek daha fazla açıdan kontrol edilebilir hâle getirilebilir: Modern tıbbi cihazlar hem anne hem de çocuktaki fizyolojik tüm parametreyi izlemeyi ve bir dereceye kadar düzenlemeyi mümkün kılmakta; sezaryenle ve indüksiyon doğum aracılığıyla, doğumun zamanlaması veya başlangıcı belli ve net bir şekilde belirlenebilmekte ve bunun ötesinde, bu sürecin, kontrol edilemeyen yönlerinin erişilebilir olmasına yardımcı olmak için hazırlanmış çok fazla sayıda rehber kitap, kurs, fiziksel ve psikolojik teknikler bulunmaktadır. Her ne kadar bu sürecin kontrol edilebilirliği artmış olsa da bunun dikkate değer ve paradoksal sonucu, acizlik olarak deneyimlediğimiz, doğum korkusunun ve aynı zamanda doğumla ilgili kontrol edilemezliklerin ve risklerin yüksek algılandığıdır. Evde doğum büyük ve “sorumsuz” bir risk olarak görülürken, potansiyel sorunlu süreç ve parametrelerin bilgisine sahip, fakat buna müdahale edemeyen gebe kadının doğumla ilgili kaygısı, daha önce görülmemiş istatistiksel bir artışa yol açmıştır.² Bu, güvenlik teknolojisinde görülene benzer bir dinamiktir. Bir mülkün etrafına ne kadar çok güvenlik kamerası, uyarı cihazı, hırsız alarmı ve koruyucu çit takılırsa, sakinler kendilerini o kadar az güvende hissederekler.³ Potansiyel olarak kontrol edilebilir bir şey üzerinde etkili bir kontrolün olmaması, açıkça kontrol edilemezliği acizlik ve güvensizliğe dönüştürür. Bu görevler uzmanlara ve makinelere verildiğinde, kendi etkinliğimize ve durumları uygun şekilde din-

² Franziska Rupp, *Subjektive Erfahrung der Geburt von Müttern in West- und Ost-Berlin vor (1950–1989) und nach (1990–2015) der Wiedervereinigung*, Refubium – Repositorium der FU Berlin, 13.9.2018; <https://refubium.fu-berlin.de/handle/fub188/22848> (son erişim: 11.10.2018).

Leon Hempel, Susanne Krasmann ve Ulrich Bröckling (ed.): *Sichtbarkeitsregime. Überwachung, Sicherheit und Privatheit im 21. Jahrhundert* (Leviathan Sonderheft 25/2010), Wiesbaden 2010: Springer VS.

leyerek yanıt verme yeteneğimize olan güvenimiz sarsılır. Bu iki örnek, ne kontrol edilemezliğin ne de yarı kontrol edilebilirliğin tek başlarına başarılı bir rezonans ilişkisi sağlamadığını bir kez daha açıkça ortaya koymaktadır. Bu, öncelikle “yanıt veren” veya “konuşan” bir kontrol edilememelik durumunu ve ikinci olarak da kendi kendine etkili bir yanıt olasılığını gerektirir.

Çocuk Yetiştirme ve Eğitim

Bilimin ilerlemesi ve “doğal” süreçlere müdahale etme olasılıklarının artmasıyla birlikte ortaya çıkabilecek güvensizlik, çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili sorunlarda kendini açık bir şekilde göstermektedir. Bilimin ilerlemesiyle, bir yandan, çocuğun “yaşa uygun gelişimi” ve “tedavi gerektiren hastalıkların erken teşhisi”, “gecikmeleri veya anormallikleri” sağlamak için birinci boyuta (görünürlüğe) dair gelişmenin çoklu süreçleri –ve kısmen devlet tarafından zorunlu tutulan– fiziksel ve zihinsel gelişim parametreleri kontrol edilebilir hâle getirilmektedir. Çocuğun gelişimi, bir “hasta takip programına” benzeyen bir dizi tıbbi muayene ile izlenmektedir. Öte yandan, her bir bireysel gelişim adımını teşvik etmeyi ve bu adımları doğru yöne kanalize etmeyi amaçlayan sayısız rehber kitap ve destek programı da bulunmaktadır. Doğum süreci veya güvenlik teknolojisi durumunda olduğu gibi, burada da çoklu süreçlerin ölçülebilirliği ve yönetilebilirliği kaygıyı azaltmamakta, aksine artırıyor gibi görünmektedir. Bu, modern ebeveynlerin, çocuklarının büyüme, konuşma, motor becerileri veya iletişim yetilerindeki her rahatsızlığın, her sıyrığın, her anormalliğinin tıbbi müdahale gerektirdiğine dair endişelerinde görülebilir. Uzmanlara ve tıbbi cihazlara olan bu bağıllık, ebeveyn olma açısından öz yeterlik beklentilerini ve sonuç olarak, bunu deneyimleme yeteneklerini baltalamaktadır. Artık çocuklarının ihtiyaçlarını dinleyen ve sonra da uygun bir yanıt arayan ebevey-

nlerin kendileri değil, daha çok güvenilir verilere dayanarak hareket eden doktorlar ve uzmanlardır.⁴

Bedensel süreçlerin, tıp ve teknoloji aracılığıyla kontrol edilip edilemeyeceği veya kontrol edilmesi gerektiği sorusu, diş teli takmaktan antibiyotik almaya ve özellikle de aşı uygulamasına kadar her tıbbi müdahalede ortaya çıkmaktadır. On yıllardır çocuk hastalıklarına dair aşılama sorunu üzerinde sürdürülen hararetli tartışmalar, bana “kontrol etme ideolojisi” ile “doğa ile rezonans girme ideolojisi” arasındaki kültürel cepheyi tanımlamaktadır. Çocukların bedenleri bu tür hastalıklara karşı doğru tepkileri kendileri mi bulmalı, yoksa harici tıbbi bir müdahale ile öngörülemeyen tehlikeleri ortadan biz mi kaldırmalıyız? Rezonansa teorik bir perspektiften bakıldığında, ilk seçenekten yana tavır almak zorundaymışız gibi görünebilir, ancak bu kararla aceleci davranmış oluruz: Modernitenin kontrol edilebilir kılmadaki doğal sürecinin muazzam başarıları hem tıp alanında hem de ötesinde, bilim, teknoloji ve hatta siyaset gibi birçok farklı alanda da kendini göstermiştir. Modernitenin bu başarıları insanlar için rezonans alanları yaratan, kuran ve güvence altına alan ilerlemeler sağlamıştır. İnsanların işitme veya görme yetilerini koruyan ya da eski hâline getiren tıbbi müdahaleler kuşkusuz rezonansı kolaylaştıran iki uç örnek olarak sayılabilir. Tersine, kendi başına kontrol edilemezlik –örneğin tıbbi müdahale olmaksızın acziyet içerisinde apandisitten ölmek– kesinlikle kişinin rezonans ilişkilerini derinleştirmez. Yine, burada sunulan fikirler etik bir savunma teşkil etmemektedir. Amacım, öncelikle, istediğimiz ve kontrol edebildiğimiz şeyler ile tam olarak kontrol edilemez oldukları

⁴ Bu nedenle, çocukların ve daha sonraki ergenlerin kendilerinin öz yeterlik beklentisi ve dolayısıyla kendi bedenleriyle rezonansa girme yeteneği konusunda çok az beklenti göstermeleri şaşırtıcı olmamalıdır: 15-18 yaş arası üstün yetenekli öğrenciler için kurulan Alman Öğrenci Akademilerinin uzun süredir devam eden direktörü olarak, fiziksel bozukluğun her biçimi için doktor ve tıbbi müdahale talep eden ergenlerin oranı, sayıları az olsa da her yıl artmaktadır.

için varoluşsal cevaplar bulmak istediğimiz ve ihtiyaç duyduğumuz şeyler arasındaki sürekli değişen sınırı tanımlamaktır. İkinci amacım ise rezonans özlemi ile kontrol etme arzusu arasındaki temel çatışmanın toplumsal tezahürlerini tespit etmektir.

Bununla birlikte, çocuğun gelişim sürecini kontrol etme ve yönlendirme arzusu, tıbbi-fiziksel hususların çok ötesine geçmektedir. Kontrol etme, çocukların hayatlarını neredeyse her yönünü optimize etme baskısında da kendini gösterir. Çocuğumun optimal bir diyet sürdürmesini, yeterli ve uygun motor becerilerini geliştirmesini, iyi uyumasını, doğru konuşmasını, müzikal ve atletik yeteneklerini, entelektüel potansiyelini, sosyal ve duygusal zekâsını geliştirmesini nasıl sağlayabilirim? Gelişimin tüm bu yönleri şimdi “parametre”leştirildi. Başka bir deyişle niceliksel olarak şu ya da bu şekilde ölçülebilir hâle getirildi ve her biri için sayısız uzman, rehber kitap ve destek programı hazırlandı. Bu uzmanların çoğu, “çocukların istek ve ihtiyaçlarına” kulak verin, onları dinleyin derken, bu dinlemenin, “ölçen”, “karşılaştıran” ve doğru yanıtın ne olması gerektiğini de söyleyen uzmanlar ile sürekli rekabet hâline düşmesi trajikomik bir durumdur.

Beceri gelişiminin parametrelendirilmesi, eğitim politikasının ve çocuk yetiştirme konusundaki “kanıta dayalı” araştırmaların eğitim süreçlerini ölçülebilir ve dolayısıyla kontrol edilebilir hâle getirmeye çalıştığı temel husustur.⁵ Eğitimi belirli becerilerin kazanılması olarak anlarsak –ve bugün hem siyasette hem de akademide baskın anlayış budur–, ilk olarak standartlaştırılmış müfredatı, neyin ne zaman öğrenilmesi gerektiğini kesin olarak tanımlamak; ikincisi, karşılaştırmalı küresel anketleri (PISA projesi gibi) bu hedeflere ulaştırıp ulaştırmadığını kesin

⁵ Rudolf Tippelt (ed.), *Steuerung durch Indikatoren: Methodologische und theoretische Reflexionen zur deutschen und internationalen Bildungsberichterstattung*, Leverkusen 2009; Barbara Budrich, Mustafa Yunus Eryaman, Barbara Schneider (ed.), *Evidence and Public Good in Educational Policy, Research and Practice*, Cham 2017: Springer.

olarak ölçmek ve son olarak da hedefe yönelik öğretme ve öğrenme yöntemleri ve beraberindeki kanıta dayalı bilimsel araştırmalarla sonuçları iyileştirmek ve “hangi vidaların ne zaman ve nasıl döndürüleceğini” tam olarak belirlemek için kullanabiliriz. Her eğitmen, eğitimin bu şekilde çalışmadığını çok iyi bilse de en azından çağdaş eğitim politikasının hayali budur. Eğitim, birçok çalışmamda gösterdiğim gibi,⁶ en iyi ihtimalle, özne ile dünya arasında veya çocuk ile dünyanın belirli bir kesimi arasında rezonansı oluşturmak için yarı kontrol edilebilir bir süreçtir. Eğitim, belirli bir beceri kazanıldığında değil, dünyanın sosyal olarak belirli bir alanı “konuşmaya başladığında”, yani bir çocuk veya ergen aniden şunu fark ettiğinde ortaya çıkar: *Vay be! Tarih, siyaset, fizik ya da müzik – bana bir şeyler söylüyor*, beni bir şekilde ilgileniyor ve öz yeterliliğimle onlarla etkileşime girebiliyorum. Tam olarak bu “kıvılcım” meydana geldiğinde etkili bir şekilde kontrol edilemez hâle gelir. Çoğunlukla plansız, beklenmedik ve tesadüfi anlarda gerçekleşir ve gencin o zaman dünyanın bu alanıyla (şiir, Otuz Yıl Savaşları, Kepler yasası) ne yaptığı ve ona ne söylediği de bir o kadar kontrol edilemez kalır. Dolayısıyla eğitim, öznenin kontrol edilemez bir sese sahip, yani “kendi sesiyle” bir kişiye evrildiği sürekli bir dönüşüm sürecidir. Beceriler, Igor Levit örneğini kullanarak paradigmatik biçimini açıklamaya çalıştığım gibi, şeylerin (sonat, Platon metni, iç-tropikal yakınsama bölgesi) konuşmasını sağlamak ve giderek derinleşen bir tepki ilişkisine girmek için yararlıdır ve çoğu zaman gereklidir. Ancak beceri geliştirme hiçbir zaman eğitimin nihai hedefi değildir; eğitim politikasının hedefi hâline gelmesi, eğitimin kendisinden farklı, becerilerin tam olarak ölçülebildiği ve büyük ölçüde kontrol edilebilir hâle getirilebildiği gerçeğinin bir sonucudur. Sonuç olarak, kontrol ideologları ile rezonans ideologları arasındaki “cephe hattı” artık her okuldan, özellikle de eğitim ve çocuk yetiştirme

⁶ Rosa, *Resonanz*, Bölüm 3; Hartmut Rosa, Wolfgang Endres, *Resonanzpädagogik*, Weinheim 2017: Beltz.

ile ilgili her akademik disiplinden geçmektedir. Artık bu cephe hattı o kadar sertleşti ki, üniversitelerin ilgili bölümleri ve kurumları, nicel ölçü yoluyla katı standartlar oluşturmaya çalışanlar ile Humboldtçu eğitim ideallerini daha hümanist-hermenötik bir şekilde ilerletmeye çalışanlar arasında bölünmüş durumdadır.⁷ Bu arada, bir yandan eğitim yetkililerinin talep ettiği kontrol ve standartlaştırılmış müfredat, ebeveynlerin performans beklentileri; diğer yandan öğrencilerin rezonans ihtiyacı ve sınıfta meydana gelen rezonans süreçleri arasında günden güne parçalanan öğretmenler, kendilerini diğer tüm meslek grupları içerisinde en çok tükenmişlik riski altında hissedenlerdir.⁸

Yaşam Planlaması: İlişkiler ve Kariyer

Bir insanın yaşam ve gelişim süreçlerini okuldan mezun olana kadar kontrol edilebilir (dört boyutun hepsinde) hâle getirmeye çalışanlar çoğunlukla ebeveynler, doktorlar ve kurumlardır. Genç yetişkinler ise kendi yaşamlarını “idare altına almaya” çalışır, bu da çoğu zaman bir kariyer ve bir hayat arkadaşı bulmak anlamına gelir. Burada (en azından teoride) kontrolü ele almak, kariyer ve aile planlaması yoluyla gerçekleşir. Her iki alanda da modern temel çatışmanın yaşamlarımızda kendini nasıl gösterdiğini net bir şekilde incelemek mümkündür. Gençlerin gelişimleri sırasında muhtemelen en sık duydukları soru şudur: “*Büyüdüğünde ne olmak istiyorsun?*” Bu soru, daha sonra edinilen mesleğin, kişinin kendi kararı ve uygun planlaması ile ilgili bir mesele olduğunu veya olması gerektiğini önerir. Bu düşünce, lise mezunlarında gerçek panik ataklara yol açmaktadır. Mezun olmadan önce, hayatları genellikle kendi seçimlerini yapmaları için neredeyse hiç fırsat

⁷ Bu şekilde, örneğin, Friedrich-Schiller-Üniversitesi Jena’da, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim ve Kültür Enstitüsünden ayrılmış durumda. Rico Nil, “Burnout eine Standortbestimmung” *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie* 2/2010, s. 72–77.

bulamadıkları bir tür yolda ilerliyor gibidir. Ancak bundan sonra dünya öngörülemeyen şeylere açılmaktadır. Doğrudan üniversiteye mi gitmeliyim, yoksa bir yıl başka şeylerle mi uğraşmalıyım? Fizik mi, yoksa müzik mi okumalıyım? Üniversiteye mi, yoksa meslek okuluna mı gitmeliyim? Eğitimime devam etmeli miyim? Ve eğer okuyacaksam, nerede? Burada yine, tavsiyeleri genellikle aşağıdaki gibi olan çok sayıda rehber kitap ve uzman mevcuttur:

- (1) İhtiyaçlarınızı, isteklerinizi ve yeteneklerinizi titiz bir şekilde tanımlayın;
- (2) Üniversitelerdeki ve kolejlerdeki çeşitli eğitim imkânlarını veya eğitim seminerlerini aynı titizlikle araştırın; ayrıca meslekî eğitim, ikili eğitim veya yurt dışında eğitim almanın iyi bir seçenek olup olmadığını da göz önünde bulundurun;
- (3) Burs fırsatları, konut kalitesi ve fiyatları, ilgili çalışma yerlerinin sosyal olanakları hakkında bilgi edinin;
- (4) İsteklerinize, yeteneklerinize ve fırsatlarınıza en uygun olanına karar verin.

Bununla ilgili tek sorun, ilk kriteri bile yerine getirmenin imkânsız olmasıdır ("*tam olarak ne istediğimi bilmiyorum!*"). İkincisini yerine getirmek ise ömür boyu sürecek bir görev olacaktır ve asla tamamlanamayacaktır, çünkü en azından kolejler ve üniversiteler tarafından sunulan çeşitli lisans programları ve bunları tamamlama kriterleri, en hızlı hesap makinesinin bile ayak uydurabileceğinden daha hızlı değişmektedir. Bu, gençlerin öz yeterliliklerini ve deneyimlemelerini radikal bir şekilde zayıflatır, kaygıya ve hatta paniğe yol açar. Teorik olarak sizin için doğru olan bölümü belirlemek (hatta hesaplamak) mümkün olsa da bunu yapamazsınız. Bu durum, yukarıda formüle edilen, daha sonra bir cevap vermeye çalışmak ve doğru yolu bulmak yerine onu ortaya çıkarmak için "çağırılma" yeteneğinin gerekli olduğu fikriyle belirgin bir çelişki içindedir. Ancak, lise mezunlarının hayatlarında çok önemli bir yol ayrımında oldukları izlenimine sahip olmaları,

böyle bir rezonans yönelimini daha da zorlaştırmaktadır; çünkü kendilerinin ve ebeveynlerinin uzun yıllar boyunca inşa ettikleri “her şeyi mahvedebileceklerini” düşünürler. “Ailem benim için o kadar çok şey yaptı ve bana o kadar çok yatırım yaptı ki, nereye gideceğimi bilmediğim için tam bir başarısız olduğumu hissediyorum,” derler.⁹ Ancak, hayat tecrübesi, bize kariyerimizin izleyeceği yolun kontrolümüzün ötesinde ya da en iyi ihtimalle sadece yarı kontrol edilebilir bir şey olduğunu öğretir. Birinin lise mezunu olduktan sonra hedeflediği kariyeri yapması istisnai durumlardan biridir. Kariyer yolları, ilgili dış koşullara –fırsatlar ve gereksinimler– ve içsel eğilimlere kulak verme ve bunlara yanıt vermenin sürekli etkileşimi içinde şekillenir, bu süreçte her iki taraf da sürekli değişir. Şans ve tesadüf, hayatımızın diğer merkezî boyutunda (aile planlamasında) olduğu gibi burada da büyük rol oynamaktadır.

Bir hayat arkadaşı arayışının kontrol edilemezlik tarafından domine edildiği herkesçe malumdur. Ve yine de her şeyi kontrol altına almak için mümkün mertebe elimizden geleni yapmaya çalışırız. Ancak, “aşk meşk meseleleri” iki kat daha zordur, çünkü burada sadece “karşı taraf” kontrolümüzün dışında değil, aynı zamanda “kendi tarafımız”, yani arzularımız da kontrol dışıdır. Gerçekten de kendi cinsel yönelimimiz bile tamamen kontrolümüzün ötesindedir ve onları çeşitli terapilerle (elektrik şoku veya oruç tutma uygulamaları gibi) kontrol edilebilir hâle getirme girişimlerinin artık şüpheli olarak görülmesi büyük bir şanstır. Aynı zamanda, kime âşık olacağımız hususu da –her ne kadar burada birkaç ufak tefek kontrol edilebilirlik yolları açılrsa da– elimizde değildir. Aslında bu durum, partner seçimimizin yalnızca arzularımız tarafından yönlendirilmediği, aynı zamanda “rasyonel” düşüncelere tabi olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Neticede, burada da kontrol edi-

⁹ Bu sözler, Alman Öğrenci Akademisinden mezun olan 18 yaşındaki (çok yetenekli) bir gence aittir. Bu gibi ifadeleri oradaki gençler arasında her yıl hayretler içinde işitmekteyim.

lebilir (rasyonel) ve kontrol edilemeyen (duygusal) unsurlar arasındaki karmaşık etkileşimden yeni kontrol edilemezlikler ortaya çıkmaktadır. Woody Allen, 1977 tarihli kısa öyküsü *The Lunatic's Tale*'de bunu ustaca göstermektedir: Bir cerrah, fiziksel olarak çekici bulmadığı kız arkadaşının beynini ve dolayısıyla entelektüel ve duygusal kapasitelerini, fiziksel olarak son derece çekici bir mankenin vücuduna nakleder. Böylelikle hem entelektüel hem de cinsel arzularını tek bir kişide birleştirmektedir. Neticede, özellikleri, önceki sevgililerinde olmayan, üçüncü bir kadına âşık olur.¹⁰ Bu hikâyeye göre arzu, çifte kontrol edilemez bir husustur. Kitabın sonunda bu noktaya tekrar döneceğim.

Mutlu bir şekilde âşık olma “pratiği”, neredeyse en saf hâliyle, bir rezonans olayının ölçütlerine karşılık gelir: etkilenme, öz yeterlik ve “meleklerin şarkı söylemesini sağlayan” bir dönüşüm-meydana gelişi ile sonucu itibariyle çifte kontrol edilemezlik meydana gelir. Bu nedenle âşık olmak, hayatı kontrol edilebilir kılmayı amaçlayan geç modern bir kültürle uyumlu değildir. *Etkilenen taraflar (ya da sadece bir taraf) daha sonra, aniden, bu ilişkinin –hatta bir ilişkinin– bir şekilde yaşam planına uymadığını* fark edebilir. Bununla birlikte, söz konusu ilişkiyi uygun hâle getirmek, kontrol edilebilir kılmak için ellerinden geleni yaparlar. Nişan ve evlilik gibi ritüeller ve yasal törenler veya bunun yerine, bir köprünün korkuluğuna bir kilit takmak veya ilişki durumunu Facebook'ta yayınlamak, romantik ilişkilerimizin kontrol edilebilirliğini garantilemeye yardımcı olur.

Evliliğin sosyal ve yasal kurumu, aşkın kontrol edilemezliğine bir tür kurumsallaşmış kontrol edilebilirlik engeli koyar; Elisabeth von Thadden'in işaret ettiği gibi, bu kontrol biçimi şimdiye kadar ataerkillik ve cinsiyet eşitsizliği tarafından domine edilse bile, her iki eşin de birbirleri için uygun olduğunu ve bir şekilde kontrol

¹⁰ Woody Allen, *Die Geschichte vom Verrückten, a.e.*, Nebenwirkungen, Reinbek bei Hamburg 1986: Rowohlt, s. 86–106.

edilebileceğini garanti etmeyi amaçlamaktadır. 1966 gibi geç bir tarihte, Almanya'daki Federal Adalet Divanı'nın Dördüncü Sivil Senato'su, evli kadınların kocalarına fiziksel olarak boyun eğmeleri ve kendilerine herhangi bir arzu duymasalar bile, tabiri caizse, zevkle ya da en azından sahte bir zevkle onlara hizmet etmeleri gerektiğine karar verdi.¹¹ Bu nedenle, evlilik zaman zaman aşkın ölümü olarak adlandırılmış veya düşünülmüşse de görünüşteki bu paradoksun daha derin nedeni, göstermeye çalıştığım gibi, şeyler üzerinde kontrol sağlamaya çalışmanın onları yalnızca rezonans niteliklerinden yoksun bıraktığı gerçeğinde yatmaktadır.

Aşkın, son birkaç yüzyılın en büyük savaş hatlarından birini oluşturduğu söylenebilirse, o zaman her gün dünya çapında 26 milyondan fazla potansiyel çifti birbirine bağladığı iddia edilen Tinder gibi arkadaşlık uygulamaları, modernitenin temel çatışmasında yeni bir tiyatroyu temsil etmektedir. Bu uygulamalar, en uygun eşleşmeleri bulmak, bireysel arama kriterlerine ve tıklama tercihlerine karşılık gelen olası kişileri sunmak için karmaşık algoritmalarla oluşturulmuştur. Buluşmalar ise yalnızca her iki potansiyel tarafın, birbirlerine olan ilgilerini belirttikleri ekranı sağa kaydırma hareketleriyle gerçekleşir. Bu, kendisine hitap etmeyen kişiyle buluşma riskini azaltırken beğendiği kişiyle buluşma olasılığını artırmaktadır. Burada da kontrol edilebilirlik ile kontrol edilemezlik arasındaki savaşı, hayat pratiği açısından görebiliriz.

“Sadece Küçük Bir Gösteri mi?": Dünya ile İlişkilerimizin Dijitalleşmesi

Modern yaşamın iki temel yönelimi arasındaki çatışma, yalnızca modern yaşamın dönüm noktalarında (doğum, lise mezuniyeti, evlilik vb.) değil, aynı zamanda günlük rutin hayatımızdan tatil planlamasına kadar, tüm küçük aktivitelerde de ortaya çıkmak-

¹¹ von Thadden, *Die berührungslose Gesellschaft*.

tadır. Dijitalleşme ile ilişkili teknolojiler ve süreçler, algıladığımız şekliyle, neredeyse tüm dünyayı tarihsel olarak benzeri görülmemiş bir biçimde erişilebilir ve kontrol edilebilir hâle getirerek yaşamlarımızı temelden değiştirdi. Dünya artık bir veya iki tık uzaklıkta hissedilmektedir. Dünya hakkında sürekli yeni sorularla karşılaşmamız, genel olarak insan yaşamının ya da en azından modern insan yaşamının bir parçası gibi görünmektedir. Tren ne zaman kalkacak? Market bugün saat kaç kadar açık? Nüfus müdürlüğün telefon numarası neydi? Yarınki hava durumu nasıl? Adenauer ne zaman şansölyeydi? Bayern Münih'in dünkü performansı nasıldı? Fransa'daki seçimlerin sonucu ne oldu? Otuz yıl öncesinde de bu tür soruların cevapları bulunabilirdi, fakat her birini ayrı ayrı araştırmak saatlerimizi alırdı. Bugün, Google sayesinde, dünyanın söz konusu bölümleri –kontrol edilebilirliğin ilk boyutu anlamında– birkaç saniye içinde erişilebilir hâledir. Dünya hakkındaki bilgilere artık arama motorları sayesinde ve üzerimizde, pantolonumuzda veya ceket cebimizde taşıdığımız ve yanımızdan ayırmadığımız akıllı telefonlar aracılığıyla ulaşılabilir. Dünyayla olan ilişkimizdeki değişim, yalnızca öznelere dünyayla nasıl ilişki kurduğunu etkilemekle kalmaz, aynı zamanda ters yönde de çalışır. Dijital çağda “dünya”, tarihsel olarak benzeri görülmemiş bir şekilde, yalnızca iletişimsel erişilebilirlik anlamında değil, aynı zamanda dijital olarak erişilebilir görüntüler, veriler ve bilgiler açısından da kontrol edilebilir hâledir.

Tüketici dünyasında da durum farklı değildir. Ekonomik kaynakların yeterli olması koşuluyla, akla gelebilecek tüm mallar tek bir tıklama ile kelimenin tam anlamıyla elde edilebilir. Birkaç saniye içinde, metalar dünyası, tüm çeşitliliğiyle, bizim alanımıza girer (kontrolün birinci ve ikinci boyutları) ve satın alma yoluyla, emrimize verilir (üçüncü ve dördüncü boyutlar). Bir tık ötenizde olan sadece bilgi ve metalar değildir. Bir tuşa basarak, tüm sevdiklerimizle ve daha az sevdiklerimizle iletişim kurabiliriz. Hiç şüphesiz, çok kısa bir süre içinde dijitalleşme, kontrol edilebilirlik ve kontrol edilemezlik arasındaki ilişkide radikal bir devrim yarattı.

Birçok bakımdan, kontrolün sınırları artık dünyanın direnişle değil, yalnızca fark edişimizle ve kartımızın bakiyesiyle tanımlanmaktadır. Artık, dünyaya erişimimizi kısıtlayan dünyanın kendisi değil, bizzat birey olarak bizleriz.

Belki de bu nedenle, modern dünya ilişkilerinde kişinin kendisinin en önemli saldırganlık merkezi hâline gelmesi şaşırtıcı değildir. Kontrol edilebilirliğin sınırlarını genişletmek istiyorsak tam olarak buradan başlamalıyız; çünkü şu anda, amacı hayatımızın her yönünü ölçmek ve böylece kontrol altına almak olan “ölçülebilen benlik”te [*Quantified self*] karşılaştığımız çeşitli öz-optimizasyon pratikleri aracılığıyla en radikal biçimini yaşamaktayız. Bu uygulamanın hedefi, vücut hareketlerini nicel olarak az ya da çok kaydetmek ve böylece onları parametrik olarak kontrol edilebilir hâle getirmektir: Kan basıncı, nabız, adım sayısı, kan şekeri, kalori değeri, uyku ve dinlenme aşamaları ve kaliteleri, melatonin ve serotonin seviyeleri, vb. Bu, kontrol edilebilirliğin farklı boyutları arasındaki içsel ilişkinin öğretici bir şekilde incelenmesini sağlar. Bir günde atılan adımların sayısını, bu sayıyı artırmaya veya optimize etmeye çalışmadan takip etmek neredeyse imkânsızdır. Onlara eriştikten sonra, bu tür verilerle davranışlarımızı değiştirmek konusunda ayartılmayacağımıza inanmak bir yanılsamadır. Onların yardımıyla, kendi vücudumuz da dâhil olmak üzere, dünyada karşılaştığımız direnci etkili bir şekilde azaltabilir, hatta bazen ortadan kaldıracabiliriz. Ağrı? Kesilebilir. Jet-lag ile gelen yorgunluk? Nötr hâle getirilebilir. Motivasyon eksikliği mi? Üstesinden gelinebilir. Böylece kendi bedensel süreçlerimiz ve psikofiziksel durumlarımızla olan ilişkimiz, haberimiz olmadan doğal bir süreçte, etkili dinleme ve yanıt verme ilişkisinden, teknolojik ve tıbbi hesaplama ve kontrollerinden birine dönüşmüştür.¹²

¹² Julia Schreiber, fiziksel egzersizin, dikkatimizi tamamen kontrol edilemez olağanüstü bir beden oluştuktan, fiziksel bir bedene sahip olmaya doğru bir kaymayı içerdiğini göstermiştir. (Julia Schreiber, *Körper praxis und Leiberleben im Kontext spätmoderner Optimierungsanforderungen*; Tez Frankfurt / M. 2018).

Yine de tam olarak bu, bizi gerçekten harekete geçiren ve dünyanın sınırsız bolluk içinde sunması gereken kontrol edilemez olanla rezonans karşılaşmaları için bir alan açmıyor mu? Bu, örneğin tatillerde tam olarak aradığımız şeydir. Tatil, bir sonraki seyahatlerinin onları nereye götürmesi gerektiği ve dünyanın hangi alanlarını, onlara hangi şekillerde “göstermesi” gerektiği konusunda modern öznelere için günlük yaşamın zihinsel ve libidinal “dayanak noktası” hâline gelmiştir. Turizm, anlamını ve önemini, öncelikle rutin iş ve aile hayatlarımızı, günlük işlerimizi yönetme umuduyla çaresizlik içinde yaşadığımız gerçeğinden alır. Bu, göstermeye çalıştığım gibi, sonu olmayan yapılacaklar listelerimize karşı sürekli bir mücadeleden ibarettir. Tam da bu nedenle, bize rezonans karşılaşmaları için zaman, mekân ve nefes bırakmayan saldırganlık noktalarından oluşan bir dünyayı gösterir. Tatil bize, gerçekten cevap veren bir dünyayla karşılaşabileceğimiz, hiçbir şey yapmak veya başa çıkmak zorunda olmadığımız, kendimizle baş başa olabileceğimiz vaatler sunmaktadır. Tek sorun, tatilin kısıtlı zamanı ve yüksek maliyeti göz önüne alındığında, bu deneyimin öncelikle garanti olması ve ikinci olarak da mümkün mertebe yoğun olması gerektiğidir. Bunun neticesinde, tatil animatörleri ve otel sahipleri, müşterilerinin rezonansı deneyimlemeleri için ellerindeki tüm imkânları kullanıp mevcut hâle getirmeye çalışmaktadırlar. Temelde kontrol edilemeyen şeyler, meta kalıbına sokulup en iyi şekilde “her şey dâhil bir pakette” sunulmaktadır. Bununla birlikte, herhangi bir yaralanma veya istenmeyen bir karşılaşma ve bu karşılaşmanın kendisini dönüştürme olasılığı en başından engellenmelidir. Küba, Tayland ya da Himalayalara gittiğimizde hiçbir şekilde orada kalma isteği yaşayacak kadar etkilenmek, işimizden vazgeçmek, servetimizi kaybetmek, hatta hastalanmak ya da soyulmak istemeyiz. Bunların hiçbirisi söz konusu olmamalıdır. Tatilcinin amacı, tatilden hesapta hoş olmayan sürprizlerle karşılaşmak ve huzursuz bir şekilde dönmek değil, yenilenmiş ve güçlenmiş olarak dönmektir. Bu nedenle, tatilciler, uzak ülkelerdeki insanlarla tamamen kontrol altında, gerçek-

ten etkileşime girmek zorunda kalmadan karşılaşılabileceklerini vaat eden kruvaziyer endüstrisinin patlaması şaşırtıcı değildir. Ancak, daha önce de açıkladığım gibi, kişinin kendini bu şekilde kapatması, rezonansa girememesi veya rezonanstan yoksun kalması anlamına gelir. Bu durumda kişi belki uyarılabilir, ancak kesinlikle etkileşime giremez. Ve böylece, kapitalist meta ekonomisi, tüketicileri zorunlu olarak hayal kırıklığına uğratabilecek fakat yine de sürekli olarak yeni ürünler (bu durumda: geziler) satın almaya teşvik edecek mucizevi işlevini yerine getirir. Kapitalist sistem, tüketicileri malları satın almaktan vazgeçirecek şekilde sunmaz, her hayal kırıklığından sonra yeni ve “daha büyük” olanları almaları için teşvik eder.

Bana göre, turizm tüm biçimleriyle modern toplumun kritik bir işlevini yerine getirmektedir; sadece önemli bir ekonomik sektörü temsil ettiğinden değil, öncelikle dünyayla ilişki kurmanın belirli bir yolunu sembolize, vaat ve ifade ettiği için. Bir seyahat web sitesini veya acentesini ziyaret edenler için, bir bakıma, tüm dünya gözlerinin önündedir. Türkiye, Mısır, hatta Seyşeller veya Paskalya Adası: bütün bunlar düşük maliyetli biletler ve kampanya fiyatlarıyla temin edilebilir. Tabii, bu imkân herkese açık olmasa da, zengin sanayi ülkelerinde “bunu karşılayabilen” birçok kişi için –ve diğerleri için de– böyle bir dünya ilişkisine ulaşmak bir hedef olmaya devam etmektedir. Geç modernitede dünya erişiminin genişlemesi burada canlı bir şekilde gösterilmektedir.

Bu arada, giderek daha fazla insan, özellikle de üst-orta sınıftakiler, erişimlerini aşırı genişletme riski altında olduklarını ve kontrol edilebilirliğin sınırlarının dışarıda değil, içlerinde yer aldığını ve üzerinde çalışmaları gereken şeyin bu olduğunu fark etmeye başladılar. Bunun neticesinde, dünya erişimimizi suni bir geçicilikle sınırlayan tatil paketleri giderek daha cazip hâle geldi. Tatilinizi, televizyon ya da internet olmadan bir manastırda

ya da şebekeden uzak ve araç olmadan tek başınıza bir dağ kulübesinde ya da St. James Yolu'nu yürüyerek ya da Alp dağlarında Münih'ten Venedik'e yürüyüş yaparak geçirdiğinizi düşünün. Bu durum, pratik olarak bizim için kontrol edilebilir dünyanın bir alanının aniden çok daha küçük hâle gelmesine ve duyulmamış bir lüks olarak algılanmasına ve deneyimlenmesine neden olur. Geç modernitenin, bu tür tekliflerle, aşırı kontrol edilemezlik deneyimini bile herhangi bir zamanda sonlandırabileceğimiz şekilde kontrol edilebilir hâle getirmeyi başarması ilginçtir.

Yaşlılık ve Bakım

Tüm girişimlere rağmen, yaşlılık olgusu ve yaşlanma sürecimiz hâlâ kontrolümüzün dışında kalmaktadır. Her ne kadar transhümanistler, yaşlanmanın tedavi edilebilir bir hastalık olduğunu iddia etseler de, kırışıklığı önleyen kremler ve yaşlanmayı durduran programlar olsa da sonsuza dek genç bir görünüm ve tükenmez bir canlılık vaat etmek mümkün değildir. Ve dünya çapında, özellikle zengin ülkelerde, yaşam beklentisi ortalama olarak birkaç on yıl artmış olabilir –otuz yıldan fazla, bir yaşamın üçte birinden fazla– öyle ki, burada da dünyadaki payımızın büyük bir zamansal genişlemesinden bahsedebiliriz. Bununla birlikte, bedensel çürüme süreçleri, yaşamın sonluluğu, modernitenin dünyadaki payımızı artırma programının en zor sınırını temsil eder. Tüm çabalarımız bu nihai saldırganlık noktasında başarısız olur.

Geç modernitenin, hastalık ve genel olarak hastalıkla ilişkisi hakkında çok şey söylenebilir. Giovanni Maio'nun ikna edici bir şekilde gösterdiği gibi hastalığın sağlıklı bir diyet, yeterli uyku ve egzersiz gibi yöntemlerle ya da tıbbi araçlarla yenilebilmesi, *ortadan kaldırılabilmesi ve prensipte kontrol altına alınabilmesi gereken bir şeydir*. Hastalıkla olan modern ilişki saf bir saldırganlık ilişkisidir –hemen ondan kurtul!– ve onu yenemediğimizde, kendimizi başarısız olarak görürüz. Maio'nun ifade ettiği gibi,

“hastalıkla başa çıkmak yerine bertaraf etmek için mücadele etme düşüncesi ve bu sebeple geliştirilen teknoloji ve ilaçlar, sonunda hastaları umutsuzluğa sürükler ve hastalıkla yaşamak zor bir süreç hâline gelir.”¹³ Maio’nun hastalığa dair sunduğu alternatif çözümü, burada tam olarak dinleme ve yanıt verme tutumu olarak ele aldığım tanımla örtüşmektedir. Bana göre hastalık, iştirilmesi gereken ve yaşarken de yanıt verilmesi gereken bir “kader”dir. Dünyanın bu gerçekliği ile her şeyin tamamlandığı sonucu çıkmaz. Daha ziyade, insanın kadere kendi tarzında tepki vererek kendini gerçekleştirebileceği ilk başlangıç noktası olarak görülebilir. Kaderimiz her şeyi dikte etmez. [...] Önemli olan bakış açımız ve başımıza gelenlere cevap verdiğimiz temel tutumdur. [...] Hastalık tedavi edilemediğinde, ona kendi kişiliğimizi yansıtacak şekilde tepki vermemiz için bir fırsat yaratır.¹⁴ Hastalığın kendisi, “tutumumuzdan” bağımsız olarak kontrolümüzün dışında kalır, ancak hasta insanların karşılaştığı kontrol edilemezlik biçimleri farklıdır. Bu fark ise acizlik ve öz yeterliliği deneyimlemek arasındaki gibi değildir. Paradoksal olarak, bir şeyi kontrol edilebilir kılma gücü bir kez daha dünyayla olan öznel ilişkimizde acizlik hissine yol açtığını göstermektedir.

Modern tıp söz konusu olduğunda, hastanın ve doktorun kim olduğu gerçekten önemli değildir. İkisi arasındaki karşılaşma, sadece hasta ve hastalık arasındaki “karşılaşma”dan ibarettir. Semptomlar ve reaksiyonlar ölçülür, monitörlerde görselleştirilir, sonuç hedeflenir ve buna göre tedavi edilir. “İdeal tedavinin”, yani hastanın semptomlarına ve durumuna tam olarak kalibre edilmiş bir tıbbi müdahalenin, şimdi veya yakın gelecekte insan doktorlar tarafından değil, bilgisayarlı programlar tarafından gerçekleştirilmesinin beklenmesi şaşırtıcı değildir.

¹³ Giovanni Maio, “Gefangen im Übermaß an Ansprüchen und Verheißungen. Zur Bedeutung des Schicksals für das Denken der modernen Medizin”, *Abschaffung des Schicksals*, Freiburg 2016: Herder, s. 10–48, burada s. 35.

¹⁴ A.g.e., s. 34 vd.

Yaşlılık ve ölümle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olan hasta bakıcılığı alanında durum çok farklı değildir. Alfons Maurer kısa bir süre önce, rezonans kavramının pratik uygulanabilirliğini test etmek üzere yaşlı bakımında dijital teknolojilerin kullanımına çalıştı ve modernitenin dünyayı kontrol altına almasına yönelik eleştirimde tam olarak neyi amaçladığıma dair kapsamlı ampirik kanıtlar sundu.¹⁵ Maurer ilk olarak hemşirelerin odaklarında ilerici bir değişim fark ettiğini ifade eder. Bakıcılar ve hastalar arasındaki etkileşim, artık her biri “kendi sesiyle konuşan” iki birey arasındaki bir etkileşim gibi değil, bu ilişkinin odak noktasından daha ziyade ölçülebilen, belgelenebilen ve her şeyden önce optimize edilebilen parametrelere dönüşmüştür. *Hastanın kan basıncı nasıldır? Nabızı nasıldır? İlaç dozları nasıldır? Hangi hizmetlere ihtiyaç duyulur ve bunların gerçekleştirilmesi ne kadar sürer? Ne tür sigorta avantajlarından yararlanma hakları vardır? Ne tür hizmetler faturalandırılabilir veya faturalandırılmalıdır? Hemşirelerin hangi hizmetleri yerine getirmek için nasıl niteliklere ihtiyaçları vardır? Hangi parametrelerin hangi formlara kaydedilmesi gerekmektedir?* Doktorlar ve hemşireler zaman baskısı altında bu belgeleri ve parametreleri bir araya getirmeye ve faaliyetlerini zaman, ekonomi, teknoloji ve tıp açısından optimize etmeye çalışmaktadırlar. Ve tersine, hastalar da “ideal bir bakım” bekledikleri için (ve onlara böyle bir bakım vaat edildiği için), temelde onlara kimin baktığı önemli değildir. Sağlanan hizmetler (parametrik olarak) her açıdan optimize edilmelidir, bu nedenle kavramsal olarak bir bireye, yani bakıcının sesine yer yoktur. Dijital süreçler bu kontrol mantığını ne üretir ne de uygular, sadece onu teşvik eder ve kolaylaştırır. Maurer’in ifade ettiği gibi, teknoloji farklı bir şekilde, yani rezonansa duyarlı bir şekilde de uygulanabilir. Bana göre teknolojinin kendisi rezonansa duyarlı olamaz veya en

¹⁵ Alfons Maurer, “Das Resonanzkonzept und die Altenhilfe. Zum Einsatz digitaler Technik in der Pflege”, Jean-Pierre Wils (ed.) *Resonanz: Im interdisziplinären Gespräch mit Hartmut Rosa*, BadenBaden: Nomos 2019.

azından rezonans yeteneğine sahip değildir. Parametrik olarak optimize edilmiş bakımın robotlar tarafından gerçekleştirildiği bir gelecek, son derece akla yatkındır. O zaman eksik olan şey, rezonans yeteneğine sahip iki bağımsız ses arasındaki karşılaşmadır. Japonya’da bakım robotlarının hastalara sunduğu hizmetin, hastalar tarafından çok beğenildiğini gösteren çalışmalar bu konuda kafa karıştırıcı olabilir. Bana göre, bu bulgular hasta veya yaşlıların söz konusu robotlardan rezonans beklemediklerini veya almadıklarını değil, robotların yardımıyla, kendileri için ciddi derecede hoş olmayan ve rahatsız edici olan yabancılaştırıcı bir durumdan kurtulduklarını göstermektedir. Bedensel süreçlerin ve kokuların ne pahasına olursa olsun gizlenmesi gereken son derece utanç verici bir şey olarak algılandığı ve başkalarına yük olmanın ahlaksız olduğu düşünülen bir kültürde, her türlü bakıma ihtiyaç duymak varoluşsal olarak yabancılaştırıcı bir deneyimi temsil eder. Robotların bu durumda gerekli görevleri insanların yerine gerçekleştirmesi, herhangi bir rezonans karşılaşmasına neden olmaz, sadece itici bir dünya ilişkisinin “kayıtsızlığına” yol açar.

Ölüm

Geç modern özneler, tıpkı kendilerinden önceki erken modern insanlar gibi, radikal kontrol edilemezlikle ve dünyadaki erişimlerinin kesin sonuyla birlikte ölüm gerçeğiyle karşılaşır. Yaşamın hem başlangıcı hem de sonu, her ne kadar kendi ölümümüzü veya başka bir kişinin ölümünü kesin gerçekleştirebilsek bile, kontrol edilemez bir alandır. Ölümün ne zaman geleceğini, nasıl geleceğini, nasıl olacağını ya da ondan sonra ne olacağını bilmiyoruz. Ölümün kendisi, kendi ölümlülüğümüzün gerçeğini kabul edebilsen ve gerçekten kabul etmemiz gerekse bile temelde, kategorik ve varoluşsal olarak kontrolümüzün dışında kalır. Bu nedenle, ölümle rezonanslı bir ilişki düşünüp düşünemeyeceğimiz ilginç bir sorudur. Ölümü dinleyebilir miyiz? Buna cevap

verebilir miyiz? Bu soruya olumsuz cevap verme eğilimindeyim, çünkü birincisi, “sesini” duyamıyoruz, ikincisi, ölümle ilgili olarak öz yeterlik mümkün değil. Bununla birlikte, muhtemelen, kendi ölümlülüğümüzün gerçeğini dinleyebilir ve cevap verebiliriz; çünkü bu, *yaşamı ve hayatta olma hissini* dinlemek ve cevap vermek anlamına gelir. Ancak bunun yerine, modern çabalar ölme sürecini kontrol edilebilir hâle getirmeyi amaçlar. Giovanni Maio bu konudaki eleştirilerini şöyle dile getirir: “Bugün, ölmek giderek yönetilmesi ve düzenlenmesi gereken bir görev olarak algılanmaktadır. Kontrol edildiğinde ölümle giderek fazla karşılaşılmaktadır. Yapmayı-isteme tutumunun özellikle ölme uygun olmadığını unutuyoruz. Ölüm, tam da hayatın bizim kontrolümüzden kaçması anlamına gelir, bu nedenle ölümler bile her şeyin kontrol altında olmasını talep etmek bir bakıma doğası gereği çelişkilidir.”¹⁶

Kişinin kendi ölümü üzerinde tam kontrol sahibi olmasının tek yolu intihardır. Bu önceden planlanmış eylemde, aslında, onu yok ederek, yaşamın kendisi üzerinde otoriter bir kontrol uygularız. Giderek yaygınlaşan ötanazi, aynı şekilde, sınırlı koşullar altında da olsa, ölmekte olan kişinin iradesine bağlı kalarak ölümü kısmen kontrol edilebilir kılar. Ötanazide olduğu gibi intiharda, yanıt eylemi olarak da anlaşılabilen öz yeterlik anları gözlemlenebilir. Aynı zamanda, burada, öznenin kontrolünün ötesinde bir şey olduğu, kontrolümüzün teknik olarak mümkün olanın ötesinde herhangi bir sınır olduğu fikrinin modern reddinin tezahür ettiğini görürüz. Her iki durumda da ölmek bir saldırganlık merkezi olarak meydana çıkar ve bu muhakkak üstesinden gelinmesi gereken bir görev olarak addedilir.

Bunun ötesinde, ölmeden önce hayatımızın son aşaması üzerinde kontrolü sürdürmeye çalışırız. Bize hangi tedavi biçimlerinin uygulanması gerektiğini, bu tür kararları kimin alacağını,

¹⁶ A.g.e., s. 31.

öldükten sonra organlarımızla ve bedenimizle ne yapılması gerektiği gibi hususları belirleyerek yaşamın son aşamasında bile kontrolü elimizde tutmaya çalışırız.

Vasiyetname ve miras düzenlemelerini çevreleyen sorular bu bağlamda özellikle ilgi çekicidir; çünkü bunlar mülkümüz ve kendi ölümümüzün ötesinde, “mirasımız” üzerinde bir tür kontrol sağlamamıza izin verir. Son irademiz, söz konusu vasiyetnamenin sahibi olan bizler öldükten sonra bile hâlâ kontrol altında tuttuğumuz dünya alanlarını tanımlar. Ancak ölüme giden yolda kontrol edilemezlik tüm çıplaklığıyla ortadadır. Hayattayken, son iradelerini ve vasiyetlerini, çeşitli miras veya devir biçimleriyle birlikte, yaşlılığın tüm iniş-çıkışlarına hazırlıklı olmanın bir yolu olarak kullanmaya çalışan insanlar –*Ya eşimden önce ölürsem? Ya eşim benden önce ölürse? Ya yeni gelinim benim aleyhime davranırsa? Uzun süre bakıma muhtaç kalırsam? Ya oğlum evi satarsa? Ya torunlarım mirastan pay almak için birbirine girerlerse? Ya yeni bir hayat arkadaşıyla tanışırsam? Ya çocuklarım arasında bir kavga çıkarsa? Ya kızım işini kaybederse ve artık kredisini ödeyemezse?*– genellikle sadece kendilerini ve sevdiklerini mutsuz ederler. Yaşamın varoluşsal kontrol edilemezliği sadece öngörülemez olmakla kalmaz, noter tasdikli bir belgede kayıt altına alınmış olsa bile her zamankinden daha belirsiz hâle gelir. Yaşamın iniş-çıkışlarını dinlemek ve bunlara cevap vermek, çok daha umut verici bir strateji gibi görünür.

VII. KURUMSAL BİR GEREKLİLİK OLARAK KONTROL EDİLEBİLİRLİK: MODERNİTENİN TEMEL ÇATIŞMASININ YAPISAL BOYUTU

Son bölümde, dünya alanlarını güvenli bir şekilde kontrol edilebilir kılma arzusu ile onlarla veya *yaşamın kendisiyle* rezonanslı bir tepki ilişkisine girme arzusu arasındaki gerilimi bireysel yaşam tarzı perspektifinden anlatmaya çalıştım. Bu bölümde ise sosyo-yapısal tarafa dönmek ve bu temel çatışmanın farklı toplumsal alanlarda nasıl kurumsallaştığını incelemek istiyorum. Temel tezim, modern toplumun karakteristik dinamikteki istikrar biçiminin, dünyadaki erişimimizin sürekli genişlemesini yapısal olarak empoze ettiği ve böylece dünyayı sınırsız bir şekilde kontrol edilebilir hâle getirmeye zorladığı, bunun neticesinde 1. Bölüm'de tanımladığım dünyayla saldırgan bir ilişkiyi kodladığıdır. Ama yine de dünyanın bizden kaçmaya devam etmesi, tüm çabalarımıza rağmen kontrol edilemez olduğunu defalarca kanıtlaması, toplumsal yaşamın uzun zamandan beri katı ve sert hâle gelmesi işlevsel bir gerekliliktir. Sonuç olarak, toplumsal yaşamın dinamikleri, tam da kontrol edilebilir ve kontrol edilemez olanlar arasındaki çatışmada sürekli değişen cephe hatları tarafından üretilir. Fakat bu ne kadar spesifik olarak gerçekleşir? Bu soruyu toplumsal yaşamın beş temel eğilimi içinde incelemek istiyorum.

“Bunu karşılayamayız”: Optimize etme zorunluluğu

Modernitenin temel çatışmasının yapısal boyutu, yalnızca dinamik istikrara odaklanmış bir toplumun, kontrol edilemezliği her yerde ihtiyaç duymasına rağmen kabul edemeyeceği gerçeğinde kendini gösterir. Büyüme, hızlanma ve inovasyon mantığının doğasında bulunan sürekli yükselmeye yönelik zorlama, verimliliğin ve çıktının veya süreç ve sonucun her düzeyde devamlı olarak optimize edilmesi gerektiği anlamına gelir. Buna karşılık, rezonans ilişkilerinin kontrol edilemezlik karakteristiği, oluşumu belirsiz olan ve sonuçları açık kalan süreçlere dâhil olmamızı gerektirir. Başka bir deyişle, rezonansın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ve bundan ne çıkacağını bilmiyoruz. Bu, hiçbir özel şirketin veya kamu kurumunun karşılayamayacağı bir şeydir. Optimizasyon, mümkün olan en kısa sürede en iyi sonucu elde etmek ve ilgili süreçler üzerinde sürekli kontrol sağlamak anlamına gelir. Ekonomide, politikada, bakımda, eğitimde ve buna benzer alanlarda süreç kontrolünün temel biçimlerini hesaplamak ve hâkim olmaktır. Kesin konuşmak gerekirse, zaman ve maliyet baskıları tek başına sorunu açıklığa kavuşturmak için yeterlidir.

Zaman baskısı altında havaalanına yetişmek zorunda kalan biri sohbete, düşünmeye, manzaraya, müziğe ya da yoluna çıkan biriyle muhabbet etmeye fırsat bulamaz, aksi takdirde uçağı kaçıracaktır. Aynı şekilde sınavda başarılı olmak isteyen bir kişi, kendisinin herhangi bir şeye veya kimseye “ulaşılabilir” olmasına izin vermemelidir. Dikkat dağıtıcı hiçbir şeye vakit ayırmamalı ve içeriği veya uzunluğu belirsiz olan herhangi bir faaliyete katılmamalıdır. Saat ücretli bakım hizmeti alanlar, hemşirelerle boş sohbete girmemeli ve eğitim süresinin belli olmadığı üniversitelere ve hangi becerilerinin kazanıldığı belirsiz olan kurslara başvurmamalıdır. Hiçbir sağlık sigortası şirketi, süresi ve başarısı şüpheli olan bir tedavi yöntemine giremez ve hiç kimse sonu belli olmayan bir araştırma programı için ödeme yapmak istemez. *Çıktısı kesin olmalı, zaman ve içerik açısından öngörülebilir ve*

kontrol edilebilir olmalıdır; bu da dinamik istikrarın kurumsal mantığının gerektirdiği şeydir.

Bununla birlikte, daha yakından incelendiğinde, tüm kurumsal faaliyet alanlarında, kontrol edilemezlikler, şaşırtıcı bir şekilde, sadece kaçınılmaz değil, aynı zamanda vazgeçilmezdir. Her öğretmen, eğitimde neyin, ne zaman öğretilmesi gerektiğini tayin eden müfredatın bir rol oynamadığını ve bunun dışına çıkılmasının kaçınılmaz olduğunu bilir. Bir AR-GE müdürü, gerçek yeniliklerin, çığır açan (“devrim”) icatların ne zorlanabileceğinin ne de tahmin edilebileceğinin farkındadır; her doktor (en azından ciddi hastalıklar durumunda) iyileşmenin de kontrol edilemeyen öz yeterliliğe dayandığını bilir. Eğlence endüstrisi, piyasa başarılarının ne parayla ne de teknolojiyle elde edilemeyeceği gerçeğinden beslenmektedir: Bir kitap, bir film, bir şarkı, tüm büyük yayıncılar tarafından reddedilmiş olabilir ama buna rağmen dünyada çok popüler bir hâle gelebilir. Ya da tersine, reklamlara milyonlarca yatırım yapılmış olsa bile başarısız olabilir. Girişte daha önce de belirtildiği gibi, başarı basitçe satın alınabilseydi ve teknik olarak hesaplanabilseydi, spor –özellikle profesyonel futbol – cazip hâle gelmezdi.

Akademik araştırma süreci, burada yer alan çelişkili problemi göstermek için özellikle uygundur. Örneğin, rezonans kavramını, kontrol edilemezliği veya büyüme sonrası bir ekonominin olasılığını incelemek isteyen bir bilim adamı, araştırmasının gerçekten kayda değer bir şey üretip üretmeyeceğini, ne bulacağını veya ne zaman bulacağını önceden söyleyemez. Ancak, genellikle vergi mükelleflerinin parasını boşa harcamamak için finansman kurumları, bir çalışmanın nasıl tasarlanacağı, hangi adımların atılacağı, hangi ortakların ve katkıda bulunanların dâhil olacağı, hangi sonuçların ne zaman beklendiği ve bu sonuçların nasıl ve nerede yayınlanacağı hakkında ayrıntılı bilgi sağlayan kesin ve resmîleştirilmiş araştırma planlamaları talep etmektedir. Araştırma süreci zaman, para ve çıktı açısından kullanılabilir hâle getirilmelidir. Bu, en azından politik bir gerekliliktir.

Kontrol üretme çabalarımız ile kontrol edilemezliği kabul etme ihtiyacı arasındaki gergin ilişki, siyasi süreçte de görülebilir. Partiler bugün bir siyasi program başlattıklarında, kamuoyu yoklamaları ve pazar araştırması yoluyla, halkın hangi kesiminin ne kadar destek veya ret vereceklerini, hangi argümanlara güvenebileceklerini kesin olarak hesaplayabilirler.

Bununla birlikte, siyasi tartışma süreci partilerin dahi şaşıracağı bir hâlde, her zaman farklı bir şekilde ilerler; politik bir süreçten bahsedebilmek için zaruri sayılan kamusal tartışma, kontrol edilemez *öz-dinamiğini* geliştirir. Siyasetin kontrol edilemezliği, milletvekillerini “zorunlu bir yetki” anlamında veya referandumların yardımıyla siyasi olarak öngörülebilir ve hâkim olmak için zorlamaya çalışan seçmenleri öfkeler.

Her ne kadar siyasi rekabet kalkınma vaatleri ve kontrol edilebilirlik sözleri yoluyla yürütülse bile, haberleri dikkatlice izleyen herkes, siyasi bir programın uygulanmasıyla birlikte ortaya çıkacak şeyin kontrol edilemez olduğunu bilir.¹ Daha fazla iş, daha yüksek emekli maaşları, daha iyi çevre koşulları, daha ucuz konutlar, daha kolay ulaşım, daha barışçıl uluslararası ilişkiler gibi siyasi projeler genellikle vaat edilenin tam tersini yaşar. Sosyo-politik yaşamın dinamikleri buradan çıkar ve kontrol edilemezdir.

Haber raporlarından memnun olmayanlar, Niklas Luhmann'ın sistem teorisinde ve Ulrich Beck'in refleksif modernleşme teorisinde bunun için iyi hazırlanmış teorik argümanlar bulabilirler. İlki, siyasetin, diğer tüm sosyal alanlar (ekonomi, bilim, eğitim, vb.) gibi, “otopoietik”, yani kendi standartlarına, “kodlarına” ve bakış açılarına göre işlediğini ve bu nedenle başkaları üzerinde kontrol uygulayamayacağını, sadece en fazla yanıltabileceğini iddia eder. Diğer çalışma, politik (ve teknik) eylemin yan etkilerinin her zaman amaçlanan etkilerden daha ağır bastığını ortaya koymuştur (Niklas Luhmann, *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat*, Münih 1981: Olzog; Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash, *Reflexive Modernisierung. Eine Kontroverse*, Frankfurt Main 1996: Suhrkamp).

“Herkes gelebilir”: Bürokrasinin Mantığı ve Adalet Talebi

Öngörülebilirlik ve yönetim gerektirerek kontrol edilemez olana karşı toleransımızı azaltan sadece dinamik istikrar mantığı veya ekonomik büyümeye yönelik zorlama değildir. Etik ve politik olarak sağlam temellere dayanan adalet ve eşit muamele ilkeleri her türlü keyfiliğin ve torpilin sistematik olarak ortadan kaldırılmasını gerektirir.

Max Weber’in bürokrasi yazılarında tartıştığı gibi bu ilkeler,² modern kamu politikası ve yönetiminin temel işlevsel etik ve yasal çerçevesini oluşturur. Bu ilkeler, siyasi ve sosyal dünyamızı, girişimciler ve yatırımcılar gibi aktörlerin yanı sıra planlamacılar ve tüketiciler için hesaplanabilir ve yönetilebilir hâle getirir ve sosyal hayatı güvenilir kılar. Gerçekten de kamu makamlarının, örneğin inşaat sözleşmelerinin yapılması, istihdam niteliklerinin belirlenmesi, izinlerin verilmesi veya performansın değerlendirilmesi söz konusu olduğunda, bireylere veya kurumlara farklı davranmanın bir nedeni olarak “kontrol edilemezlik” çağrısında bulunmaya başlaması açıkça haksızlık gibi görünecektir. Tüm bu durumlarda sadece eşit muamele değil, aynı zamanda makul ve öngörülebilir kodlanmış standartlar temelinde adil bir değerlendirme beklenmektedir.

Bir yasal ve idari düzenlemeler ağı, yaşamın tüm iniş-çıkışlarını bu şekilde “*a priori*” olarak kontrol edilebilir hâle getirmeye çalışır. Hangi kuralın ne zaman, nerede ve kime uygulanacağı açık olmalıdır. Bununla birlikte, kontrol edilemezlik, inatçı, “Janus yüzlü” bir düşman olduğunu gösterir. Eşit muamele talepleri, adaletsizliği tekrar tekrar ortaya çıkarır, çünkü yaşam kontrol edilebilir hâle getirilemez. Bu nedenle, çoğu zaman, iki kötülükten daha az kötü olanı seçmek anlamında Scylla ve Charybdis’in arasında kalınır. Örneğin, en katı kurallar ve kontroller koyarak devletin sosyal yardımlarını kötüye kullanamamasını sağlamak

² Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, s. 126–128 ve 551–579.

için çalışan kişi, kaçınılmaz olarak istenmeyen ama acımasız zorluklar doğuracaktır: *İlaçlarını alamayan eczanedeki yaşlı kadın, okul gezisine katılamayan öğrenci, kızının kumbarasına göz diken baba ve benzeri.*

Ve aksine, böyle bir zorluktan kaçınmaya çalışan herkes, sosyal yardımların haksız görünen birçok durumda kullanılacağını kabul edecektir. Her ikisini de kabul etmek istemeyenlerin sonsuz derecede karmaşık kurallar dizisi formüle etmesi gerekir ve sonucunda yine hedefine ulaşamayacaktır. Aynı şey, (ve daha da belirsiz bir şekilde) hangi durumlarda sığınma hakkı verilmesi ve hangi durumlarda verilmemesi gerektiği sorusu için de geçerlidir. İnsanların kendi ülkelerindeki yaşam koşulları nasıl incelenmeli ve karşılaştırılmalıdır? Aslında yasal, idari ve politik olarak kontrol edemediğimiz şeyler olduğu gerçeğini göz ardı etmeden bununla başa çıkmanın yollarını bulmamız gerekmektedir.

Çünkü, toplumsal yaşamı, yasal ve bürokratik yollarla giderek daha kapsamlı bir şekilde kontrol edilebilir kılma çabası, toplumsal süreçlerin kontrol edilemezlik dinamiklerini sadece bastırmakla kalmayıp aynı zamanda durma noktasına getirmesi sonucunu doğurmaktadır. Yasal düzenlemeler, usul kuralları ve prosedürler, canlı bir şekilde hareket eden sosyal yaşamın üzerine küf gibi yayıldı. Örneğin bu hususta, Almanya'nın önemli bir metropol şehrinin belediye başkanı, bir etkinlikte, bir metropolün, vatandaşlar için nasıl bir rezonans alanı hâline gelebileceği sorusu üzerine şunları söyledi: "Gençlik merkezlerinde ve buluşmalarında, yeni kamusal alanlar, okullar veya festivaller kurmak için fikirler sunduğumuzda çoğu insanın gözleri 'ışıldamaktadır'" Fakat ne yazık ki, bu gibi fikirler karşısında frene basmaktan başka çaresi olmadığından, çünkü bu fikirlerin uygulanabilmesi için yasal incelemelere, onaya ve güvenliğe ihtiyaç duyduğundan ve dolayısıyla bu süreçte tüm enerjinin "tükeniği"nden şikâyet etti.

Böylece, tepkisiz, kayıtsız veya itici bir sosyal dünya deneyimi anlamında kitlesel “yabancılaşmanın” doğuşu doğrudan ve neredeyse fiziksel olarak deneyimlenebilir. Bir yaz kampına, işyerine, huzurevine, mültecilerle çalışırken, hatta müzik ya da spor kulübüne dair “güzel bir fikre” sahip hemen hemen herkes, böyle bir deneyim yaşamıştır. Burada da fikirlerin nadiren de olsa hayata geçebilmesinin nedeni (bir seferine mahsus) kuralların ve düzenlemelerin göz ardı edilmesidir.

“Peki Bundan Kim Sorumlu?": Şeffaflık ve Dokümantasyon Talebi

Bununla birlikte, kuralları ve düzenlemeleri görmezden gelmek, kontrol edilebilir ve optimizasyona yönelik bir dünyada aynı zamanda hesap verebilirlik anlamına geldiğinden çok risklidir ve giderek zorlaşmaktadır. Bir kez daha ifade edecek olursak: sosyal yaşamın olduğu her yerde, tüm sosyal süreçlerdeki kontrol edilemezliklerle karşı karşıyayız. (Mekanik veya bürokratik bağlamda “her şeyin” kontrol edilebildiği ve hesaplanabildiği her yerde, tüm süreçler, sosyal yaşam hariç, güvenli ve sağlam bir şekilde işlemektedir.) Bu nedenle, tüm bu süreçlerde ve bunlara eşlik eden tüm kontrol edilemezlikler karşısında sormaya zorlanan bir toplum, “Bundan kim sorumlu?”, “Maliyetleri kim üstleniyor?” gibi soruları yöneltince sistematik bir zorlukla karşı karşıya kalır. Bu tür zorluklara okullarda, devlet kurumlarında, özel şirketlerde, huzurevlerinde, marketlerde, kulüplerde vb. tanık oluyoruz; belirlenmiş görevlilerin (yangın önleme görevlileri, ilk yardımcılar, fırsat eşitliği temsilcileri, gençlik koruma görevlileri, işyeri sağlık görevlileri vb.) eğitildikleri, hazırlandıkları ve kapsamlı bilgilendirme materyalleri ile donatıldıkları her yerde –özellikle protokol kayıtların ve dokümantasyonların bulunduğu yerlerde– bu tür zorlukları görmek mümkündür.

Bugün hemen hemen her yerde, çalışanlar ve profesyoneller artık işlerini zorlukla yerine getirebildiklerinden ya da yapsalar dahi zamansal olarak yetiştiremedikleri için hakkıyla yapmadıklarından şikâyet ediyorlarsa, bu, hiçbir şekilde, yalnızca ekonomik büyüme ve hızlanmaya yönelik modern zorlamanın bir sonucu değildir; aynı zamanda, tam da kendilerinin veya işverenlerinin tüm süreçleri ve koşulları tamamen şeffaf (kontrol edilebilirliğin 1. boyutu), atfedilebilir (2. boyut), yönetilebilir (3. boyut) ve verimli (4. boyut) hâle getirme konusundaki beyhude çabalarından kaynaklanmaktadır. Öğretmenler ve profesörler, öğrencileri için neredeyse hiç zamanları olmadığını; doktorlar ise hastalarına ayıracak vakitlerinin olmadığını düşünürler. Bilim adamları araştırmalarını sonuçlandıramaktan; bakıcılar, hastalarına bakamamaktan; oto tamircisi ise araba tamirine bile vakit bulamamaktan şikâyetçidir. İnsanlar giderek daha uzun raporlar, teklifler ve diğer belgeleri yazmak, incelemek ve değerlendirmekle meşgul olmaktadırlar. Her şeyi kontrol edilebilir kılmak zorunda olmanın yarattığı küf, her yerde toplumsal yaşamın kontrol edilemez üretkenliğine bulaşmıştır.

Sorumluluk ve hesap verebilirlik kurma arzusu başka sorunlu özellikleri de içinde barındırır. Kazaların ve talihsizliklerin meydana geldiği her yerde, onları üreten koşulların “esasen” kontrol edilebilir olduğu varsayımıyla suçlu veya sorumlu tarafları arama eğilimdeyiz. *Birisi bundan sorumlu olmalı.* Duisburg’daki 2010 “Loveparade”ında [Sevgi Geçidi Müzik Festivali], yirmiden fazla insanın hayatını kaybettiği ve beş yüzden fazla kişinin kitlesel bir panik sonucu ağır yaralandığı trajik olaylar, bunun bir örneğini sunmaktadır. Daha sonra, muhtemelen yanlış yönlendirilmiş ziyaretçi akışları ve/veya planlama hataları nedeniyle 16 soruşturma başlatıldı: *Birileri suçlu olmalı. Birilerinin hesap vermesi gerekiyor.* Konu hakkında yargılama niyetinde değilim, sadece şunu belirtmek isterim: Kamusal ve politik söylemde,

toplumsal yaşamda kontrol edilemezlik fikrine ve gerçeğine yer olmadığını ve olamayacağını belirtmek isterim.

Bu nedenle, deprem ve sel gibi doğal afetlerde bile refleks olarak “sorumlu taraflar” arıyoruz. Birisi inşaat yönetmeliklerini ihlal etmiş, güvenlik önlemlerini göz ardı etmiş, uyarı işaretlerini görmezden gelmiş olmalıdır. Her seferinde, siyaseten ve söylemsel olarak tüm öfkemiz, söz konusu felakete hazırlıklı olmayanlara ve öncesinden kontrol edilebilir hâle getirmeyenlere yönelmektedir. Esasen önlenebilir kazaların, örneğin, basit ihmaller sonucu ve *önlenabilir* durumlarda bile çocukların parklarda oynarken ya da boş zamanlarında spor yaparken kaza sonucu ölmesini kabullenmek elbette zordur. Ancak, bu olasılığı giderek daha radikal ve kategorik olarak ortadan kaldırmaya, esasen düşünülemez hâle getirmeye çalışmak için ne kadar bedel ödediğimizi anlamaya başlamanızın zamanı geldi.

“Bunun için para ödedim, bu benim hakkım”: Metalaştırma ve yasallaştırma

Temelde kontrol edilemezliği kontrol edilebilir hâle getirmeyi sadece iş ve üretimde değil, aynı zamanda tüketim tarafında kullanılabilir kılma girişiminde de görüyoruz. Dünya ile ilişkimizin hemen hemen her yönünün değiştirilmesi –neredeyse her nesnenin ve sürecin geç modern toplumda bir hizmet veya meta olarak sunulması gerçeği– *kontrol edilebilirlik için yasal bir hak anlamına gelir*. Bir şeyi satın almak, temelde onu kontrol edebilmek, kişinin emrinde bulundurmak anlamındadır; kontrol edilebilirlik, mülkiyet kavramının merkezinde yer alır.³ Bu nedenle kalite güvencesi, hem üreticiler hem de tüketiciler için merkezî bir öneme sahiptir; satın alınan bir ürün, dolaylı veya

³ Bkz. Tilo Wesche, “Der Wert des Eigentums.. Über die Propriation der Zeit”, *Westend. Neue Zeitschrift für Sozialforschung* 2018, s. 129-142.

açık bir şekilde satın alma sözleşmesinin konusu olan tüm özelliklere ve unsurlara sahip olmalıdır.

Kontrol edilebilirlik ve kontrol edilemezlik arasındaki ilişki, maddi olmayan şeylerin satın alınması söz konusu olduğunda özellikle ilginç hâle gelir. Pahalı bir konser veya tiyatro bileti aldığımızda tam olarak neye hakkımız vardır? *Sanatçıların dakik, iyi bir ruh hâli içinde ve ilham verici olmaları mı? Performansın, rahatsız edici arka plan seslerinden arındırılmış olması mı? En az doksan dakika sürmesi mi? Tatil rezervasyonu yaparken ne talep edebiliriz? Havanın güzel olmasını, diğer misafirlerin sağlıklı ve kibar, sokağın sessiz, yemeklerin lezzetli olmasını mı? Konser organizatörleri veya seyahat acenteleri nelerden sorumlular? Otoyoldaki trafikten mi? Kaçırılan veya rötarlı uçaktan mı? Ansızın gelen selden ya da şiddetli yağmurdan mı? Otel odasındaki ya da terastaki karıncalardan mı? Kopmuş gitar telinden mi?* Bu ve benzeri olaylarla ilgili tüketiciler tarafından yıldan yıla açılan sayısız dava, tüketicinin korunması ve kapsamlı kontrol edilebilirlik talebinin ne kadar arttığını göstermektedir. Özellikle de bu tür hizmetlerin tedarikçilerinin sürekli olarak kontrol edilebilirliği ima etmeleri, vaat etmeleri ve hepsinden önemlisi *satmaları* gerçeğinden kaynaklandığını da açıkça ortaya koymaktadır. Neticede, bu süreçler birçok açıdan birbirine benzemektedir; çünkü sağlanan hizmetlerin temel vaadi, tatilde rahat ve dönüştürülmüş hissetmek, bir konserden etkilenmek ve ilham almak, kısacası *rezonans deneyimlemektir*. Fakat nihayetinde kontrol edilemez olarak kalır ve kalmaya devam edecektir, çünkü tam olarak metalaştırılamaz. Bir konser veya tatil sırasında, bir dans dersinde veya masaj sırasında, kendisine vaat edilene odaklanan ve bunda ısrarcı olan, büyük olasılıkla kontrol edilemezlik deneyimini kaçıracaktır.

“Onlara dokunursun: onlar donuk ve sessizlerdirler / Her şeyi bir bir yok ettiniz”:

Temel bir çalışma prensibi olarak kimlik düşüncesi

Bu son düşünceler, kapsamlı kontrol edilebilirlik talebinin ve dolayısıyla modernitenin kurucu temel çelişkisinin hem kurum-sallaştığını hem de alışkanlıklaştığını bir kez daha açıkça ortaya koymaktadır. Bu tutum, içsel tutumumuzu şekillendirdiği gibi sosyal kurumlarımıza ve uygulamalarımıza da nüfuz eder.

Bu makalenin başında modernitenin *saldırganlık tutumu* olarak tanımladığım şey, varlığımızın her alanında, elle tutulur kontrolümüze kadar, dünyayla olan ilişkimizi tanımlar. Kontrol edilemezlik henüz-kontrol-edilemeyi, henüz-kontrol-altına-almadığımız bir şey olarak anlayarak deneyimin imkânsızlığı hâline gelmiştir. Böylelikle, onunla herhangi bir tepki ilişkisi geliştirememiş, sadece acizlik ilişkisi kurmuştur. Theodor W. Adorno’nun aşağılayıcı bir şekilde “kimlik düşüncesi” olarak adlandırdığı şey kavramsallaşmıştır.⁴ Kimlik düşüncesi, kişinin bir şeyin, bir olayın veya bir sürecin özünü kavradığı ve onu kavram-sallaştırarak entelektüel olarak kontrol edilebilir hâle getirdiği fikir olarak anlaşılabilir. Ancak bunu yaparken, kavramaya çalışılan dünyaya ya da diğerlerine karşı her zaman bir çatlak, bir boşluk bulunduğunu ve gerçek deneyimin ve canlılığın ortaya çıkabilmesi için tam olarak ve yalnızca bu çatlakta, kontrol edilemez olanda, kendinden kaçan şeyde olduğu gerçeği gözden kaçırılır. Böylece, Adorno’ya göre, tüm dünyayı kontrol edilebilir kılma ve kontrol edilemeyen şeylerle ilişkiyi kesme zorunluluğu *düşüncenin kendisiyle* başlar –düşüncenin içeriğiyle değil, düşünme biçimimizle, entelektüel tutumumuzla– ve böylece dünyanın en içteki algısına yuvalanır.

⁴ Theodor W. Adorno, *Negative Dialektik. Jargon der Eigentlichkeit* [1966], *Gesammelte Schriften*, Cilt 6, Frankfurt Main 2003: Suhrkamp, s. 7-412.

Adorno'dan yaklaşık 70 yıl önce, meseleyi aynı derecede açık ve canlı bir şekilde dile getiren şair Rainer Maria Rilke, meşhur “şey şiiirlerinden” birinde, insanlığın dünya üzerindeki şeyleştirici, düpedüz vurucu, dilsel ve entelektüel kavrayışının eleştirisini şu şekilde yapmıştır:

*İnsanların sözlerinden çok korkuyorum.
Telaffuz ettikleri her şey çok açık:
Ve buna köpek denir, buna ise ev,
ve başlangıç burada, sonu da orada.*

*Anlamları korkutuyor, alay oyunları da,
Her şeyi biliyorlar, geleceği ve geçmişi;
şimdi hiçbir dağ onlar için hayret edilesi değil;
bahçeleri ve mülkleri Tanrı ile sınırdır.*

*Her zaman uyarmak ve savunmak istiyorum:
Uzak durun. Bir şeylerin şarkı söylediğini duymayı seviyorum.
Onlara dokunursunuz: donuk ve sessizdirler.
Her şeyi bir bir yok ettiniz.⁵*

Bu düşüncelere göre, bürokratik düzenlemeler ağı ve sürekli optimize etme zorunluluğu aracılığıyla toplumsal yaşamın üzerine yayılan küf, kökenini zaten modernitenin entelektüel ve dilsel dünyayı kavrayışında bulmuştur. Igor Levit asla bir şeyi bitirmek istemediğini söylediğinde, kimlik düşüncesi zıt ilkeye göre işler: zaten her zaman her şey bitmiştir. Bu, günlük olaylarda açıkça görülebilir. Ay'ın görüntüsüyle büyülendiğinizi hayal edin ve yanınızdakine şöyle dediğinizi düşünün: *Ay'a bak! O da cevaben: Ne var! Bildiğimiz Ay işte! Her zaman durduğu yerde! Sadece 385.000 km. uzaklıkta, kraterlerle dolu, cansız kayalık bir gök cismidir. Milyonlarca yıldır böyle kaldıysa, bundan sonra da*

⁵ Rainer Maria Rilke, “Ich fürchte mich so vor der Menschen Wort”, *Samtliche Werke*, Cilt. 1, *Gedichte*, 1. Bölüm, Frankfurt/M. 1955, s. 194 vd.

değişmez, bu şekilde kalır gider. Sen neyden söz ediyorsun? Ne diyeceğimizi bilemedik. Aslında Ay budur. Ama sadece bu değil. Aynı zamanda, binlerce yıldır korku, arzu ve özlemin nesnesidir.

O Ay, *Fly Me to the Moon*, *Dark Side of the Moon* ve binlerce başka şarkı ve peri masalının Ay'ı. Biyolojik önemi ve üzerimizdeki psikolojik etkisi hâlâ bilimsel olarak tam anlamıyla bilinmemektedir. Hatta sosyal ritimleri ve takvimleri yapılandırarak ve değiştirerek göz ardı edilemez bir öneme kavuşmuştur. Fakat tüm bu anlamların peşinden giderek ve onları “somutlaştırmaya” çalışarak, aynı zamanda onu tanımlama, düzeltme, öldürme düşüncesindeyiz: Her şeyi bir bir mahvetmişsiniz. Ay ile bu şekilde bir tepki ilişkisine girmek mümkün değildir; arkadaşımıza “Bak!” diye seslendiğimizde ne demek istediğimizi de bu şekilde açıklayamayız.

Oysa, parçacık fizikçileri ile birlikte astrofizikçiler, insanın zaman, mekân ve nedensellik algısında, gözlemlenen özne ile gözlenen nesne arasındaki ayırmda doğru olmayan bir şeyler olduğunu söylüyorlar ya da daha doğru bir biçimde, gerçekliğe, *orada olana* ilişkin temel kavramlarımız oldukça istikrarsız ve belirsizdir.⁶ Maddenin en küçük parçacıklarının artık var olduğu bile söylenemez, en fazla *var olma eğiliminde oldukları* söylenebilir. Ne kavramsal olarak ne de ilişkimiz açısından gerçekliğin ne olduğu bir yana, daha yakınlaşmadığımızı iddia etmek için ezoterik biri ya da şakacı biri olmaya dahi gerek yoktur.

Kimlik düşüncesi bizi, ona cevap vermeden önce dinlememiz gereken kontrol edilemez bir ötekiyle ilişki kurma olasılığından mahrum bırakır. Bunun yerine nesnelerle artık bilinecek, ödenecek, edinilecek, yönetilecek ve ustalaşılacak şeyler olarak

⁶ Uluslararası üne sahip kuantum fizikçisi Anton Zeilinger'in çalışmaları bu bağlamda oldukça önemlidir. Bkz. Anton Zeilinger, *Einsteins Spuk: Teleportation und weitere Mysrien der Quantenphysik*, München 2007: Goldmann.

karşılaşırız ve bu (agresif) ilişkilerin her birine karşılık gelen bir uygulaması bile vardır. Şeyleri, tüm bu yönleriyle, fiilî olarak bizden kaçsalar da, onları bilmesek de, kontrol edemesek veya sahip olamasak da, esasen kontrol edilebilir olarak deneyimleriz. Ancak Adorno ve Rilke'ye göre bu, şeylerin tüm fenomenolojik karmaşıklığını değil; yalnızca kavramsal, ekonomik ve teknolojik olarak kontrol edilebilir hâle getirdiğimiz yönlerini deneyimlediğimiz anlamına gelir.

Karşılaştığımız dünyayı hiçbir zaman tüketmiş değiliz, fakat sık sık ve giderek artan bir şekilde onu sanki tüketmişiz gibi karşılaşıyoruz. *Ve buna köpek denir ve buna ev denir.* Bu, kontrol edilemezlik hakkındaki düşüncelerde bile böyledir. Aslında, bu denemenin ne hakkında olduğunu açıklamak bile benim için her zaman kolay olmamıştır. *Ne hakkında bir kitap yazmaktasınız? Her şeyi kontrol altına alamadığımız gerçeği hakkında mı? Bazı şeyler kontrol edebilirken, bazıları ise kontrol edilememektedir. Bazen bazı şeyleri tesadüf belirler. Bu her zaman böyle olmuştur, bu böyledir ve muhtemelen her zaman böyle olacaktır. Peki, bu konuda sen ne yazmak istersin?!!* Bu konuda ne yazacaksın! Yazmanın veya konuşmanın bu zor kavşağına ulaştıktan sonra, geri dönüp arzunun doğası üzerine bir kez daha düşünmek yararlı olabilir.

VIII. ARZUNUN KONTROL EDİLEMEZLİĞİ VE KONTROL EDİLEMEZ OLANA DUYULAN ARZU

Kendi arzularımız üzerinde hiçbir kontrolümüzün olmadığı ve aynı zamanda bu arzunun yapısı, yönü ve nesnelerinin sadece bir şans meselesi olmadığı, en katı ekonomik, bürokratik veya kavramsal referanslar için bile gayet açıktır. Woody Allen'ın *The Lunatic's Tale* örneğinde gördüğümüz gibi, libidomuzu yönlendiremeyiz veya kontrol edemeyiz. Cinsel olarak kimi arzuladığımız, bizi uyandıran veya çeken şey, kendi irademizin ötesinde bir şeydir. Aynı şekilde, yiyecek ve içecek, müzik ve edebiyat, giyim ve moda, nerede ve nasıl yaşamak istediğimiz, isteklerimiz, özlemlerimiz, sempatilerimiz ve antipatilerimiz ile birlikte büyük ölçüde bize basitçe "verilmiştir". Eğer modernite, dünyayı kontrol edilebilir kılmaya yönelikse, bu düzenleme öncelikle libidomuz için kontrol edilebilir hâle getirme arzumuzdan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, eylemlerimizde ve seçimlerimizde, sadece arzularımız veya şehvetlerimiz tarafından basitçe yönlendirilmediğimizi ve tanımlanmadığımızı görürüz. Daha ziyade, yaşam tarzımızda, irademizi ve inançlarımızı, arzunun yapısı ve içeriği ile sürekli yüzleşme içinde geliştirdiğimiz ve bu yüzleşmede arzunun

sürekli olarak dönüştürüldüğü gerçeğine cevap vermeye çalışırız –Woody Allen'in gösterdiği gibi, çoğu zaman öngörülemeyen bir yönde olsa da. Bu nedenle, arzuyla olan ilişkimiz neredeyse en saf hâliyle bir rezonans ilişkisinin tüm özelliklerine sahiptir. Çağrıldığımızda veya bir şeyden etkilenmeye izin verdiğimizde, arzumuz her zaman, doğrudan oyundadır. Buna fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak cevap veririz. Bununla birlikte arzunun yapısı da sürekli olarak dönüşür ve değişir. Bu süreçte, genellikle kendi arzularımızın kurbanları olarak hissetmek yerine çok iyi ve doğal bir şekilde kendi öz yeterliliğimizi deneyimleriz –onları basitçe kontrol edemesek bile. Gerçekten de bizim durumumuz, Igor Levit'in *Ay Işığı Sonatı*'na dair söylediklerinden farklı gözükmemektedir. Sürekli kendimizin yeni yönlerini keşfediyoruz, onlara cevap veriyoruz ve kendimizi daha iyi tanıdıkça ve olaylara karşı kendi tepkilerimizi anlamayı öğrendikçe becerilerimizi ve uzmanlığımızı derinleştirebiliyoruz, fakat kendimiz için hiçbir zaman “tamam, burası ulaşabileceğim son noktadır” diyemeyiz. Bununla birlikte, kendimizle olan ilişkimizdeki kontrol edilemezliği yalnızca tesadüf olarak değil, gerçek bir *tepki ilişkisi* olarak deneyimlememiz veya kavramamız, bana önemli geliyor. Herhangi bir ilişkide olduğu gibi burada da rezonans yetersizliği iki karşıt biçim alabilir. Eğer arzularımıza *her zaman teslim olsaydık*, saf “şehvetliler” (ya da filozof Harry Frankfurt'un anlamında “ahlaksızlar”) olarak görünürdük.¹ Bu durumda, sorumluluk sahibi özneler olmaktan çıkar ve yaşayamaz hâle gelirdik. Arzularımıza cevap verecek “kendi sesimizden” yoksun olurduk. Bu ses, Charles Taylor'ın eserlerinde ustaca işaret ettiği gibi, her şeyden önce “güçlü değerlendirmeler” tarafından şekillendirilir.² Güçlü

¹ Harry Frankfurt, “Freedom of the Will and the Concept of a Person”, *Journal of Philosophy* 68/1971, s. 5-20.

“Güçlü değerlendirmeler” kavramı için Charles Taylor'a bkz., Was ist menschliches Handeln?, *Negative Freiheit? Zur Kritik des neuzeitlichen Individualismus*, Axel Honneth (ed.), Frankfurt Main 1988: Suhrkamp, s. 9–51; Hartmut Rosa, *Identität und kulturelle Praxis*, s. 98-126.

değerlendirmeler, dünyada arzu edip etmediğimizden bağımsız olarak, hatta ve özellikle de onları *arzu etmediğimizde* bile niha-yetinde önemli olan şeyler olduğuna dair deneyime dayalı inanç-lardır. *Tanrı'nın emirleri*, Kant anlamında *ahlaki yasa* ya da *ödev ahlaki*, *evrensel dayanışma*, dinlememiz gereken *tabiat* – bunla-rın hepsi, insanlara ağır gelse bile, kendilerini yönlendirdikleri ve uymaya çalıştıkları “şeylerin” örnekleridir. Bununla birlikte, her zaman ve yalnızca bu değerlere ve onlardan türetilen normlara ve ilkelere bağlı kalırlarsa ve arzularına asla teslim olmazlarsa –belki de kişinin arzuları tarafından yönlendirilmemesi gerektiği fikri güçlü yönelim değeri olduğu için– sertleşirler ve kendilerine ve dünyaya karşı rezonansa giremezler. Bunun sonucu kendine ya-bancılaşmadır: irademiz, davranışlarımız ve kendimiz hakkında-ki anlayışımız dağınık, çünkü kendi isteklerimiz (ve eylemlerimiz, arzularımız tarafından belirlenmelerine izin verdiğimiz ölçüde) bize yabancı görünür.

Arzunun bulunamaması, sadece başarılı olmaması değil, aynı zamanda yapay zekânın ve robotların arzu edebileceğini hayal etmenin de zor olduğu gerçeğine yansır. Bana göre bunun mümkün olması düşünülebilir değildir. Şimdiye kadar robotların son derece yaratıcı ve yenilikçi olabileceğini, daha önce hiç görül-memiş kalıplar ve bağlantılar üretebildiklerini ve problem çözme konusunda ulaşamayacağımız yaklaşımlar bulabildiklerini bili-yoruz. Hatta, onlara hedefler belirlesek ya da potansiyel olarak kendi hedeflerini belirlemelerine izin versek bile, arzu etme yete-neğine sahip olamazlar. Bu nedenle, yapay zekâ dünyası, dinamik bir sosyal yaşamı yönlendiren, çok önemli motive edici enerjiden yoksun olacaktır.

Bu enerjiyi anlamak için, arzunun kendisinin her zaman kontrol edilemez bir şeye yönlendirildiğini kabul etmek son dere-cede önemlidir. Sahip olmadığımız (ya da en azından şu anda sa-hip olmadığımız) şeyleri arzularız –ya tamamen sahip değilizdir ya da tamamen kontrol edemiyoruzdur. Igor Levit'e göre, *Ay Işığ*

Sonati ancak ondan kaçmaya veya yabancı bir şey olarak onunla yüzleşmeye devam ettiği sürece “arzu edilir”dir. Bununla birlikte, aşkta olduğu gibi oyunlarda kontrol edilemezlik, saf olasılık veya kör tesadüf anlamına gelmez. Burada karşılıklı ilişkilerden bahsediyoruz, aşırı durumlarda, –örneğin bizim için ulaşılamaz olan birini sevdiğimizde– bir yanıt almak sadece hayal edebileceğimiz bir şey olsa bile.

Aslında, bana öyle geliyor ki, arzunun temel yapısı burada ortaya çıkmaktadır. Arzu, henüz ulaşılamaz bir şeyi ulaşılabilir bir yere getirme isteği tarafından yönlendirilir. Ve belki tam da bu bize, modernitenin sınırsız yükselme oyununu, her şeyi ve herkesi kontrol edilebilir kılma çabasını, ihtiyaç duyduğu motive edici enerjiden yoksun bırakmanın ve bunu bir şekilde libidomuzla olan bağlantısını “kopararak” yapmanın anahtarını sağlamaktadır. Benim iddiam, insan arzusunun temel yapısının ilişkiler için bir arzu olduğudur. “Elimizde olmayan” bir şeye ulaşmak veya ulaşılabilir kılmak istiyoruz. Bu şey yeni bir gitar, tablet bilgisayar, göl veya sevdiğimiz biri olabilir. Tüm bu durumlarda, arzu, arzulanan şeyle tepkisel bir ilişkiye girmeyi amaçlar. Bununla birlikte, her hâlükârda, arzunun, diğer kişinin içinde veya onunla birlikte “keşfedecek” hiçbir şey kalmadığında, ona tüm özellikleriyle hükmettiğimizde ve kontrol ettiğimizde, ona tamamen sahip olduğumuzda sona erdiğini iddia ediyorum. Bu nedenle, bir kez daha, “yarı kontrol edilebilirlik”ten de bahsedebiliriz. Herhangi bir x şahsı veya gitar hakkında hiçbir şey bilmiyorsak veya onları hiç görmemişsek bu şahsı veya gitarı arzu edemeyiz. Bu nedenle, birinci boyutta, bir arzu nesnesi en azından kısmen ve geçici olarak mevcut olmalıdır; aksi takdirde arzumuz, sadece arzunun kendisini arzulayan “isimsiz bir özlem”dir. Bununla birlikte, dört boyutun hepsinde tam kontrol, arzuyu ortadan kaldırır. *Oyunlar anlamsızlaşır, müzik çekiciliğini kaybeder, aşk soğur.* Kontrol edilemezlik arzu açısından *anlamsızdır*, tam kontrol ise çekici değildir. Bu, dünyayla başarılı bir ilişkinin, şeyleri kontrol

edilebilir hâle getirmeyi değil, onları ulaşılabilir hâle getirmeyi amaçladığı anlamına gelir. Karşıtıma bir şekilde ulaşabilmeliyiz. Karşıtımız ne kararsız, dolayısıyla ne tamamen keyfî ne de tamamen kontrol edilebilir olmalıdır ve bu yapıdan “çağrılabilirlik”, öz yeterlik ve dönüşüm arasındaki etkileşimi harekete geçiren, böylece canlılık deneyimini mümkün kılan bir yanıt ilişkisine girmek mümkün olmalıdır.

Eğer buradaki argümanlarım sağlamsa modern kültür, dünyayı ulaşılabilir kılma yönündeki özlemini, onu güvenilir bir şekilde kontrol altına alma talebine, dünya erişimini genişletme programına sistematik ve dört boyutun hepsinde kontrol edilebilir hâle getirilen bir talebe dönüştürmekte temel bir hata yapmıştır. Bu ulaşılabilirlik ve kontrol edilebilirlik karmaşası, belki de en önemli ifadesini, ilişkilere yönelik temel insan arzumuzun nesneler için bir arzuya çevrilmesinde bulur. İlişkilerin aksine, nesneler kapsamlı ve güvenilir bir şekilde kontrol edilebilirdir. Bu nedenle, tüketimin ve meta kapitalizminin mantığı, rezonans özlemimize bir kontrol edilebilirlik vaadi biçiminde yanıt vermeye dayanır. Aslında, bu bir fetişleştirme sürecine karşılık gelir. Arzu ettiğimiz nitelikler –öz yeterliliği deneyimlememize izin verecek şekilde “çağırılma” ve dönüştürülme yeteneği– nesnelere ve metalara (gemi turları, çöl safarileri, Ayurveda tedavileri, vb.) atfedilir; istenilen doyum, (belirsiz ve ulaşılamaz) dönüşüm sürecinden değil, onların (güvenli ve ulaşılabilir) sahiplenilmesinde aranır.³ Ancak satın alınan ürünlere erişim ve bunlar üzerinde kontrol sahibi olmak, (sözle söylenmeyen) rezonans vaadini yerine getiremez. Kapitalizmin başardığı sihirli numara, tüketiciler olarak bizi, onları arzulamayı ve satın almayı bırakacak kadar değil, daha yeni ve her zamankinden farklı olanları doyumsuzca arzulayacak şekilde, sonsuz derecede tırmanan bir umut ve hayal kırıklığı sar-

³ Bu, Karl Marx’ın ana eseri *Das Kapital*’in ilk cildinin ilk bölümünde geliştirdiği şekliyle “meta fetişizmi”nin değiştirilmiş bir versiyonudur.

malında (aslında aradığımız şeyi asla bulamadığımız) tüketiciler olarak bırakmaktır.⁴

Tamamen kontrol edilebilir bir dünya sadece çekiciliğini kaybetmeyecektir, aynı zamanda rezonanssız da kalacaktır. İçinde arzulanacak hiçbir şey kalmayacak, arzunun hiçbir nesnesi olmayacak ve duyarlı bir karşılık bulma konusundaki temel ihtiyacımız tatmin olmayacaktır. Modernite bize, dünyaya olağanüstü bir erişim ve kontrol sağladı. Çağdaş toplumda libidonun, yani yakıcı arzunun, “ateşli” şehvetin azaldığına dair çok sayıda gösterge var; öyle ki birçok araştırmacı duygu sonrası, cinsellik sonrası bir çağdan bahsetmektedir.⁵ Aynı zamanda, hayal kırıklığı ve depresyonun artmakta olduğuna dair daha da fazla gösterge bulunmaktadır. Bu, politik olarak, yaşamın bize vaat ettiği şeyi yerine getirmediği, modern toplumun ondan umduğumuz şeyi sağlayamadığı gerçeğinde ifade edilir. Özellikle ekonomik ve dijital kontrol edilebilirliğin benzeri görülmemiş bir erişime ulaştığı geç modernitenin varlıklı bölgelerinde, (genellikle iyi durumda ki) öfkeli vatandaşlar sokaklara dökülüyor ve çoğunluğu ele geçiriyorlar. Neden bu kadar kızgınlar? Hangi sözler tutulmadı? Dünyaya karşı kızgınlıklarının kökeninde ne var?

Arzumuzun yapısının ve buna karşılık gelen korku ve hayal kırıklıklarımızın psikolojik, felsefi ve sosyolojik yollarla yeni bir analizi, rezonanssız bir yükseliş, toplumunun labirentinden çıkmak için umut verici bir çıkış yolu olabilir ve dünyayla ilişkimizi değiştirmemize yardımcı olabilir.⁶ Dünyayı bir saldırganlık merkezi olarak görmediğimizde, yani onu sahiplenmek, tahakküm

⁴ Ayrıca bkz. Albert O. Hirschman, *A Propensity to Self-Subversion*, Cambridge, Mass 1996: Harvard University Press.

Irene Berkel (ed.), *Postsexualität. Zur Transformation des Begehrens*, Gießen 2009: Psychosozial-Verlag; Peter Kuemmel, “Jeder mit jedem. Aus dem postsexuellen Zeitalter: Thomas Ostermeier inszeniert Biljana Srbljanovics ‘Supermarket’ in Wien”, *Die Zeit* 26/2001.

Rosa, *Resonanz*, s. 187-210.

altına almak ve *kontrol etmek* amacı taşımadığımızda, karşılıklı *duyarlı erişilebilirliğe* yönelik, dönüştürücü ve kendi kendine etkili dinleme ve yanıtlama tutumunda karşılaştığımız bir rezonans merkezi olarak kendini gösterecektir. Böylece modernitenin yükselmeye odaklanmış oyunu anlamsızlaşacak ve daha da önemlisi psikolojik dürtü enerjisini kaybecektir. O zaman başka bir dünya mümkün olacaktır.

Muhtemelen son derece itici olabilecek bu dünya, tamamen başka bir sebepten dolayı da mümkün olabilir. Çünkü dünyayı kontrol edilebilir hâle getirme denemesi, tam aksine sınırı olmayan bir kontrol edilemezliğe yol açmaktadır.

IX. KONTROL EDİLEMEZ OLANIN BİR CANAVAR OLARAK GERİ DÖNÜŞÜ

Eğer bu noktaya kadar yaptığım gözlemler, dünyanın geç modern özneler için sınırsız bir şekilde kontrol edilebilir hâle geldiği izlenimini vermişse, bu, en iyi ihtimalle, gerçeğin sadece yarısıdır. Çünkü dünyayı kontrol edilebilir kılma sürecinin ciddi, paradoksal bir ters yüzü de vardır: Birçok bakımdan, geç modern dünya giderek daha fazla kontrol edilemez, öngörülemez ve belirsiz hâle gelmektedir. Kontrol edilemezlik, günlük yaşamın birçok alanında, neredeyse kendi kendine yaratılan bir canavar olarak, yeni ve korkutucu bir biçimde geri döner.

Günlük hayatımızın her yerinde sinir bozucu, kaygıya neden olan kontrol edilemezliklerle karşı karşıya kalmamızın nedeni, her şeyden önce, teorik kontrol ile gerçek kontrol arasındaki kategorik uçurumunda, daha doğrusu teoride kontrol edilebilirliğin ve pratikte kontrol edilemezliğin boşluğunda yatmaktadır. Arabasının elektrik tesisatı çalışmadığı hâlde, camları indirmeye çalışan veya otomatik el frenini serbest bırakmaya çalışan herkes bunu deneyimlemiştir. Sadece birkaç yıl önce bileğin veya çekiçlerin birkaç hareketiyle çözülebilen küçük sorunlar, şimdi bir çekici çağırma ve gelmesi haftalar sürebilecek pahalı yedek

parçaların sipariş edilmesini gerektirmektedir. Ve hırsızlık önleme kilidi geri dönülmez bir şekilde kapandığı için kendilerini arabalarında kısılmış hâlde bulan herkes, bu yeni kontrol edilemezlik türünün ne kadar korkunç formlar üretebileceğini ilk elden deneyimlemiştir. Yüzyıllardır kontrol edebildiğimiz, elimizin altında olan şeyler şimdi tamamen kontrol edilemez hâle gelmiştir. Burada sadece birkaç örnek vermek yeterli olacaktır: Açılamayan kilitler, kapatamadığımız ışıklar ve makineler, tamamen kararsız çalışan bilgisayarlar, kendi kendine açılan televizyonlar, silemediğimiz e-postalar vb. Ve burada genellikle kendisini cahil ve aciz hisseden sadece kullanıcılar değildir. Bayiler ve ustalar, söz konusu parçaları üreticilere iade etmekten veya değiştirmekten başka bir şey yapamazlar. Tüketiciler için olduğu kadar onlar için de bu kontrol edilememelik aşırı derecede hayal kırıklığı yaratmaktadır, çünkü öz yeterlik beklentilerini ciddi şekilde baltalamaktadır. Sadece nesnelerin kontrol edilemezliği değil, aynı zamanda bizi umutsuzluğa ve “soğuk” (ve bazen de sıcak) öfkeye sürükleyen, onlara ulaşmadaki tam yetersizliğimizdir.

Ancak pratik kontrol edilemezliği yaratan sadece teknolojik karmaşıklık değil, aynı zamanda özellikle geleceği şekillendirme konusunda kontrol edilemezlik yaratan sosyal süreçlerin karmaşıklığı ve hızı da buna dâhildir. Kariyer ve meslek seçimi örneğini tekrar ele alalım: Bir zamanlar birkaç meslek arasında seçim yapıp kesin meslek ve kariyer sahibi –bir fırıncı çırağı, meslek olarak fırıncı olurdu, sanayide kaporta ustasının yanında çırak olan, emeklilik yaşı gelene kadar sanayide işini garantilemiş olurdu– olabileceğiniz durumun aksine bugün, profesyonel yaşamın nasıl ilerleyeceğini veya şekilleneceğini tahmin etmek bir yana, mevcut eğitim sistemine genel bir bakış elde etmek neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Planlayabileceğimiz ve en azından kısmen kendimizi şekillendirebileceğimiz öngörülebilir bir kariyer yolu, kararsız, kontrol edilemez bir yolculuk hâline geldi. Korku, koşulların öngörülemezliğine ve kontrol edilemezliğine rağmen, sonuçlar-

dan sorumlu tutulmalarından, kişinin bunu bilebileceğinden, tanıyabileceğinden, hatta bilmek zorunda kalmasından kaynaklanır. Böylece teoride kontrol edilebilirlik, pratikte kontrol edilemezliğe, her köşede gizlenen ama ne görebildiğimiz ne de kontrol edebildiğimiz türden tehditkâr bir “canavar”a dönüştürür.

Bu tür canavarlar, yaşamın “dijitalleşmesi” sırasında, giderek daha fazla sürecin ve koşulun parametrik olarak görünür olduğu, yani birinci boyutta kontrol edilebilir hâle getirildiği her yerde ortaya çıkar. Bu şekilde, giderek daha fazla fizyolojik parametrenin (vücut kitle indeksi, kan basıncı, kalp atış hızı, kan şekeri, serotonin ve melatonin seviyeleri vb.) bilgisine sahibiz ve bunlara karşılık gelen değerleri etkileyebiliyoruz. Ayrıca, tüm gıdaların bileşenleri ve bu maddelerin vücut parametrelerimizle etkileşimleri hakkında giderek daha fazla “parametrelî” bilgi alıyoruz. Ancak, bu bilgiler oldukça çelişkili ve kafa karıştırıcı olabilir, bu da birçok insanın ne zaman ne yiyeceği konusunda giderek daha çaresiz hâle geldiği anlamına gelmektedir. Yemek pişirmek ve yemek, çocuk doğurmak ve eğitmek, uyumak, yürümek, ısınmak, havalandırmak, okşamak ve sevmek gibi günlük pratikler, yüz yıllardır süregelen ve öz yeterliliğimizi dünya ilişkimizle etkili bir şekilde deneyimlediğimiz güvenli bir kaynağımız iken, bu pratikler, artık büyük bir güvensizlik ve acizlik deneyimleri hâline gelmiştir. Kendi günlük yaşamlarımız ve eylemlerimiz giderek daha fazla kontrolümüzün ötesinde görünmektedir ve “teorik” kontrol edilebilirliğin koruyucuları gibi görünen uzmanlar bile hesaplama yoluyla kontrol izlenimi yaratmamaktadırlar. Teknolojik erişimimizin genişlemesi, öz yeterliliğimizi artırmak değil, onu baltalamaktır. Tepkisiz bir dünyada kendimizi güçsüz veya suçlayıcı hissetmekteyiz. Nesnel bedenimiz hakkındaki bilgiler bize olağanüstü bedenimizin (her ne kadar tepki verme potansiyeline sahip olsa da, kategorik olarak kontrol edilemez) durumu hakkında hiçbir şey söylemez. Bunlar, “içsel” algısal ilişkimizin olmadığı dış veriler olarak karşımıza çıkan tıbbi ve teknolojik

parametrelerdir. Kendi bedenimiz pratik olarak bizim için erişilmez hâle gelir. Dikkat çekici bir şekilde, dünyayı kolektif olarak şekillendirdiğimiz siyasetin makro alanında da durum farklı değildir. Teknolojik ve ekonomik erişimimizin genişlemesi, geleniğin zayıflaması ve çoğulculuğun yükselişiyile birlikte, çağdaş sosyal dünyayı benzeri görülmemiş bir derecede “kontrol edilebilir”, yani şekillendirilebilir hâle getirmiştir. Hiçbir kilise, hiçbir kral ya da kraliçe ve birçok bakımdan doğa bile bizim için mevcut olana, kontrol edebileceğimiz şeylere herhangi bir sınır koyamaz. Yine de, şaşırtıcı bir şekilde, siyasi aktörler kendilerini tamamen aciz hissetmektedirler (veya kendilerini bu şekilde sunuyorlar). Margaret Thatcher’dan (“*Alternatif Yoktur*”) Gerhard Schröder’e kadar, siyasi yönetim düzeyinde, siyasi eylemin temel parametrelerinin piyasalar, küreselleşme süreçleri ve rekabet mantığı tarafından belirlendiği inancı hâkimdi ve bu nedenle alternatifi yoktu, dolayısıyla kontrol edilemezdi. Bu durumda kişi sadece “yanlış davranabilir”, küresel rekabette geride kalabilir ve böylece gelecekteki kontrol etme fırsatlarını kaybedebilir.

Bu alternatif eksikliğinin üstesinden gelmek ve yakın zamana kadar düşünülemez olduğu şeyleri (işkenceyi yeniden uygulamaya sokmak veya yerel ekonomiyi korumak için gümrük engelleri tesis etmek gibi) geri getirmek için şu anda güçlü eğilimler olduğu doğrudur. Siyaset dünyası şimdi, finansal piyasalarda uzun zamandır olduğu gibi, herhangi bir güvenilir konfigürasyondan veya rasyonel planlamadan kaçıyor gibi görünmektedir. Politik olarak giderek daha kontrol edilemez hâle gelen bir dünyanın bu izlenimi, medyanın ve sosyal ağların kontrol edilemez ivmesiyle daha da şiddetlenmektedir; bu da çok kısa bir süre içinde ortaya çıkmalarında, sönmelerinde ve etkileşimlerinde öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen muazzam sonuçlarla beklenmedik öfke veya coşku dalgalarını tetikleyebilmektedir.

Bu nedenle, sosyal hayata dair sosyolojik yaklaşımların, nedenler ve sonuçlar arasında genellikle net bir bağlantı olmadığı id-

diasıyla, kaos teorisinden giderek daha fazla yararlanması şaşırtıcı olmayabilir. Bazen büyük ekonomik ve askerî çabalar (Afganistan'ın “modernleşmesi” ve “demokratikleşmesi” gibi) tamamen etkisiz bir şekilde sonuçlanırken, diğer durumlarda [sözde] önemsiz görüldüğü kadar [sözde] küçük bir olay (Danimarkalı bir gazete-de yayımlanan [Hz.] Muhammed karikatürü gibi) küresel çalkantıları ve değişimleri tetikleyebilmektedir.¹ Eğer dünyayı kontrol altına almak, onu yönetilebilir ve öngörülebilir kılmak anlamına geliyorsa, o zaman bugün politik-sosyal dünya, nefes kesici bir hızla giderek daha fazla kontrol edilemez hâle gelmektedir.

Nihayetinde, modernitenin dünyayı kontrol edilebilir kılma programı, aslından kategorik olarak farklı ve daha kötü olan yeni, radikal bir kontrol edilemezlik biçimi üretme tehdidinde bulunmaktadır; çünkü öz yeterliliği deneyimlemekten ya da onunla karşı karşıya kaldığımızda uyarlanabilir dönüşümün tepkisel bir ilişkisini kurmaktan aciziz. Hiçbir şey bu paradoksal tersine çevirmeyi nükleer enerji projesinden daha etkileyici bir şekilde sembolize edemez. Atomları bölme ve salınan enerjiyi kullanma gibi teknolojik kapasitenin gelişmesiyle birlikte, modernite maddenin üzerinde yeni bir kontrol seviyesine yükseldi. Radyonüklidler üretme yeteneği, maddenin “çekirdeğini”, en içteki canlandırıcı ilkesini ulaşılabilir hâle getirdi ve onunla yeni dünyalar yaratma olasılığını ortaya çıkardı. Kendilerini yaratılışa karşı ölçen erken atom çağı bilim adamlarının iyimser, hatta ütöpik beklentileri hakkında Robert Oppenheimer bir keresinde şunları ifade etmiştir:

Bilim insanları [...] yaratılışla rekabet etme fikrinden ilham aldılar. Atom bombasında olan şey, bildiğimiz kadarıyla, evrenin hiçbir yerinde gerçekleşmez. Patlamanın kaynağı güneşin iç kısmından daha sıcaktır ve maddesinin oluşumu doğanın hiçbir yerinde meydana gel-

¹ Bana göre bu konudaki en ilginç kitap *John Urry* dir, *Global Complexity*, Cambridge 2003: Polity Press.

mez. [...] yani insan, atom bombasıyla kelimenin tam anlamıyla yeniyi yarattığı söylenebilir.²

Bugün, Oppenheimer'in açıklamasından 70 yıl sonra, madde üzerinde bu kontrol edilebilirliğin, insanlık için en korkunç tehdidi yarattığını söylemeye bile gerek yoktur.³ Bu, birkaç açıdan canavarcadır: Birincisi, Çernobil veya Fukuşima'da olduğu gibi serbest bırakılan radyoaktivite, artık kontrol edilemediği ve zabt edilemediği için. En iyi ihtimalle, onları "gömmeye" ve böylece kontrol altına almaya çalışabiliriz; ancak bu, bin yıllar süreceği için başarılı sonuçlanmayacaktır. İkincisi, radyoaktivite belki de insanlığın karşı karşıya kalabileceği en korkunç derecede kontrol edilemez rakip olarak ortaya çıkmaktadır, çünkü öz yeterliliğimizi bildiğimiz diğer tehditlerden daha radikal bir şekilde baltalamaktadır. Onu duyularımızla bile algılayamamaktayız. Sessiz, görünmez, kokusuz ve dokunulmazdır. Martin Repohl'un gösterdiği gibi, bu, radyoaktif olmadığı yerlerde bile dünyayla olan ilişkimizi kategorik olarak değiştirir, çünkü artık dünyanın bir alanı –bir manzara, bir çiçek, bir elma– zararsız, hoş veya zehirli ve ölümcül olup olmadığını sadece ona bakarak söyleyemeyiz. Radyoaktivite ile dönüştürücü bir rezonans ilişkisine girmek tamamen imkânsızdır, çünkü burada dönüşüm ölümcüldür, öz yeterlilik imkânsızdır.

² Susan Boos, *Beherrschtes Entsetzen. Das Leben in der Ukraine zehn Jahre nach Tschernobyl*, Zürih 1996: Rotpunktverlag, s. 108. Bu alıntıyı, çok başarılı bulduğum Martin Repohl'in yüksek lisans tezine borçluyum. *Die Weltkatastrophe. Materielle Weltbeziehung und Weltverlust am Beispiel der Atomkatastrophe von Tschernobyl. Ein Beitrag zur materiellen Fundierung der Resonanztheorie* Jena 2018. Bu çalışma bana ilk olarak nükleer enerjiyi bu şekilde yorumlama fikrini verdi.

Canavarların modernite ruhundan doğduğu fikri için ayrıca bkz. Bruno Latour, *Wir sind nie modern gewesen. Versuch einer symmetrischen Anthropologie*, Frankfurt am Main 2008: Suhrkamp

Bu mesele son bölümün temel argümanını keskin bir odak hâline getirmektedir. Dünyayı kontrol edilebilir kılmayı amaçlayan süreçlerin ürettiği kontrol edilemezlik, radikal bir yabancılaşma üretir. Dünyayı bir saldırganlık merkezleri topluluğuna dönüştüren modern dünya erişimini genişletme programı, bu nedenle iki şekilde dünyanın sessizliği ve kaybı korkusunu üretir: “Her şeyin kontrol altında olduğu” yerde, dünyanın bize söyleyecek başka bir şeyi yoktur, farklı bir şekilde kontrol edilemez hâle geldiğinde, artık duyamayız, çünkü artık erişilebilir değildir.

SONUÇ

Bu hacmi küçük kitap, özellikle de kötümser sonucu, kesinlikle nihai sonucun bilgeliği olmadığı gibi, modern toplumda kontrol edilebilirlik ile kontrol edilemezlik arasındaki sınır çizgisinin nereden geçtiği ve ikincisiyle nasıl başa çıkmamız gerektiği konusunda da son söz olmaktan uzaktır. Bu, modernitenin temel çelişkisi olarak tanımlayabileceğime inandığım bir şey hakkında düşünmek için sadece ilk girişimimdir; rezonans ve kontrol arasındaki ilişkinin yansımasında bir duraklamadır, belki de günlük hayatımızın politik ve kişisel sorunlarına, her gün karşılaştığımız iç ve dış mücadelelere yeni bir ışık tutabilir. Belki de modern yaşama ve topluma yönelik tüm hayal kırıklığı ve öfkenin nereden geldiğini, tarihsel olarak benzeri görülmemiş şekillerde açık ve kontrolümüzde olan bir dünya üzerindeki umutsuzluğumuzu açıklamaya da yardımcı olabilir. Öfkemizin kökeni reddettiklerimizde değil, kaybettiğimiz şeylerde yatmaktadır; çünkü şimdi kendi kontrolümüz altında bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. *Negative Dialektik. Jargon der Eigentlichkeit* [1966], *Gesammelte Schriften*, Cilt 6, Frankfurt Main 2003: Suhrkamp, s. 7–412. [*Negative Dialectics* (çev. E. B. Ashton) (New York: Continuum, 1973)].
- Arendt, Hannah. *Was ist Politik?* [1993]. Münih 2003: Piper.
- Allen, Woody. “Die Geschichte vom Verrückten”. *a.e., Nebenwirkungen*, Reinbek bei Hamburg 1986: Rowohlt, S. 86–106. [“The Lunatic’s Tale”. *Side Effects* (New York: Ballantine Books, 1980), 99–110].
- Barad, Karen. “Meeting the Universe Halfway. Realism and Social Constructivism without Contradiction”. (ed.) Hankinson, Lynn/Nelson, Jack. *Feminism, Science, and the Philosophy of Science*. Dordrecht 1996: Kluver Press, s. 161-194.
- Bandura, Albert. “Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning”. *Educational Psychologist* 28/1993, s. 117–148.
- Berkel, Irene (ed.), *Postsexualität. Zur Transformation des Begehrens*, Gießen 2009: Psychosozial-Verlag.
- Block, Katharina. *Von der Umwelt zur Welt. Der Weltbegriff in der Umweltsoziologie*. Bielefeld 2016: transkript. (Koblenz: Koblenz-Landau Üniversitesi, 2014).
- Block, Katharina. *Von der Umwelt zur Welt: Die Bedeutung des Weltbegriffs für die Umweltsoziologie*. Koblenz: University of Koblenz-Landau, 2014.
- Boos, Susan. *Beherrschtes Entsetzen. Das Leben in der Ukraine zehn Jahre nach Tschernobyl*. Zürich 1996: Rotpunktverlag.

- Budrich, Barbara. Eryaman, Mustafa Yunus. Schneider, Barbara (ed.). *Evidence and Public Good in Educational Policy, Research and Practice*, Cham 2017: Springer.
- Bultmann, Rudolf. *Theologische Enzyklopädie*. (ed.) Eberhard Jüngel ve Klaus W. Müller, Tübingen 1984: Mohr Siebeck.
- Ehrenberg, Alain. *Das erschöpfte Selbst. Depression und Gesellschaft in der Gegenwart*, Frankfurt am Main 2008: Campus.
- Camus, Albert. *Der Mythos von Sisyphos. Ein Versuch über das Absurde*, Reinbek 1997: Rowohlt. "The Myth of Sisyphus". *The Myth of Sisyphus and Other Essays* [çev. Justin O'Brien (New York: Vintage International, 1991)].
- Christ, Michaela. "Die Zukunft liegt im Dunkeln. Dynamiken von Wachstum und künstlicher Beleuchtung in der Moderne", *psychosozial* 143 (1/2016), s. 11-24.
- Csikszentmihalyi, Mihaly. *Flow. Das Geheimnis des Glücks*. Stuttgart 2013: Klett-Cotta. [*Flow: The Psychology of Optimal Experience* (New York: HarperCollins, 1991)].
- Deuser, Hermann. "Unverfügbarkeit". (ed.) Gröschner, Rolf/Kapust, Antje/Lembcke, Oliver. *Wörterbuch der Würde*, Münih 2013: Wilhelm Fink.
- Dörre, Klaus. "Landnahme. Triebkräfte, Wirkungen und Grenzen kapitalistischer Wachstumsdynamik". (ed.) Backhouse, Maria/Gerlach, Olaf/Kalrmring, Stefan/Nowak, Andreas, *Die globale Einhegung – Krise, ursprüngliche Akkumulation und Landnahmen im Kapitalismus*, Münster 2013: Westfälisches Dampfboot, s. 112–141.
- Eppler, Erhard. Paech, Niko. *Was Sie da vorhaben, wäre ja eine Revolution. Ein Streitgespräch über Wachstum, Politik und eine Ethik des Genug*. Münh 2016: OekomVerlag.
- Frankfurt, Harry. "Freedom of the Will and the Concept of a Person". *Journal of Philosophy* 68/1971, s. 5-20.
- Fromm, Erich. *Haben oder Sein. Die seelischen Grundlagen einer neuen Gesellschaft*, cilt 2: *Analytische Charaktertheorie*, [ed.] Rainer Funk, Münih 1989: dtv, s. 269-416. [*To Have or to Be?* (London: Bloomsbury Academic, 2013)].
- Hempel, Leon. Krasmann, Susanne. Bröckling, Ulrich (ed.). *Sichtbarkeitsregime. Überwachung, Sicherheit und Privatheit im 21. Jahrhundert* (Leviathan Sonderheft 25/2010), Wiesbaden 2010: Springer VS.

- Hirschman, Albert O. *A Propensity to Self-Subversion*. Cambridge, Mass 1996: Harvard University Press.
- Houellebecq, Michel. *Elementarteilchen*. Berlin 2004: Ullstein-Verlag. [*Atomised* (London: Vintage Books, 2001)].
- Höcker, Anna. Engberding, Margarita. Rist, Fred. *Prokrastination. Ein Manual zur Behandlung des pathologischen Aufschiebens*, Göttingen 2017: Hogrefe.
- James, William. *Die Vielfalt religiöser Erfahrung. Eine Studie über die menschliche Natur*. Frankfurt am Main 1997: Insel-Verlag. [*The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature* (New York: Penguin, 1985)].
- Kläden, Tobias. Schußler, Michael (ed.). *Zu schnell für Gott? Theologische Kontroversen zu Beschleunigung und Resonanz*. Freiburg 2017: Herder.
- Latour, Bruno. *Wir sind nie modern gewesen. Versuch einer symmetrischen Anthropologie*, Frankfurt am Main 2008: Suhrkamp.
- Latour, Bruno. *Wir sind nie modern gewesen. Versuch einer symmetrischen Anthropologie*, Frankfurt 2008: Suhrkamp.
- Levit, Igor. "Es ist so unheimlich geil." Moritz Uslar'in röportajı: *Die Zeit* No. 22/2016, [erişim 11.10.2018].
- Luhmann, Niklas. *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat*. Münih 1981: Olzog; Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash, *Reflexive Modernisierung. Eine Kontroverse*, Frankfurt Main 1996: Suhrkamp.
- Marcuse, Herbert. *Triebstruktur und Gesellschaft. Ein philosophischer Beitrag zu Sigmund Freud*. Frankfurt am Main 1977: Suhrkamp. [*Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud* (Boston: Beacon Press: 1974)].
- Marx, Karl. *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie* [1867]. cilt 1. *Marx-Engels-Werke (MEW)*, cilt 23. Berlin 1972: Dietz-Verlag. [*Capital: A Critique of Political Economy*. cilt 1 [çev. Ben Fowkes] (London: Penguin, 1990)].
- Marx, Karl. *Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844* [Pariser Manuskripte]. *Marx-Engels-Werke [MEW]*, ek cilt 1. Berlin 1968: Dietz-Verlag. [*Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* [çev. Martin Milligan] (Mineola, NY: Dover, 1988)]

- Maio, Giovanni (ed.). *Abschaffung des Schicksals? Menschsein zwischen Gegebenheit des Lebens und medizin-technischer Gestaltbarkeit*. Freiburg 2014: Herder.
- Maio, Giovanni. "Gefangen im Übermaß an Ansprüchen und Verheißungen. Zur Bedeutung des Schicksals für das Denken der modernen Medizin". *Abschaffung des Schicksals*, Freiburg 2016: Herder.
- Maurer, Alfons. "Das Resonanzkonzept und die Altenhilfe. Zum Einsatz digitaler Technik in der Pflege". Jean-Pierre Wils (ed.) *Resonanz: Im interdisziplinären Gespräch mit Hartmut Rosa*, BadenBaden: Nomos 2019.
- Massumi, Brian. *Parables for the Virtual. Movement, Affect, Sensation*, Durham/Londra 2002: Duke University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice. *Das Sichtbare und das Unsichtbare*. Münih 1986: Fink. [*The Visible and the Invisible* (çev. Alphonso Lingis) (Evanston, IL: Northwestern University Press, 1968)].
- Merleau-Ponty, Maurice. "Das Metaphysische im Menschen", *Das Auge und der Geist. Philosophische Essays*, Hamburg 2003: Meiner. ["The Metaphysical in Man". *Sense and Non Sense* (çev. Hubert L. Dreyfus ve Patricia Allen Dreyfus) (Evanston, IL: Northwestern University Press, 1964)].
- Neckel, Sighard. Wagner, Greta. "Erschöpfung als 'schöpferische Zerstörung'. Burnout und gesellschaftlicher Wandel", Dies (ed.), *Leistung und Erschöpfung. Burnout in der Wettbewerbsgesellschaft*. Berlin 2013: Suhrkamp.
- Nil, Rico. "Burnout – eine Standortbestimmung" *Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie* 2/2010, s. 72–77.
- Peter Kuemmel, "Jeder mit jedem. Aus dem postsexuellen Zeitalter: Thomas Ostermeier inszeniert Biljana Srbljanovics 'Supermarket' in Wien", *Die Zeit* 26/2001.
- Plessner, Helmuth. *Die Stufen des Organischen und der Mensch*. Berlin/New York 1975: de Gruyter. [An Introduction to Philosophical Anthropology (çev. Milllay Hyatt) (New York: Fordham University Press, 2019)].
- Repohl, Martin. *Die Weltkatastrophe. Materielle Weltbeziehung und Weltverlust am Beispiel der Atomkatastrophe von Tschernobyl. Ein Beitrag zur materiellen Fundierung der Resonanztheorie* Jena 2018.
- Rupp, Franziska. *Subjektive Erfahrung der Geburt von Müttern in West- und Ost-Berlin vor (1950–1989) und nach (1990–2015) der Wiedervereinigung*, Refubium – Repositorium der FU Berlin, 13.9.2018; <https://refubium.fu-berlin.de/handle/fub188/22848> (erişim 11.10.2018).

- Rosa, Hartmut. "Identität und kulturelle Praxis". *Identität und kulturelle Praxis: Politische Philosophie nach Charles Taylor*. Frankfurt 1998: Campus. s 98–126].
- Rosa, Hartmut. Endres, Wolfgang. *Resonanzpädagogik*. Weinheim 2017: Beltz.
- Rosa, Hartmut. "Heimat als anverwandelter Weltausschnitt – Ein resonanztheoretischer Versuch". *Costadura*. (ed.) Edoardo/Ries, Klaus, Wiesenfeld, Christiane. *Heimat global. Modelle, Praxen und Medien der Heimatkonstruktion*, Bielefeld, transkript (yayınlanacak).
- Rosa, Hartmut. *Identität und kulturelle Praxis. Politische Philosophie nach Charles Taylor*. Frankfurt am Main 1998: Campus.
- Rosa, Hartmut. *Beschleunigung. Die Veränderung der Zeitstrukturen in der Moderne*. Frankfurt am Main 2005: Suhrkamp. [*Social Acceleration: A New Theory of Modernity* (çev. Jonathan Trejo-Mathys) (New York: Columbia University Press, 2013)].
- Rosa, Hartmut. *Resonanz. Eine Soziologie der Weltbeziehung*. Berlin 2016: Suhrkamp. [*Resonance: A Sociology of Our Relationship to the World* (çev. James C. Wagner) (Cambridge: Polity, 2019)].
- Rosa, Hartmut. "Heimat im Zeitalter der Globalisierung". *Der Blaue Reiter. Journal für Philosophie*, 23/2007, s. 19-23.
- Rose, Uta-D. "Lebenswelt und politische Welt. Eine phänomenologische Analyse"; XXI. Alman Felsefe Derneği Kongresi'nde sunulan bir seminer. 15.-19. Eylül 2008, Duisburg-Essen Üniversitesi. http://www.dgphil2008.de/fileadmin/download/sections-posts/14-3_rose.pdf [erişim tarihi 10.11.2018].
- Rilke, Rainer Maria. "Ich fürchte mich so vor der Menschen Wort". *Sämtliche Werke*. cilt 1. *Gedichte*. 1. Bölüm, Frankfurt/M. 1955. ["I Am So Afraid of People's Words," in idem, *Selected Poems with Parallel German Text*, [ed. Robert Vilain. çev. Susan Ranson and Marielle Sutherland] (Oxford: Oxford University Press, 2011)].
- Scheler, Max. *Die Stellung des Menschen im Kosmos*. Berlin 2016: Sammlung Hofenberg. [*The Human Place in the Cosmos* (çev. Manfred S. Frings) (Evanston, IL: Northwestern University Press, 2009)].
- Scheler, Max. *Die Stellung des Menschen im Kosmos. The Human Place in the Cosmos* (çev. Manfred S. Frings) (Evanston, IL: Northwestern University Press, 2009)].

- Schmaus, Thomas. *Philosophie des Flow-Erlebens. Ein Zugang zum Denken Heinrich Rombachs*. Stuttgart 2012: Kohlhammer. [*Philosophie des Flow-Erlebens: Ein Zugang zum Denken Heinrich Rombachs* (Stuttgart: Kohlhammer, 2012)].
- Schopenhauer, Arthur. *Die Welt als Wille und Vorstellung* [1818]. *Sämtliche Werke*. cilt I, Darmstadt 2004: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. [*The World as Will and Representation* [ed. ve çev. Judith Norman, Alistair Welchman ve Christopher Janaway] (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), vol. 1].
- Sörensen, Paul. *Entfremdung als Schlüsselbegriff einer kritischen Theorie der Politik. Eine Systematisierung im Ausgang von Karl Marx, Hannah Arendt und Cornelius Castoriadis*. Baden-Baden 2016: Nomos.
- Schuchter, Wolfgang. *Die Entwicklung des okzidentalen Rationalismus. Eine Analyse von Max Webers Gesellschaftsgeschichte*. Tübingen 1979: Mohr.
- Simmel, Georg. "Die Großstädte und das Geistesleben" [1903]. *Georg Simmel Gesamtausgabe*, cilt 7. *Aufsätze und Abhandlungen: 1901-1908*, cilt 1, [ed.] Rüdiger Kramme, Angela Rammstedt ve Otthein Rammstedt, Frankfurt am Main 1995: Suhrkamp. ["The Metropolis and Modern Life". *Simmel on Culture: Selected Writings*, [ed. David Frisby ve Mike Featherstone] (London: SAGE, 1997)].
- Schiller, Friedrich. "Die Götter Griechenlands". *Schillers Sämtliche Werke*, cilt 1. Stuttgart 1879: Cotta'sche Buchhandlung. ["The Gods of Greece". *Works of Friedrich Schiller*, cilt 1.2. [çev. Nathan Haskell Dole] (Boston, MA: C. T. Brainard, 1902)].
- Schreiber, Julia. *Körperpraxis und Leiberleben im Kontext spatmoderner Optimierungsanforderungen*; Tez Frankfurt / M. 2018).
- Taylor, Charles. "Resonanz und die Romantik". (ed.) Peters, Christian Helge/ Schulz, Peter. *Resonanzen und Dissonanzen*. Bielefeld 2017: transkript, s. 249-270.
- Taylor, Charles. "Was ist menschliches Handeln?". *Negative Freiheit? Zur Kritik des neuzeitlichen Individualismus*. (ed.) Axel Honneth, Frankfurt Main 1988: Suhrkamp, s. 9–51; ["What Is Human Agency?". *Human Agency and Language: Philosophical Papers 1* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 15–44].
- Tippelt, Rudolf (ed.). *Steuerung durch Indikatoren: Methodologische und theoretische Reflexionen zur deutschen und internationalen Bildungsberichterstattung*, Leverkusen 2009.

- Urry, John. *Global Complexity*, Cambridge 2003: Polity Press.
- von Thadden, Elisabeth. *Die berührungslose Gesellschaft*. Munich 2018: C. H. Beck.
- Vorster, Hans. "Unverfügbarkeit". (ed.) Ritter, Joachim/Gründer, Karlfried. *Wörterbuch der Philosophie*. cilt 11 (U-V), Darmstadt 2001: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 331-336.
- von Thadden, Elisabeth. *Die berührungslose Gesellschaft*. München 2018: Beck.
- Waldenfels, Bernhard. *Antwortregister*, Frankfurt Main 2007: Suhrkamp.
- Weber, Max. "*Wissenschaft als Beruf*" [1919]. Johannes Winkelmann tezinin içinde. Tübingen 1988: Mohr.
- Weber, Max. *Die protestantische Ethik. Eine Aufsatzsammlung* [1905]. [ed.] Johannes Winkelmann, Gütersloh 1991: GTB Siebenstern. *The Protestant Ethic and the "Spirit" of Capitalism and Other Writings* [ed. Veçev. Peter Baehr and Gordon C. Wells] (New York: Penguin, 2002).
- Weber, Max. *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie* [1921]. Tübingen 1972: Mohr. [*Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, [ed. Guenther Roth and Claus Wittich] (Berkeley: University of California Press, 1978)].
- Wesche, Tilo. "Der Wert des Eigentums. Über die Propriation der Zeit". *Westend. Neue Zeitschrift für Sozialforschung* 2018, s. 129-142.
- Wiesing, Lambert. *Das Mich der Wahrnehmung*, Frankfurt Main 2009: Suhrkamp.
- Zeilinger, Anton. *Einsteins Spuk: Teleportation und weitere Mysterien der Quantenphysik*. München 2007: Goldmann.

DİZİN

A

Adenauer 82

Adorno 36, 50, 103, 104, 106, 131

agresif 45, 47, 106

ahenk 57

ahlaksızlar 108

Akdeniz 20

akıllı telefon 21

akustik 21

Albert Camus 34, 35

Alfons Maurer 88

alışveriş merkezleri 22

Almanca 7

Almancada 7

Alman Georg Simmel 32

Alman-Rus 53

Almanya 28, 81, 98

Alp Dağları 20

amatör oyuncu 12

amatör sporcu 12

Amor 33

ampirik 18, 19, 59, 88

analitik 25

anomisinin 33

a priori 97

araçsal-manipülatif 47

AR-GE 95

argümanı 121

arkeoloji 24

arketipi 15

arzusu 9, 19, 75, 93, 100

aşka 13

aşk robotu 52

atom bombasında 119

Avrupalı yayılmacıların 24

Ay 20, 21, 23, 53, 58, 61, 104, 105,
108, 109

Ay Işığı Sonatı 53, 58, 61, 108, 109

Ayurveda tedavisi 20

B

bakım 86
 basketbol 12, 63
 Batı 17, 18, 31
 batık dünyaları 24
 Batılı rasyonalizasyon 31
 Bayern Münih 82
 Beatles 50
 bebeğin 15
 beceriler 22
 Beethoven 50, 51, 54, 58
 Berlin 16, 18, 21, 30, 34, 36, 39, 72, 125, 126, 127, 128, 130
 bilgi 20, 24, 25, 29, 31, 32, 47, 78, 82, 95, 117
 bilgisayar 55, 110
 bilim insanları 119
 bilimsel 18, 24, 25, 31, 39, 40, 44, 47, 76, 105
 bilimsel analizi 24
 bireysel 9, 14, 19, 21, 26, 36, 63, 73, 81, 93
 biyografik 51
 bodrum 20
 botanik bahçeleri 22
 boyuta 23, 73
 Bruno Latour 43, 58, 120
 bulunmazlık 8
 büyü 66
 büyü bozumu 31, 36

C-Ç

Camus 34, 35, 127
 canavar 115

canavarca 9
 canlılık 12, 36, 43, 86, 111
 CD 50
 Charles Taylor 18, 58, 108, 125, 131
 Charybdis 97
 Christiane Grefe 28
 Csikszentmihalyi 62, 129
 çağdaş 13, 14, 34, 36, 58, 71, 76, 118
 çağdaş geç modern 14
 Çernobil 120
 çiçek 120
 Çince 22
 çocuklar 11, 21
 çocukluk 42
 çocuk Yetiştirme 73
 çöl safarileri 111

D

Dağcılık 22
 Danimarkalı 119
 Das Kapital 30, 53, 64, 111, 126
 demokratikleşmesi 119
 deneyim 12, 21, 35, 40, 99
 denizaltılar 23
 denizciler 56
 dergilerin 21
 devrim 82, 95
 Die Zeit 53
 dijitalleşmesi 117
 dinamik 18, 19, 58, 59, 60, 94, 95, 97, 109
 doğa 29, 34, 47, 74, 118
 doğa özlemi 21

doğa sevgisi 21
doğum 69, 70, 72, 73
dokunma anı 41
dokunsal 40
dokümantasyon 99
dönüştürülme 8, 111
dönüşüm anı 43
Dubai 22
Duisburg 35, 100, 127
duygulanım 41
duygusal 20, 21, 40, 75, 80, 108
dünya 9, 12, 15, 16, 17, 20, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 58, 59, 60, 64, 65, 71, 76, 78, 81, 82, 83, 85, 86, 89, 91, 93, 99, 104, 111, 112, 113, 115, 117, 119, 121, 123
dünya bölümleri 22
dünya kutbu 16
dünyanın sessizleşmesi 28
dürtü 9, 113
düşünceler 18, 103
düzensizlik 33

E
eğitim 73, 76, 77
ehliyet 21
ekolojik 28
ekonomik 9, 16, 18, 19, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 39, 47, 85, 97, 100, 106, 107, 112, 118, 119
ekonomik büyüme 28, 100
Ekonomik ve Felsefi El Yazınları 29, 30
Elisabeth von Thadden 21, 80

elmas zinciri 20
elusiveness 7
emek 29
Emile Durkheim 33
Endspiel 34
enerjik 18
Eppler 28, 126
Erhard Eppler 28
erişebilirliğin genişlemesi 28
erişilebilir 9, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 36, 44, 50, 59, 66, 72, 82, 121
erişilebilirlik 63, 64, 65, 82
erken modern 24, 89
etkileşim 12, 13, 18, 88
ev 104, 106
Everest Dağı 20
evlilik 80, 81
evrensel dayanışma 109

F
Federal Adalet Divanı 81
fenomenolog 15
fenomenolojik 41
Ferrari 20
film 17, 59, 95
filozof 108
finansal 16, 20, 118
Friedrich Schiller 33, 127
Fukuşima 120
Futbol 12, 22
Futbol stadyumları 22

G

geç modern 9, 89
 gemi turları 111
 gençlik 42, 99
 gerçek deneyim 12
 Gerhard Schröder 118
 gizemli 27, 31
 Google 82
 gözlem 18
 Güney Hindistan 20

H

Hamburg-Winterhude 20
 hammaddeler 29
 Hannah Arendt 35, 127
 haritacılık 24
 Harry Frankfurt 108
 hayat 14, 17, 51, 77, 79, 81, 91
 hayvanat bahçeleri 22
 hediye 11
 Heimat 53, 128
 heyecan 12
 hipotezim 14
 his 12
 Humboldtçu 77
 hücresel 24
 hükmetme 24, 26
 hümanist-hermenötik 77
 Hz. Muhammed 119

I-İ

Igor Levit 53, 54, 57, 58, 76, 104,
 108, 109

idman 12

ilerleme 19

İncil 45, 53, 64

İngilizce 7, 22

inovasyon 18, 94

insan 11, 12, 13, 15, 16, 29, 32, 33,
 34, 39, 40, 43, 57, 66, 71, 82, 85,
 87, 110, 111, 120

istek 12, 50, 75

istikrar 18, 93, 97

J

Jim 9

K

Kalkınma İşbirliği Bakanı 28

kanser 13

Kant 109

kanunsuzluk 33

kapitalist 17, 20, 29, 47, 85

kapitalist sistem 85

kar 11

karakteri 17, 18, 56

kar garantili 12

karikatürü 119

kariyer 77, 79, 116

Karl Marx 29, 30, 35, 111, 127

kar yağışını 11

kavranamazlık 7

kehanet 12

Kepler yasası 76

keşif 42

kırsal 21

Kierkegaard 65

kimlik düşüncesi 103, 104

klostrofobik 19

kolektif 19, 35, 118

konser 8, 22, 45, 64, 102

kontraseptif 69

kontrol edebilmek 11, 13, 40, 101

kontrol edilebilir 12, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 36, 40, 47, 49, 50, 53, 59, 60, 64, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 83, 86, 87, 90, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 121

kontrol edilemezlik anı 45

korku 34, 105, 112

korkutucu 9, 28, 115

köpek 104, 106

köy 21

Kristof Kolomb 24

kruvaziyer 85

kullanılabilir 9, 16, 19, 25, 54, 95, 101

kullanışlı 25

kumar 13

kuralsızlık 33

kurumsal 14, 16, 18, 19, 27, 36, 47, 95

Kuzey Afrika 28

Küba 84

kültürel 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 22, 25, 27, 36, 39, 47, 74

kültürel güçler 18

küresel 27, 34, 75, 118, 119

küreselleşme 27, 118

L

Landliebe 21

Landlust 21

Levit 53, 54, 57, 58, 76, 104, 108, 109, 128

libidinal 12, 84

lise diploması 22

London School of Economics 8

Londra 21, 42, 128

Loveparade 100

Lukács 36

M

Mahler 50

mal 25, 30

manipülatif 39, 45, 47, 66

manzara 120

Margaret Thatcher 118

Mars 20

Marx 29, 30, 35, 36, 53, 64, 111, 126, 127

Maurer 88, 130

Maurice Merleau-Ponty 15, 40

Max Weber 13, 31, 97

mekanik 56, 57

mental disiplin 12

merkezi 12, 79, 101

Merleau-Ponty 15, 40, 125, 128

metabolik 29, 40

metalaştırma 101

Mısır 51, 85

Mihaly Csikszentmihalyi 62

mikro 23

milli takımının 12
 modern 12, 19, 24, 31, 32, 69, 72,
 81, 87, 127
 modern dünya 24
 modernite 18, 36, 49, 112
 modern tıp 87
 modern toplumlar 19
 Mondscheinsonate 53
 motive 19, 22, 109, 110
 motor becerileri 73
 mühendislik 8, 9
 müzik aleti 43
 müzik Festivali 100

N

Niko Paech 28
 Noel 11, 45, 46, 54, 64

O-Ö

olumsallık 64, 66
 Oppenheimer 119, 120
 Otuz Yıl Savaşları 76
 ödev ahlakı 109
 ölüm 89, 90
 öz yeterlik 41, 62
 öz yeterlik anı 41

P

para 12, 25, 30, 95, 101
 paradoksal 27, 87
 Paskalya Adası 85
 patalojik 45
 Philippe Descola 43

PISA projesi 75
 Pink Floyd 50
 piyanist 53, 54, 60, 63
 piyano 20
 politik 9, 16, 19, 25, 27, 31, 35, 36,
 47, 48, 95, 96, 97, 98, 100, 112,
 119, 123
 psikolojik 19, 20, 21, 48, 65, 72, 105,
 112, 113

R

radyo 21
 radyoaktivite 120
 radyonüklidler 119
 Rainer Maria Rilke 104
 randomizasyon 54, 55
 rehber 20, 45, 72, 73, 75, 78
 rekabet 19, 30, 75, 96, 118, 119
 renksizleşmesi 28
 rezonans 7, 8, 34, 35, 41, 42, 43, 44,
 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
 64, 65, 66, 69, 70, 73, 74, 75, 76,
 77, 79, 80, 81, 84, 88, 89, 94, 95,
 98, 102, 108, 111, 113, 120, 123
 Rio 21
 Robert Oppenheimer 119
 robot 52, 54
 Rolling Stones 50
 Rudolf Bultmann 65
 S-Ş
 saf 11, 40, 57, 64, 80, 86, 108, 110
 safari 47, 64
 sahiplenilmesi 22
 saldırganlık merkezi 14, 16, 30, 36,
 46, 60, 83, 90, 112

Samuel Beckett 34
 Schopenhauer 57, 58, 128
 Scylla 97
 Sepp Herberger 12
 sermaye 25, 30
 sevgi geçidi 100
 Seyşeller 85
 sınır 63, 90, 118, 123
 simya 66
 sinir bozucu 8, 115
 siyasi 14, 19, 24, 25, 27, 96, 97, 118
 siyasi program 96
 siyasi yönetim 118
 soğukkanlılık 33
 sosyal değişim 18
 sosyal-psikolojik 48
 sosyal yaşam 18, 99
 sosyo-kültürel 22
 sömürgecilik 24
 Steinway & Sons 20
 süreci 29, 30, 31, 32, 46, 62, 73, 95, 96
 şarkı 56, 80, 95, 104, 105
 şeffaflık 99
 şehir 21
 şiir 52, 61, 76

T

tabiat 109
 tahakküm 11, 24, 41, 112
 tango dünyası 22
 tanımlanamazlık 7
 Tanrı 65, 66, 104, 109
 Tanrı'nın emirleri 109

tarih 76
 tatil reklamı 12
 Tayland 84
 teknik 16, 18, 19, 24, 27, 31, 47, 54, 63, 65, 90, 95, 96
 teknik yenilikler 24
 teknoloji 20, 31, 36, 74, 87, 88
 teknolojik 9, 24, 25, 35, 39, 83, 106, 116, 117, 119
 televizyon 21, 85
 tenis 12
 teoloji 65
 teorik 7, 51, 74, 96, 115, 117
 The Lunatic's Tale 80, 107, 130
 Theodor W. Adorno 103
 tıbbi 41, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 83, 86, 87, 117
 Tinder 81
 tiyatro 102
 Tokyo 21
 toprak işgali 24
 Toto Müzik Grubu 13
 turizm 85
 tüketiciler 116
 Türkiye 85

U-Ü

ulaşılabilir 19, 20, 21, 22, 23, 24, 47, 82, 94, 110, 111, 119
 unsur 65
 Unverfügbarkeit 7, 8, 9, 65, 66, 129
 uzay 21, 23
 ürün 101

V

vaat 27, 44, 85, 86, 88, 96, 102, 112
 vatan 53
 Verfügar 9

W

Weber 13, 31, 32, 36, 97, 126, 127
 William Petty 29
 Woody Allen 80, 107, 108

Y

yabancılaşma 31, 34, 35, 36, 40, 41,
 42, 45, 55, 121
 Yunanistan'ın Tanrıları 33

Yahudi-Hristiyan 65

yapay 8, 11, 109
 yapay kar üreten makineler 11
 yapısal 14, 18, 19, 20, 27, 36, 50, 93, 94
 yasal 9, 25, 31, 80, 97, 98, 101
 yasallaştırma 101
 yaşam planlaması 77
 yaşam tarzı 93
 yaşlılık 42, 86
 yönetilebilir 31, 54, 69, 97, 100, 119
 Yunanistan 19, 33

DÜNYANIN KONTROL EDİLEMEZLİĞİ

(UNVERFÜGBARKEIT)

Hartmut Rosa

Çeviri: Mücahid Kaya

"Modern" dediğimiz yaşam biçiminin temelinde, dünyayı kontrol edilebilir hâle getirme arzusu yatar. Ancak dünyayı tam manasıyla deneyimlememiz, kontrol edilemeyenle karşılaştığımızda gerçekleşir; o zaman hareket ettiğimizi ve canlı olduğumuzu hissederiz. Her şeyin kontrol altında olduğu, planlandığı ve tüm yönlerine hâkim olunan bir dünya, heye/eansız bir dünya olurdu.

Hayatlarımız, kontrol edebildiklerimizle kontrolümüz dışındakiler arasındaki bir dengedir. Ancak biz, geç modern insanlar, dünyayı her yönüyle kontrol edilebilir hâle getirmeye çalıştığımız için, dünyayı fethetmemiz, sömürmemiz veya üzerinde hâkimiyet kurmamız gereken nesneler bütünü olarak görürüz. Tam da bu nedenle "hayat", canlı hissetme ve dünyayla gerçekten karşılaşma deneyimi, her zaman elimizden kaçıyor gibi görünür. Bu da hüsrana, öfkeye ve hatta umutsuzluğa yol açar. Rosa'ya göre "rezonans" içinde olmak kontrolümüzün ötesindeki şeylere açık olmamızı gerektirir.

Rosa'nın toplumsal hızlanma ve yabancılaşma üzerine çıkır açan çalışmasının devamı niteliğindeki bu kısa kitap, sosyal bilimlerle ve modern toplumsal yaşamın doğasıyla ilgilenen herkesin ilgisini çekecektir.

ISBN 978-605-4137-00-8

9 786054 137008

alBaraka
Yayınları

albarakakultur.com